

om geven

Mijn Zwolle van morgen 2030

Concept Omgevingsvisie

Deel 1: Kernopgaven en ambities

Zwolle

Mijn Zwolle van Morgen....

“Ontroerend mooi Zwolle”

Zwolle. Wat vind ik dit een ontroerend mooie stad. Ontroerend, omdat veel stadsgenoten mij raken met hun passie en grote betrokkenheid op hun omgeving. Ontroerend, omdat de lokale levendigheid op straat ontstaat uit de sympathieke zelfbewuste volksaard van de Zwollenaar – het maakt niet uit of je hier geboren en getogen bent of hier net een paar maanden woont. De stad omarmt mensen, de mensen omarmen de stad.

De stad vind ik mooi, omdat in Zwolle mensen opstaan om elkaar te ondersteunen en elkaar te wijzen op mogelijkheden en kansen. Ook heb ik ervaren dat er mensen zijn die het lef hebben om elkaar positief te corrigeren vanuit diezelfde volksaard. In Zwolle telt de mens, we zien elkaar. Ontroerend en mooi.

Als wethouder spreek ik dagelijkse tientallen mensen in het stadhuis, maar nog veel meer mensen daarbuiten; bij toevallige ontmoetingen op het voetbalveld en tijdens bijeenkomsten over allerlei onderwerpen. Jongelui die met een grote glimlach over hun rap vertellen, ouderen die trots delen dat hun stad hen steeds meer te bieden heeft omdat er zoveel mogelijk is. Gezinnen die bewust kiezen voor een woning in de binnenstad of voor wonen in het buitengebied. Maar altijd om de reden dat het goed leven, wonen en werken is in en rondom Zwolle.

Zwolle groeit en vindt het belangrijk om oog te houden voor de menselijke maat waarbij we aansluiten bij hoe Zwollenaren hun leven willen inrichten. U heeft dan ook het eerste deel van de omgevingsvisie in handen dat voor én door de stad is ontwikkeld. We benoemen in deze visie de ontwikkelingen die op ons pad komen, waarbij de genoemde groei maar ook klimaatverandering een belangrijke rol spelen. Deze visie met topambities krijgt haar vervolg in het tweede deel in 2018 waarbij de richting concreter en praktischer wordt. Ook weer met uw inbreng en ideeën. We zetten samen koers naar een gezonde, vitale, solidaire en duurzame toekomst.

Waar mensen zijn, vestigen zich ook ondernemers. En waar bedrijvigheid is, komen mensen op af. Ondernemers in Zwolle slaan steeds vaker de handen in elkaar en betrekken hun omgeving bij hun plannen. Juist door de groei - en de prognoses vertellen ons dat deze ontwikkeling stevig doorgaat de komende decennia - krijgen nieuwe initiatieven veel voet aan de grond. Ondernemers zijn belangrijke partners om de ambities voor Zwolle te kunnen realiseren.

Groeien en ontwikkelen. Dat geeft ons als gemeente ook een grote verantwoordelijkheid. Welke uitdaging de toekomst ook brengt, we grijpen deze aan om ons thuis, ons fundament nog sterker te maken. Zodat iedereen zich in vrijheid en veiligheid kan bezighouden met wat voor hem of haar belangrijk is in het leven.

Tot slot nodig ik uit om ook actief mee te doen om het tweede deel van de omgevingsvisie te realiseren. Van harte welkom!

Ed Anker,
Wethouder gemeente Zwolle

“Er is een plek in mijn stad
waar ik rust en woorden vind
waar ik mij kan verliezen
dromend als een kind
in mijn stad een ruimte
die mij omarmt
waar niets hoeft, waar niets moet
die grenzeloos verwarmt”.

Tekst: Esther Groenenberg en Airto Edmundo

Openingslied gezongen door Esther Groenenberg tijdens
het stadsgesprek in de Stadkamer op 31 mei 2017

Inhoud

Voorwoord	3
Deel A: Kernopgaven en ambities	7
1 Een nieuwe toekomstvisie voor Zwolle	8
1.1 Missie en topambities	8
1.2 Waarom een omgevingsvisie ?	11
1.3 Omgevingsvisie: vernieuwing in product en proces	12
1.4 Samen met de stad	13
2 Analyse, trends en ontwikkelingen	16
2.1 Trends en ontwikkelingen	16
2.1.1 Data en prognoses	16
2.1.2 Algemene trends	18
2.1.3 Trends per thema	20
2.2 Relevante onderzoeken	32
2.3 Betekenis trends voor de omgevingsvisie	36
3 Strategische kernopgaven en ambities	38
3.1 Menselijk kapitaal als drager	39
3.2 De fysieke stad als fundament	40
3.3 Kernopgave versterken stedelijkheid en economie	45
3.3.1 Topambitie versterken stedelijkheid en economie	45
3.3.2 Versterken stedelijkheid en een groter centrumgebied	49
3.3.3 Groei van de stad: binnenstedelijk bouwen	57
3.3.4 Versterken van economie van stad en regio	59
3.4 Kernopgave klimaatbestendig en energieneutraal	66
3.4.1 Klimaatadaptatie	66
3.4.2 Energietransitie	69
3.5 Kernopgave vitale, solidaire, gezonde en duurzame stadsdelen	70
4 Op weg naar een omgevingsvisie deel 2	80
4.1 De Omgevingsvisie en de implementatie van omgevingswet	80
4.2 Status omgevingsvisie deel 1	80
4.3 Wat gaan we concreet doen in het vervolgtraject?	81
4.4 Verschillende rollen van de gemeente	83
Deel B: Atlas van Zwolle	85
1. Wording van de stad	86
2. Zwolle en de regio	90
3. Het stedelijk weefsel	96
4. De gebouwde stad	104
5. Economie	109
6. Onderwijs	111
Bijlage 1 De omgevingswet in Zwolle in een oogopslag	112
Bijlage 2 Staat van de stad	113
Bijlage 3 Prognoses	116

Deel A :

Kernopgaven en ambities

1 Een nieuwe toekomst- visie voor Zwolle

1.1 Missie en topambities

Missie van de stad

Vooruitkijken is net als met een verrekijker de toekomst zoeken. Je ziet bibberende fragmenten, soms mooie vergezichten en zo nu en dan ook schrikbeelden. Het is zo moeilijk overzicht en zekerheid te krijgen waarop je een koers kunt uitzetten. En het lijkt wel alsof de veranderingen in onze samenleving zich steeds sneller voltrekken. Het helpt dan ook om eens achterom te kijken. Wat hebben we in Zwolle de afgelopen 15 jaar voor elkaar gekregen? De afbeelding 'Stadsontwikkeling Zwolle : 2005-2020' (pagina 10)) laat een indrukwekkende hoeveelheid ontwikkelingen zien, groot en klein. En de bewoners en bezoekers waarderen het. Zwolle heeft zich ontdaan van haar bescheidenheid en ontpopt zich tot een levendige, krachtige en zelfbewuste grote stad in een krachtige regio. Dat we dat samen voor elkaar hebben gekregen, geeft vertrouwen in de toekomst. Stel dat Zwolle de komende 15 jaar zich zo verder ontwikkelt? Dan vullen we op termijn die kaart aan totdat bijna de gehele stad is ingekleurd. Of te wel, de stad is nooit af maar altijd klaar.

Vanuit dat besef van een beloftevolle toekomst is 'het Zwolle van Morgen 2030' als missie voor de omgevingsvisie geformuleerd.

'Mensen maken de stad, de stad is zo ingericht dat jij er, in vrijheid en veiligheid, die dingen kunt doen die voor jou belangrijk zijn. We gebruiken de groei om de stad te vernieuwen, te verbeteren, completer en gevarieerder te maken. Toekomstbestendigheid zien we als een kans onze innovatieve kracht te versterken. Het doorademt ons denken, plannen en doen. Het is de opgave Zwolle continue aan te passen aan veranderende maatschappelijke vragen en ruimtelijke uitdagingen. Het perspectief van Zwolle is groei en beweging. Zwolle durft 'groot' te zijn en laat zich met haar sterke economie en stad van kwaliteiten landelijk zien'.

De vertaling van de missie naar de omgevingsvisie leidt tot drie kernopgaven, een drager en een fundament. Schematisch geven we dat weer in het zogenaamde 'Huis van Zwolle'.

Elk van de onderdelen van het huis: het fundament, de drie kernopgaven en het fundament leidt tot een topambitie. De vijf topambities geven de koers aan voor de ontwikkeling van de stad. Ze geven aan wat ons de komende jaren te doen staat. De vijf topambities in de omgevingsvisie zijn:

1. Zwolle versterkt en benut het menselijk kapitaal van de stad

De mensen maken de stad. Het menselijk kapitaal is de drager van de stad. Het gaat om mensen die in Zwolle wonen, werken of de stad gebruiken. Zwolle geeft je de mogelijkheid om jezelf te ontplooiën en daarmee van toegevoegde waarde te zijn voor de stad.

De stad Zwolle is de plek waar mensen elkaar graag ontmoeten, waar wat te beleven valt en waar je je verbonden voelt met de mensen om je heen, met de stad en met de rest van Nederland. We creëren een stedelijk ecosysteem met optimale fysieke en sociale verbindingen, zodat de stad maximaal als netwerk fungeert.

2. Zwolle behoudt en versterkt haar ruimtelijke, cultuurhistorische en landschappelijke kwaliteiten

De fysieke stad is ons fundament. De stad Zwolle en haar natuurlijke omgeving is van grote kwaliteit, die we willen behouden en versterken. De historisch gelaagde en waardevolle stad en landschappelijke omgeving zorgt voor een sterke identiteit en een gezamenlijke trots.

3. Zwolle versterkt haar stedelijkheid, wordt nationaal en internationaal aantrekkelijker en bestendigt zo haar (economische) toppositie als regio

Als levendige en bruisende stad nodigt Zwolle uit en is

zo ingericht dat overheid, ondernemers, onderwijs en onderzoek in het stedelijke en regionale netwerk kunnen innoveren en excelleren. In samenspraak met de regio presenteert Zwolle zich als centrumstad met kwaliteit en een uitstekende bereikbaarheid. In 2030 is het grote centrumgebied een vanzelfsprekendheid en in omvang en uitstraling passend bij de centrale rol die Zwolle in de regio heeft. Voor nieuwe bebouwing geldt dat eerst wordt gezocht naar binnenstedelijke locaties. Het gaat erom de groei van de stad maximaal te benutten om de stad van binnenuit te vernieuwen. Dit geldt niet alleen voor woningen, maar voor alle nieuw toe te voegen functies in de stad.

4. Zwolle is in 2050 klimaatbestendig en energieneutraal

Het veranderende klimaat en de eindigheid van niet-hernieuwbare energie, vraagt om een stevige ambitie

voor klimaatbestendigheid en energieneutraliteit. We verzilveren de kansen die klimaatbestendigheid en energieneutraliteit bieden en dragen daarmee bij aan de kwaliteit van de stad.

5. Zwolle nodigt uit om samen te werken aan vitale, solidaire, gezonde en duurzame stadsdelen

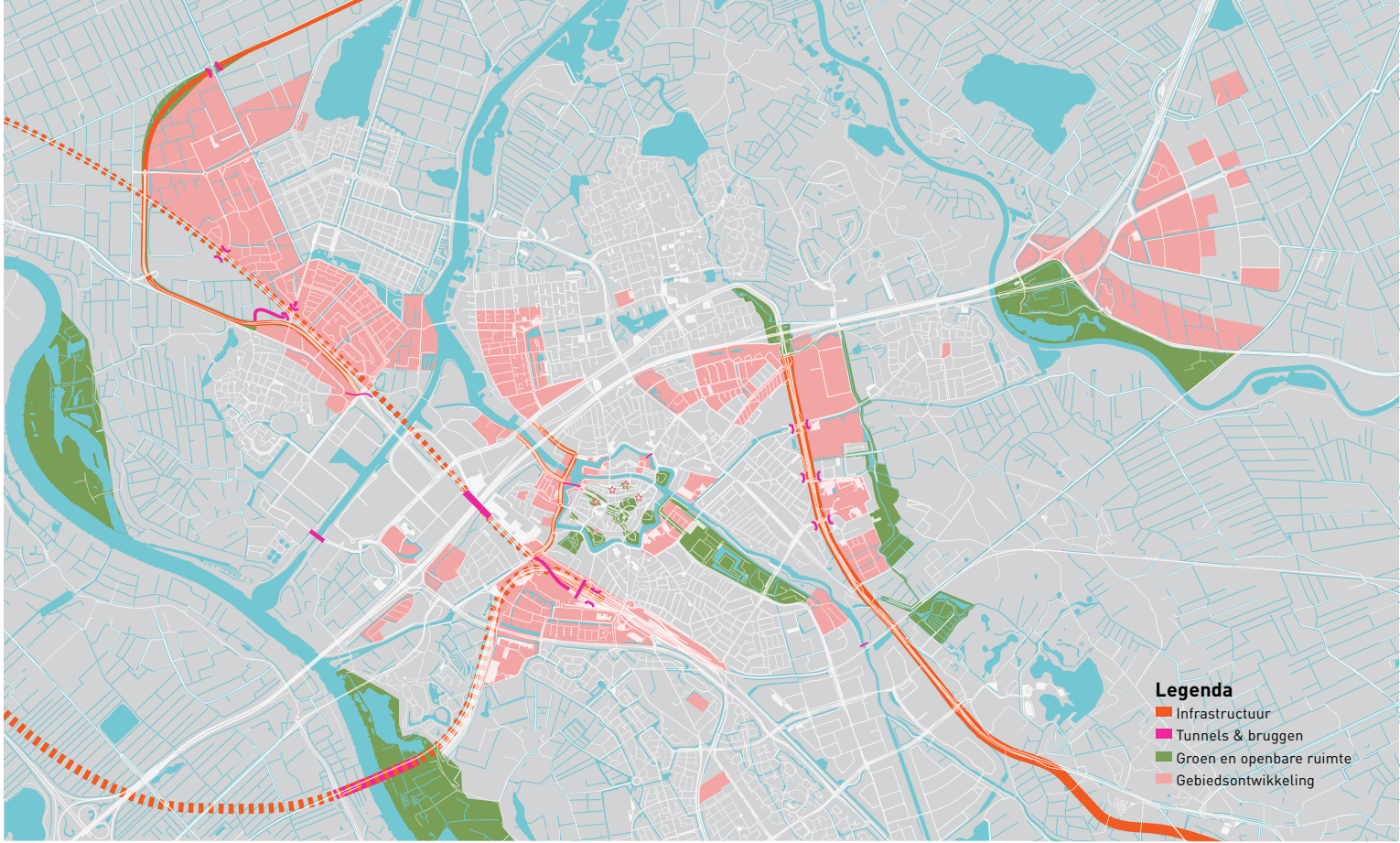
Iedereen kan in Zwolle comfortabel, veilig en duurzaam leven, wonen en werken. We creëren ruimte die nodig is om de mensen en de stad te laten groeien; om te versnellen en te bezinnen. We bieden overzicht, stemmen af en zorgen ervoor dat er gekozen kan worden. We bieden maatwerk op alle niveaus: op het niveau van de stad, stadsdelen, wijken en buurten, met aandacht voor onderlinge verbindingen.

STADSONTWIKKELING ZWOLLE 2005 - 2020

OP WEG NAAR OMGEVINGSVISIE 2030

Hoe

De identiteit van Zwolle is bepalend voor hoe we de toekomst omarmen. De kracht van de stad en de regio kenmerkt zich door:

- Nuchtere handelsgeest (Hanzeverleden)
- Eigen wijsheid (Moderne Devotie)
- Bereidheid samenwerken (Gunfactor)
- Met elkaar (Inclusiviteit)

Om een goede en betrouwbare samenwerkingspartner te zijn in de stad laten we als overheid zien wat we gaan bereiken. We bekennen kleur. Dat doen we met de Omgevingsvisie.

We gebruiken elke dynamiek in de stad om in samenhang, vanuit de opgaven, te werken aan een toekomstbestendige stad. Met elke ingreep in de stad zal meervoudig waarde gecreëerd moeten worden. Ruimte is altijd het integratiekader geweest. Alles slaat neer in de ruimte en de ruimte is langzaam. Een integrale visie op de gewenste doorontwikkeling van de stad en een integrale werkwijze is daarvoor het uitgangspunt.

Het credo is 'strak op de hoofdlijnen en avontuurlijk in de uitwerkingen'. Dat houdt in dat flexibiliteit bij de uitwerkingen de basis is. En dat we voortdurend kennis delen en zo samenwerkingsverbanden versterken. De stedelijke ontwikkeling is gebaseerd op een permanente cyclus van experimenteren, onderzoeken, uitvoeren en evaluaties. Gebaseerd op co-creatie tussen bewoners, ondernemers, onderwijs en overheid.

We koesteren de pioniers in de stad. Zij zijn het die het verschil maken en de paden tot transitie banen. Soms als collectief, zoals wijkondernemingen, bedrijven en organisaties en soms als pionierende zelfstandigen.

Omdat de mensen de stad maken hanteren we vijf kernwaarden. Deze zijn:

- **Positioneren:** Zwolle en haar inwoners zijn geaard. Landschap, stad en inwoners horen bij elkaar. Vanuit onze eigen identiteit richten we de ruimte in en werken we samen. We zijn zelfbewust en trots op de stad en de regio. Hier zijn dingen mogelijk die elders niet kunnen.
- **Verbinden:** tussen mensen, stadsdelen, de regio en landsdelen. Fysieke en sociale barrières in de stad worden weggenomen.
- **Vernieuwen:** de kracht van de stad leest zich af aan haar open houding om ontwikkelingen en stedelijke dynamiek op te nemen en om te zetten naar nieuwe betekenisvolle plekken in het stedelijk weefsel.
- **Ontplooien:** alle mensen in de stad hebben mogelijkheden en kansen om maximaal tot hun recht te komen. Men voelt zich vrij initiatieven te nemen, er ontstaat bedrijvigheid en levendigheid.
- **Beschermen:** we beschermen wie en wat kwetsbaar is, dragen zorg voor de veiligheid en bevorderen de gezondheid. We vinden elkaar en houden elkaar vast: een cirkel van betrokkenheid.

1.2 Waarom een omgevingsvisie ?

Een nieuwe toekomstvisie

De omgevingsvisie is nodig om ontwikkelingen die op ons afkomen en de ruimte voor groei tot 136.000 inwoners in 2030 (140.000 inwoners in 2040) op een evenwichtige wijze vorm te geven. De verandering van het klimaat en de verschuiving naar het gebruik van duurzame energiebronnen heeft grote impact op de stad. Ook technologisering zal naar verwachting grote gevolgen hebben voor ons dagelijks leven, bijvoorbeeld op de arbeidsmarkt. Daarbij veranderen maatschappelijke verhoudingen en de rol van de overheid ook snel. Inwoners en bedrijven nemen steeds vaker zelf het initiatief om maatschappelijke en economische vraagstukken op te pakken.

Om goed te kunnen anticiperen op deze veranderingen, is het van belang om te komen tot een nieuwe integrale toekomstvisie voor Zwolle. De omgevingsvisie is de verplichte opvolger van het huidige Structuurplan 2020, binnen de kaders en context van de nieuwe Omgevingswet. De nieuwe omgevingsvisie verschaft duidelijkheid aan de stad wat onze gemeentelijke visie is ten aanzien van de fysieke leefomgeving voor de komende jaren. Wij vinden het van belang om de ambities en kernopgaven met een aantal richtinggevend keuzes voor Zwolle te bepalen en daarmee de strategische koers voor de stad mede vorm te geven. Het geeft immers richting, focus voor beslissingen, en –op een uitnodigende manier- richting en kaders voor investeerders in de fysieke leefomgeving van deze stad. Wij hebben daarbij de inbreng en samenwerking met de stad hard nodig. Het maken van een nieuwe omgevingsvisie is een intensief proces dat we graag samen met de stad aangaan.

Start omgevingsvisie: gefaseerde aanpak

Op 13 september 2016 heeft het college van Zwolle het plan van aanpak vastgesteld voor de totstandkoming van de omgevingsvisie 'Mijn Zwolle van Morgen'. De visie wordt gefaseerd opgesteld. Het eerste deel omvat de leidende kernopgaven en ambities voor Zwolle 2030. Dit eerste deel wordt in het najaar van 2017 vastgesteld door de raad.

Voor deel 1, toen nog de omgevingsvisie 1.0. genoemd, heeft de gemeenteraad van Zwolle op 24 oktober 2016 de volgende uitgangspunten vastgesteld:

Uitgangspunten raad:

1. De visie bevat de leidende ambities en kernopgaven voor Zwolle 2030
2. De visie wordt samen met de stad gemaakt
3. De omgevingsvisie 1.0 volgt het implementatie-pad en de uitwerking van de Omgevingswet
4. Het proces om te komen tot de omgevingsvisie 1.0 wordt gekenmerkt door een gefaseerde aanpak, en halfjaarlijks herijkt.

5. Het tijdspad is er op gericht dat in het najaar van 2017 de omgevingsvisie 1.0 met de leidende ambities en kernopgaven voor de stad wordt vastgesteld.

Het beoogde resultaat van de omgevingsvisie 1.0 is een uitnodigende en verbindende omgevingsvisie die door stakeholders wordt gedragen. De omgevingsvisie geeft op hoofdlijnen een beschrijving van de staat van Zwolle, de gewenste ontwikkeling per kernopgave en de wijze waarop de gemeente Zwolle uitvoering wil geven aan de omgevingsvisie.

Deze uitgangspunten waren de basis voor de start van een intensief, participatief en vernieuwend proces. Met dit eerste deel zet Zwolle een eerste stap naar een nieuwe toekomstvisie.

Leeswijzer

Hoofdstuk 1 bevat informatie over de op te stellen visie en het gevolgde proces.

Hoofdstuk 2 geeft een kijk in de toekomst aan de hand van prognoses, onderzoeken en trends.

De kern van de omgevingsvisie deel 1, de strategische kernopgaven, de geformuleerde ambities en een aantal richtinggevend keuzes zijn verwoord in hoofdstuk 3.

Hoofdstuk 4 tenslotte gaat in op het vervolg met het ontwikkelen van omgevingsvisie deel 2.

1.3 Omgevingsvisie: vernieuwing in product en proces

Vernieuwing van proces en product

Een omgevingsvisie is een nieuw instrument uit de Omgevingswet, verplicht voor zowel het rijk, de provincies als gemeenten.

De Omgevingswet vraagt om een nieuwe manier van werken, een cultuurverandering. Dat betekent dat een omgevingsvisie ook anders moet worden opgesteld dan

wij gewend zijn. Het verschil van een omgevingsvisie ten opzichte van het geldende Structuurplan 2020 is dat een omgevingsvisie een nieuw instrument is over de volle breedte van gehele fysieke domein, wat vraagt om een vernieuwend proces, in de context van een veranderende samenleving. Dit vraagt om experimenteerruimte, capaciteit en tijd van de ambtelijke organisatie, van het bestuur en de raad.

Dit geven wij onder andere vorm door als Zwolle samen met 9 andere gemeenten en 2 provincies deel te nemen aan een landelijk pilottraject omgevingsvisie, zie <https://ruimtevolk.nl/projecten/pilots-omgevingsvisie-2017-2018/>

Wettelijke basis

Het instrument omgevingsvisie heeft een wettelijke basis in de Omgevingswet. Het instrument dient aan een aantal inhoudelijke en digitale vereisten te voldoen. Een omgevingsvisie, een strategische lange termijn visie op de fysieke leefomgeving, bevat volgens de Omgevingswet:

1. een beschrijving van de hoofdlijnen van de kwaliteit van de fysieke leefomgeving;
2. de hoofdlijnen van de voorgenomen ontwikkeling, het gebruik, het beheer, de bescherming en het behoud van het grondgebied;
3. de hoofdzaken van het voor de fysieke leefomgeving te voeren integrale beleid.

Het begrip 'fysieke leefomgeving' geeft aan dat het om meer gaat dan alleen de ruimtelijke aspecten. Zo betreft het in ieder geval bouwwerken, infrastructuur, watersystemen, bodem, lucht, water, landschappen, natuur, cultuurhistorie. En ook gezondheid, wat nadrukkelijk in de maatschappelijke doelstelling van de wet is verankerd.

Dit betekent voor Zwolle dat verschillende bestaande beleidsnota's, waaronder het structuurplan, maar ook sectorale nota's, (geheel of gedeeltelijk) op zullen gaan in de Omgevingsvisie Zwolle. De intentie is dat deze verschillende aspecten niet alleen worden samengevoegd in een document, maar ook daadwerkelijk met elkaar worden verbonden in beleidsontwikkeling en -uitvoering.

Omgevingsvisie als logische eerste stap naar implementatie omgevingswet

De omgevingsvisie is de basis van alle andere gemeentelijke instrumenten die de Omgevingswet ons straks biedt. Een van de redenen waarom wij met de visie op orde willen zijn, is om de implementatie van de wet op een goede manier vorm te kunnen geven. De omgevingsvisie vormt de bovenste trede van het 'huis van Zwolle' waarin al het beleid en de regels voor de fysieke leefomgeving, integraal en in samenhang, in het geheel van omgevingsvisie – programma's – omgevingsplannen – omgevingsvergunning zijn opgenomen (zie schema 'De Omgevingswet in Zwolle in een oogopslag').

Hanz - vernieuwende huisvestingsoplossing

Wat betekent de wettelijke basis van de omgevingsvisie voor het proces ?

De omgevingsvisie is de basis van alle andere gemeentelijke instrumenten die de Omgevingswet ons straks biedt (programma's, omgevingsplan en – vergunning). De Omgevingswet is nog in ontwikkeling. Dit betekent dat wij nu geen omgevingsvisie (kunnen) maken die 100% Omgevingswet-proof is. In Zwolle anticiperen we met de Omgevingsvisie deel 1 op de Omgevingswet door nu de kern van de visie met de Zwolse ambities en kernopgaven te formuleren. Om een aantal redenen is bewust gekozen voor een gefaseerde aanpak. Deel 1, de kernopgaven en ambities voor de stad, zal na vaststelling verder worden opgebouwd tot de uiteindelijke omgevingsvisie (deel 2; zie hoofdstuk 4).

De omgevingsvisie zal doorlopend geactualiseerd worden. Niet alleen vanwege de huidige dynamiek in de samenleving, maar ook omdat het huis steeds moet 'kloppen' in zijn samenhang. Van het hoogste schaalniveau (visie) tot het laagste schaalniveau (omgevingsplan-en vergunning).

Integrale visie: vernieuwing proces

Het maken van een brede integrale visie vraagt het nodige van de ambtelijke en bestuurlijke organisatie van gemeenten. De gemeentelijke taken en verantwoordelijkheden voor de fysieke leefomgeving zijn omvangrijk en complex. Om deze complexe werkelijkheid zowel ambtelijk als bestuurlijk (verschillende portefeuilles) hanteerbaar te maken, is het beleid in de loop der jaren opgeknipt in verschillende beleidsectoren. In concrete gebiedsontwikkelingen komt dit versnipperde beleid weer samen. De vraagstukken van nu vragen echter om een samenhangender benadering van beleid. Die samenhangende benadering is landelijk in de instrumenten van de Omgevingswet verankerd. De omgevingsvisie geeft de mogelijkheid om de verschillende opgaven bij elkaar te brengen. Bijvoorbeeld ingrepen in het beheer van de openbare ruimte en de ontwikkeling van woningbouw dienen verknoopt te worden aan bijvoorbeeld klimaatadaptatie. Meervoudig waarde creëren is de norm.

Dat vraagt van een ieder, zowel bestuurlijk als ambtelijk, zicht op het bredere palet aan opgaven in de stad. De omgevingsvisie dient te fungeren als katalysator voor een meer samenhangende manier van werken, die de Omgevingswet vereist.

Dit is tijdens de voorbereiding van deel 1 op een vernieuwende manier opgepakt door met sociale, fysieke en economische kennisdisciplines tegelijk te werken aan een aantal kernopgaven. Met behulp van de scrummethode is integraal samengewerkt in twee werkweken in het najaar van 2016. Ter voorbereiding op de werkweken is een aantal analyses opgesteld, een trendanalyse, prognoses en een verkenning van de staat van de stad.

Na de eerste werkweek zijn de eerste resultaten voorgelegd aan verschillende stakeholders in de stad,

tijdens het stadsgesprek in de Fundatie (zie 1.4.). De resultaten van deze avond waren vervolgens weer input voor de tweede werkweek. Zo ontstond een mooie wisselwerking tussen input van binnen en buiten de gemeentelijke organisatie.

Het resultaat is een breed gesprek over de toekomst van Zwolle en het formuleren van de belangrijkste ambities, opgaven en doelen van deze strategische kernopgaven.

Brede integrale visie: afstemming andere nota's en visies

De omgevingsvisie gaat over de gehele fysieke leefomgeving en daarmee over een groot aantal beleidsterreinen. Van tijd tot tijd worden verschillende beleids- en gebiedsvisies geactualiseerd (zoals de Woonvisie), die een direct verband hebben met de omgevingsvisie. Afstemming tussen de omgevingsvisie en betreffende visies vindt voortdurend plaats.

Ook het parallelle proces van de Perspectiefnota 2018-2021, met een gerichte investering in een aantal strategische thema's die van belang zijn voor het Zwolle van Morgen, ondersteunt de omgevingsvisie. Op basis van de Perspectiefnota wordt de komende jaren gericht geïnvesteerd in deze strategische thema's, zoals klimaatadaptatie, energietransitie en circulaire economie en het centrumgebied. De gestelde ambities zijn overgenomen in de omgevingsvisie.

Daarnaast is afstemming met de omgevingsvisies van rijk en provincie noodzakelijk. Via de verordeningen werken deze nationale en provinciale omgevingsvisies door in de Zwolse omgevingsvisie. Aan een nationale omgevingsvisie (NOVI) wordt de komende jaren gewerkt. Op 12 april 2017 zijn de Overijsselse Omgevingsvisie en Omgevingsverordening door Provinciale Staten vastgesteld. Ze zijn via Omgevingsvisie.nl (en Ruimtelijkeplannen.nl) in te zien.

Naast afstemming met hogere overheden is de voortdurende afstemming met omgevingsvisies in wording van regiogemeenten van belang.

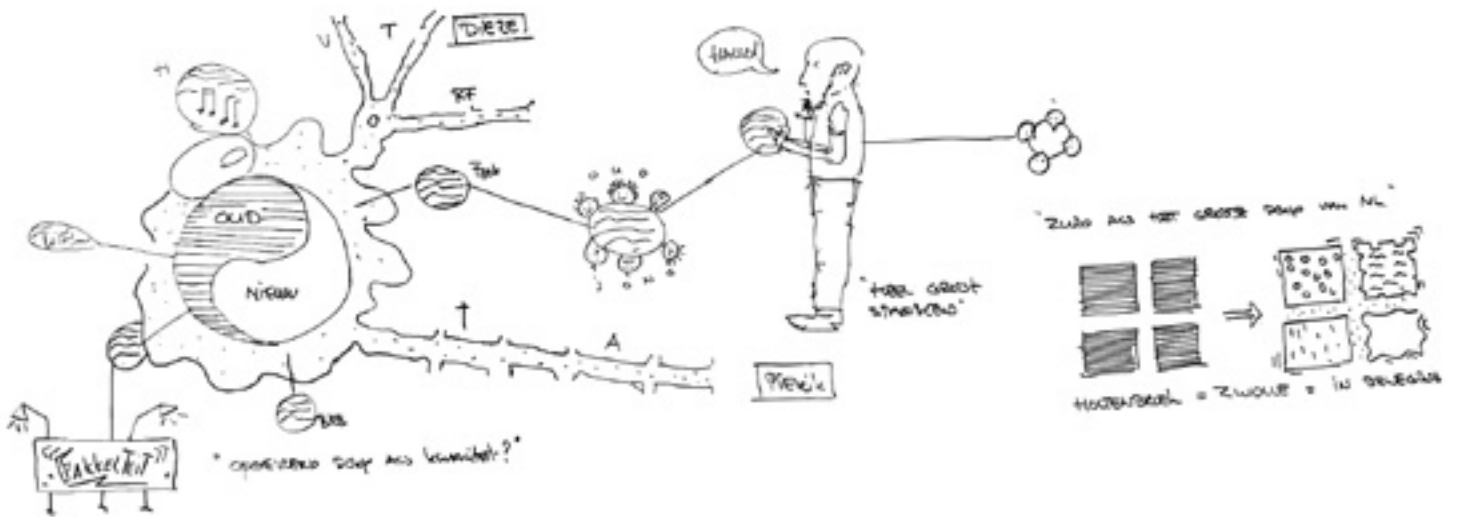
1.4 Samen met de stad

Samen met de stad maken we het Zwolle van morgen. Een visie over, met en voor de stad. Hoe maken we samen met de stad een betekenisvolle omgevingsvisie? De wet gaat uit van brede maatschappelijke betrokkenheid bij het opstellen ervan.

De focus in de eerste –voorbereidende- fase lag met name op het gesprek met strategische partners en stakeholders in de stad en de regio. Daarnaast is iedereen welkom, in het bijzonder jongeren, om mee te dromen, denken en doen over de toekomst van de stad.

Dit vraagt om variatie in het proces en aansluiting bij verschillende doelgroepen.

Voor de participatie in de eerste fase hebben verschillende bijeenkomsten plaatsgehad, waarbij de

Gespreksverslag met jongeren van de Fakkeltait: “Zwolle is een opgevoerd dorp. Het ziet er steeds stadser uit maar mensen groeten elkaar nog op straat”

input direct werd meegenomen in de visie. In deze paragraaf benoemen we korte stadsgesprekken en een experiment dat heeft plaatsgehad. De verslagen van de gesprekken vindt u op de website www.zwolle.nl/omgevingsvisie.

Overzicht stadsgesprekken:

In gesprek met jongeren

Samen met de jongerenraad is op 27 oktober 2016 een gesprek georganiseerd met jongeren om van hen te horen wat zij belangrijk vinden voor de toekomst van de stad. In de aanloop naar een voetbalwedstrijd van PEC Zwolle op 4 maart 2017 was er ook een gesprek met tieners over hun ideeën voor de toekomst van de stad en op 24 mei 2017 was er een gesprek met de jongeren van de Fakkeltait. Hoe zien zij de toekomst van hun stad in woord en rap? Het leverde een gevarieerd palet op van ideeën, wensen en uitspraken. Er worden door jongeren vooral veel kansen gezien. “In Zwolle is er al snel iets niet gek genoeg”.

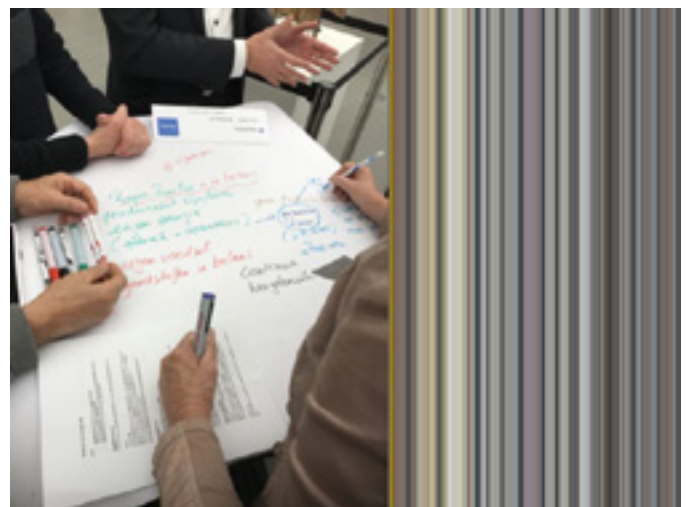
Deep democracy

Tijdens het event (A)Live op 27 oktober 2016 heeft in Hedon een deep democracy gesprek plaatsgehad over de omgevingsvisie met circa 50 stadsmakers. In het gesprek zijn verschillende perspectieven geïntegreerd, waaronder het perspectief over de positionering van Zwolle in Nederland en het perspectief van inwoners die directe invloed hebben op hun eigen leefomgeving.

Stadsgesprek Fundatie

De start van het gesprek met de stad over de omgevingsvisie is gemarkeerd met een stadsgesprek in de Fundatie op 16 november 2016 waarbij, op basis van een stakeholderanalyse, circa 40 partners en stakeholders hebben gesproken over de toekomst

van de stad. Het gesprek focuste op de ambities en opgaven voor thema's menselijk kapitaal, versterken van stedelijkheid en centrumfunctie, toekomstbestendige gebieden en het thema klimaat, energie en circulariteit. De opbrengst van dit stadsgesprek was onderwerp in de tweede Zwolse werkweek. Met gemeenteraadsleden is op 19 november 2016 ook over deze thema's gesproken.

Stadscafés Club Cele/ ZAP

In aansluiting op het stadsgesprek in de Fundatie was er gelegenheid om tijdens een stadscafé op 10 januari 2017, georganiseerd samen met Club Cele en het Zwols Architectuur Podiumgesprek (ZAP), te praten over de Omgevingsvisie. Bij de bijeenkomst waren circa 40 stadsmakers aanwezig en de livestream van de bijeenkomst van Club Cele/ ZAP is op Facebook 2.500 keer bekeken.

Daarna is op 11 april en 9 mei 2017 aandacht besteed aan wat te verstaan onder Zwolse stedelijkheid. Hoe wordt de stad op ooghoogte beleefd? Onder de titel 'strip the city' hebben mensen met vier fietsroutes de stad op ooghoogte beleefd en vond het gesprek daarna

hierover plaats. Kun je gemakkelijk in de stad de weg vinden, wat zijn oriëntatiepunten, voel je je geborgen, wat zie je en hoe waardeer je dat? Van de bevindingen is een fotoverslag gemaakt. Het fotoverslag vindt u op www.zwolle.nl/omgevingsvisie. In het stadscafé op 9 mei is met de aanwezigen ook stilgestaan bij veranderingen die mogelijk zijn voor de korte termijn en de betekenis van deze veranderingen voor de lange termijn.

Experiment ZZ-atelier

Om op een vernieuwende manier te praten over de leefomgeving heeft op 11 november 2016 een ontwerpatelier plaatsgevonden in een leegstaand winkelpand in Zwolle-Zuid om met stakeholders, studenten en ontwerpers te spreken over de toekomst van Zwolle-Zuid. Het atelier werd georganiseerd samen met Architectuur Lokaal en gedeeltelijk gesubsidieerd door het ministerie van I & M. Op basis van scenario's voor een vitale wijk, een gezonde wijk, een solidaire wijk en een duurzame wijk is de toekomst van Zwolle-Zuid door ontwerpers beeldend gemaakt. Het experiment is toegelicht aan de gemeenteraad op 19 november 2016. De opbrengst is te vinden op www.zwolle.nl/omgevingsvisie. Tijdens het wijkfestival Zwolle-Zuid op 24 mei 2017 zijn de ontwerpen in een workshop samen met het kinderplatform Zwolle-Zuid gedeeld met kinderen uit de wijk waarbij de kinderen eigen ontwerpen hebben gemaakt voor de leefomgeving van de toekomst. In de ontwerpen van de kinderen zie je onder andere vrolijke huizen, water, speelplekken, fietsen, dieren, robots, windmolens en zonnepanelen. De ontwerpen van de kinderen worden geëxposeerd in de kinderhoek van de Stadkamer centrum.

Stadsgesprek Stadkamer

Met een brede en open uitnodiging aan inwoners, stakeholders, wijk- en buurtverenigingen, ondernemersverenigingen en belangenorganisaties vond op 31 mei 2017 een stadsgesprek plaats over de ontwikkeling van de stad naar 2030. Er waren ca. 75 mensen aanwezig. Wat komt er in de aankomende jaren op de stad af? Wat is de betekenis hiervan voor de toekomst van de stad? Na een plenair deel is in groepen het gesprek gevoerd hoe te komen tot een visie voor de

stad door de stad. Hoe betrek je zoveel mogelijk diverse mensen, en wanneer ga jij en gaan zij ook echt actief meedromen, meedenken en meedoen? Deze gesprekken leverde een rijke oogst op met ideeën die worden gebruikt voor de verdere participatie met de stad.

De bijeenkomst heeft inzichtelijk gemaakt dat:

- Er veel bereidheid is om mee te denken over de Zwolse omgevingsvisie. Voorwaarde is dat partijen echt het gevoel hebben dat hun inbreng er toe doet. Het is dus van belang aan de voorkant van een participatie traject aan te geven hoe de inbreng van partijen gewogen wordt.
- Het is de kunst om zo veel mogelijk geleidingen slim te betrekken bij het opstellen van de omgevingsvisie. 'Iedereen kan meedoen' is het adagium.

Het verslag van de bijeenkomst vindt u op www.zwolle.nl/omgevingsvisie.

Naast stadsgesprekken en een ontwerp-experiment hebben in de afgelopen maanden continu in verschillende gremia gesprekken plaatsgevonden over de toekomst van de stad. Vermeldingswaardig is nog het initiatief van inwoners in het dorp Windesheim waarbij zij in het afgelopen jaar gesprekken hebben gevoerd over toekomstscenario's voor Windesheim in 2030.

Over de omgevingsvisie is ook gesproken met de regiogemeenten (en economic en creative board regio Zwolle en de Zwolse onderwijsinstellingen) tijdens de regio Zwolledag op 19 april 2017, en het reguliere halfjaarlijkse overleg met organisaties op het gebied van landbouw en natuur op 5 april 2017. Op 30 mei 2017 vond een inspiratieoverleg plaats met een aantal stakeholders over de economische ontwikkeling van de stad en de regio.

Partners zoals de provincie, het waterschap, GGD IJsselland en de Veiligheidsregio IJsselland zijn op verschillende manieren betrokken en hebben inhoudelijke inbreng geleverd bij de totstandkoming van de visie. Een goede samenwerking tussen deze verschillende overheidsinstanties (ketensamenwerking) is, onder andere door de Omgevingswet, steeds meer relevant en biedt kansen.

2 Analyse, trends en ontwikkelingen

De uitgangspositie is sterk aan de vooravond van Zwolle's eerste omgevingsvisie.

De staat van de stad is onderzocht aan de hand van de Atlas voor gemeenten 2016 en het Zwolse Buurt voor Buurtonderzoek. De resultaten zijn in de bijlage opgenomen. Wat overheerst is een positief beeld van een Zwolle met vele sterke en zelfstandige wijken en buurten met verschillende karakters en identiteiten, die geliefd zijn bij de buurtbewoners.

Van belang is om die sterke uitgangspositie van de stad tegen het licht te houden van de trends en ontwikkelingen die we nu voorzien.

Met dit hoofdstuk zal duidelijk worden dat de vele trends en ontwikkelingen grote effecten zullen hebben op de stad. Met name trends als technologisering en digitalisering, klimaatverandering, de eindigheid van niet hernieuwbare energie en grondstoffen (zie 2.1.) hebben grote effecten op de stad. Ook de positie van de stad in het land is duidelijk aan het veranderen (zie 2.2.), wat om een nieuwe zelfbewuste positionering vraagt.

2.1 Trends en ontwikkelingen

2.1.1 Data en prognoses

Bevolkingsomvang en woningbehoefte

Afhankelijk van het prognosemodel (Primos of CBS) zal de bevolking van Zwolle groeien tot circa 136.000 inwoners in 2030 en 140.000 inwoners in 2040. Het volledige overzicht van bevolkingsprognoses is opgenomen in bijlage 3.

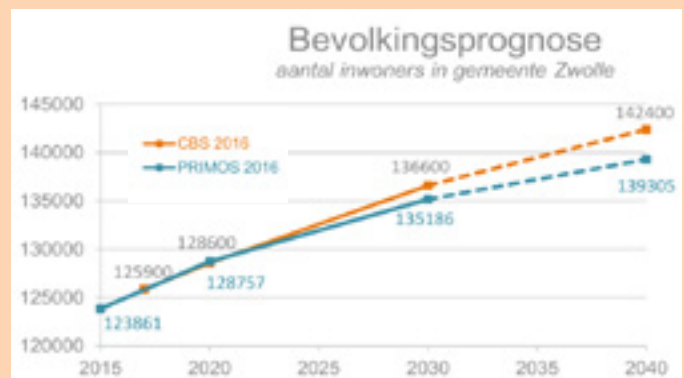
Het aantal huishoudens in Zwolle neemt jaarlijks toe: van 57.276 in 2016 tot 64.741 huishoudens in 2040.¹ Dat betekent een toename met 7.465 huishoudens in 2040. Vanuit de bevolkings- en huishoudensgroei is de woningbehoefte geprognostiseerd.

Omdat de prognoses per jaar sterk varieert gaan we voor

¹ Primos prognose ontwikkeling huishoudens 2016 – 2040

de regionale afspraken over aantal te bouwen woningen met de provincie, en de woonvisie, uit van circa aantallen. We gaan uit van een huishoudenstoename tot 2040 van een kleine 10.000.

De afspraak is dat Zwolle tot 2027 circa 6.000 woningen mag bouwen, dus gemiddeld 600 woningen per jaar. In verband met de fluctuaties in de bevolkings- en huishoudens prognoses, de laatste jaren o.a. door vermindering van het aantal studenten dat zelfstandig gaat wonen (afschaffing basisbeurs), is monitoring de komende jaren van belang.

Vergrijzing en ontgroening

Zwolle is een van de meest jonge steden van het land. Zwolle is relatief jong: 85% (106.526) van de inwoners is op 1 januari 2016 jonger dan 65 jaar en 22% (27.405) jonger dan 18 jaar. Zwolle ontgroent weinig: het aantal kinderen en jongeren groeit nog steeds. Dat is positief voor een levendige en toekomstbestendige stad als Zwolle is en wil blijven. Zwolle vergrijsd wel: ruim 18.000 (18.367) senioren zijn op 1 januari 2016 ouder dan 65 jaar. In 2030 zijn 26.400 tot 26.888 ouder dan 65 jaar. Dat betekent een toename van het aantal 65 plussers in 2030 met 44% in vergelijking met 2016. De vergrijzing en het langer zelfstandig wonen vergt de komende jaren aandacht van inwoners en overheid. En het betekent het nodige voor de inrichting van de fysieke leefomgeving. Tegelijk zijn ouderen tot op hoge leeftijd steeds actiever, de pensioenleeftijd schuift op.

Evenement Lepeltje Lepeltje Zwolle 2016

Buitengebied

Twee derde van het grondgebied van de gemeente Zwolle is buitengebied, inclusief kernen als Wijthmen en Windesheim. In het buitengebied van Zwolle wonen 3.492 mensen, slechts 3% van het totaal aantal inwoners van Zwolle.

Ontwikkelingen in de regio

Afhankelijk van de prognose zal het inwoneraantal in het jaar 2030 in een aantal gemeenten in vergelijking

met nu krimpen. Steenwijkerland, Hardenberg, Raalte, Zwartewaterland, Heerde, Westerveld en De Wolden zullen in het jaar 2030 in vergelijking met nu dalen. Demografische druk is de som van het aantal personen van 0 tot 20 jaar (groene druk) en aantal 65 jaar of ouder (grijze druk) in verhouding tot de personen van 20 tot 65 jaar. De demografische druk tot 2030 is in Zwolle lager dan die van de andere gemeenten in regio Zwolle. De regiogemeenten vergrijzen over het algemeen sterker dan Zwolle.

Data: Zwolle, een slimme stad

Zoals gezegd: in een dynamische samenleving is monitoring van belang. Tegelijkertijd groeit de hoeveelheid data, via telefoonproviders, sensoren en slimme technologie. Het gebruiken van deze data maakt de stad slimmer, duurzamer en effectiever. Data biedt gegevens over het gebruik van de stad, bijvoorbeeld een onderzoek naar loopstromen in de stad. In deel 1 is dit verwerkt in een aantal kaarten in de Atlas van Zwolle, in deel 2 van de omgevingsvisie zullen we de kansen van data zoveel mogelijk benutten.

Ook is het slim om data te delen met andere steden, om elkaar onderling te kunnen vergelijken. Dit is enerzijds belangrijk om de stad ten opzichte van andere steden goed te kunnen positioneren en anderzijds gericht te kunnen leren van vergelijkbare steden die beter presteren op een bepaald gebied. De gemeente Zwolle heeft zich daarom aangemeld bij het World Council on City Data. Meer informatie op www.dataforcities.org. Hiervoor geldt een certificeringsproces.

Op 29 juni 2017 heeft de gemeente Zwolle het platina certificaat daarvoor ontvangen. Met het gebruik van deze stadindicatoren, bijvoorbeeld als indicatoren bij de programmabegroting, kan gemeente Zwolle haar resultaten vergelijken met die van andere steden in Nederland en de wereld, en monitoren.

2.1.2 Algemene trends

Algemene trends zijn trends die zich op een hoger schaalniveau en meer in het algemeen afspelen. Ze duiden op een omslag van denken en handelen in onze maatschappij: een andere meer integrale manier van kijken, met meer oog voor de duurzaamheid en een inclusieve samenleving. Verschillende technologische ontwikkelingen spelen daarbij een grote rol. De volgende algemene trends zijn te onderscheiden.

Digitalisering en technologische ontwikkelingen verandert de fysieke leefomgeving

Technologische innovaties volgen elkaar steeds sneller op en zijn bovendien steeds meer met elkaar verweven (zoals bij drones, robots, domotica, etc.). Er ontstaat een nieuwe, snellere dynamiek en een intensievere wisselwerking tussen technologie en samenleving. Er is sprake van kortere product lifecycle, time-to-market en terugverdientijd. Innovaties hebben een steeds grotere invloed op onze manier van leven en op sociale en morele waarden zoals privacy en transparantie, vaak voordat we er met elkaar goed over hebben nagedacht. Door digitalisering willen en zijn mensen meer in staat om 24/7 diensten en acties te ondernemen via digitale kanalen zoals websites en social media. Dienstverlening verandert daardoor stevig. Daarnaast bieden

technologie en big data talrijke mogelijkheden voor het effectiever en efficiënter managen van balans tussen vraag en aanbod. Zo kunnen bijvoorbeeld (verkeers)-infrastructuren en openbare ruimte efficiënter worden benut. Data is een belangrijke grondstof voor nieuwe dienstverleningsconcepten en de basis voor een slimme stad.

Ontwikkelingen omtrent digitalisering en technologisering hebben ook veel invloed op de arbeidsmarkt. Banen en functies veranderen of verdwijnen en er worden nieuwe eisen gesteld aan werknemers. Technologische innovaties leiden voor de landbouw tot nieuwe verschijningsvormen zoals onbemande voertuigen op het land en in de lucht, andere grotere bedrijfsgebouwen en bijvoorbeeld installaties voor het opwaarderen van restproducten.

Door middel van thuishet technologie kunnen ouderen bijvoorbeeld langer thuis blijven wonen, ook kunnen technologische ontwikkelingen nieuwe mogelijkheden bieden op het gebied van mobiliteit. Denk bijvoorbeeld aan het beter afstemmen van vraag- en aanbod in het OV-netwerk.

Al met al leiden digitalisering en technologische innovaties tot een ander gebruik van de fysieke leefomgeving. Digitale platforms vergemakkelijken ontmoetingen tussen mensen, maar zullen het belang van de fysieke ontmoetingsplaatsen niet overbodig maken. Stationsomgevingen zijn als ontmoetingsplaats steeds belangrijker.

Een zelforganiserende (netwerk) samenleving

Waar groepen zich voorheen vooral organiseerden langs de lijnen van de traditionele zuilen, ontstaan er nu nieuwe combinaties van partijen, in groepen van gelijkgestemden of belanghebbenden. Het aantal burgerinitiatieven groeit. Bovendien kan er tegenwoordig gebruikgemaakt worden van digitale netwerken en gedigitaliseerde kennis. Aan de hand daarvan kunnen verbindingen worden aangegaan. Dit kan zich vervolgens uiten in cross-overs tussen verschillende sectoren en gemeenschappen. Daardoor kan sneller een groter publiek bereikt worden en kunnen maatschappelijke initiatieven een grotere impact hebben. De stad is, met andere woorden, een zelf organiserend systeem, met alle activiteiten, gepland of ongepland, geordend of ongeordend. Net zo goed als burgers, ondernemers/bedrijven en maatschappelijke partijen zijn lokale overheden ook actoren binnen dat systeem. Samen vormen zij een netwerksamenleving en maken zij de stad.

Nieuwe verhoudingen tussen burger en overheid

Aansluitend op voorgaande trend: er is een trend zichtbaar waarbij burgers en bedrijven taken van de overheid overnemen. Dit komt van twee kanten. Enerzijds bewegen burgers en bedrijven zich meer richting het publieke belang, een terrein wat tot voor kort toch vooral

aan de overheid was toebedeeld en anderzijds bewegen overheden zich meer richting burgers en bedrijven. Deels wegens krimpemde budgetten, maar ook doordat de politiek meer ruimte en vertrouwen wil bieden aan maatschappelijke initiatieven.

Globalisering versus lokalisering: de kracht van de stad

Enerzijds zie je een globaliserende wereld. Als tegenhanger van de globalisering zie je aandacht voor lokalisering; de behoefte van steden, dorpen, regio's of provincies om op zoek te gaan naar de specifieke kracht of DNA van de stad, dorp of regio.

Met schaalvergroting/globalisering aan de ene kant en de hang naar kleinschaligheid aan de andere kant is dit een trend die twee kanten uit gaat. Nemen we het voorbeeld van de landbouw: aan de ene kant breiden agrarische bedrijven zich steeds verder uit om mee te kunnen concurreren op de wereldmarkt, terwijl er aan de andere kant agrarische ondernemers bewust kiezen voor een kleinschaligere aanpak, en zich bijvoorbeeld meer richten op biologische productie en het verkorten van de keten tussen boer en consument.

Bovenstaande wordt door het 'Trendbureau Overijssel' treffend omschreven .

“Door toename van de globalisering zien we dat steeds meer mensen teruggrijpen naar het eigene, naar het vertrouwde, om zich te kunnen onderscheiden. Regionale identiteit wordt steeds belangrijker, ondanks het feit dat we steeds meer wereldburger zijn. We zoeken naar een vertrouwde plek van waaruit we de wereld veroveren”.

Samenhangende benadering/ integraal/ inclusief

Het werken aan de opgaven van de stad vraagt om een integrale aanpak. Om de steden voor de toekomst te blijven transformeren, is een integrale blik naar de opgaven een must: samenhangende problemen vragen samenhangende oplossingen. Niet alleen in de overheid, maar ook in het bedrijfsleven en in het onderwijs zie je de verschuiving naar een meer integrale benaderingswijze. Bijvoorbeeld door het besef van de noodzaak van crossovers om tot innovatie te komen. Vertaald naar de fysieke leefomgeving zie je de behoefte aan ontmoetingsplekken tussen bedrijven, ZZP-ers en kennisinstellingen. In het onderwijs groeit het aantal interdisciplinaire opleidingen.

Deze samenhangende –meer holistische benadering- van de samenleving zien we terug in het begrip inclusief. Een inclusieve samenleving is een samenleving waar iedereen tot zijn recht kan komen. Het maakt niet uit welke culturele achtergrond, gender, leeftijd, talenten of beperkingen iemand heeft. Iedereen neemt op een gelijkwaardige manier deel aan de maatschappij.

Van bezit naar gebruik

Vooral jongere generaties lijken minder geïnteresseerd te zijn in bezit. Of dit zich doorzet als ze ouder worden en in een andere levensfase komen, is de vraag. Feit is

Deep democracy, Zwolle [a]Live

wel dat de huidige jeugd internationaler is georiënteerd. Tegelijkertijd wordt door de deeleconomie en technologie makkelijker om een huis, andere goederen of diensten te huren en te verhuren.

Ander gebruik ruimte: van monofunctionaliteit naar multifunctionaliteit

Voor de steden is de aanwezigheid van gebieden met een levendig stedelijke mengeling van functies steeds belangrijker aan het worden. Door multitasking en mix van werken en privé of leren en werken verandert de behoefte aan (werk)ruimte qua omgeving, omvang en aard: van monofunctioneel-grootschalig naar multifunctioneel-kleinschalig. De stad kan worden gezien als platform of marktplaats. De vraag is relevant of digitale marktplaatsen de fysieke uitwisselingsplekken zullen vervangen? Waarschijnlijk niet, maar de markten zullen wel anders gaan functioneren en we zullen ruimtes anders gaan gebruiken, zoals nu speelt bij de kantorenmarkt. Multifunctionaliteit draagt ook bij de gelegenheid tot ontmoeting en dat wordt steeds belangrijker. Er is behoefte aan ontmoetingslocaties waar interactie tussen mensen centraal staat. Deze trend geldt voor de stad maar ook voor het buitengebied. Waar vroeger de overgrote meerderheid van de inwoners in het buitengebied in de landbouw werkzaam was is dit nu veel minder het geval. Van een agrarisch productielandschap verandert het buitengebied dus steeds meer in een gebied waar op grote schaal functiemenging plaatsvindt (zorg, recreatie, niet-agrarische bedrijven en natuurontwikkeling).

Besef afhankelijkheid van natuurlijke systemen

Nieuwe ontwikkelingen moeten op de langere termijn volhoudbaar zijn. Het besef van onze afhankelijkheid van natuurlijke systemen, bijvoorbeeld de eindigheid van voorraad grondstoffen op aarde en de impact van klimaatverandering op ons leven, heeft zijn invloed op het denken over duurzaamheid. We zien een bewustwording van een verandering van het klimaat (concreet door wateroverlast, verdroging of hittestress), maar ook nog het hardnekkige geloof, dat de overheid alles oplost. Voor volhoudbare systemen is het anders denken in termen van waarden en stromen belangrijk. Het denken in termen van 'waarden toevoegen, meer dan alleen economische waarden' wordt steeds belangrijker.

De stad is van oudsher de plek waar stromen samenkomen: mensen- en goederenstromen, en hieraan verbonden ook allerlei andere stromen zoals voedsel, energie, water, afval en data. Samen kunnen schaalvoordelen, een intensiever ruimtegebruik en een verkleining van afstanden een efficiëntere inrichting van stromen mogelijk maken. Een adequater stromenbeheer kan een positieve bijdrage leveren aan de duurzame ontwikkeling van steden, niet alleen ecologisch, maar ook economisch en sociaal-cultureel. Dit is de basis voor de circulaire stad.

2.1.3. Trends per thema

Per thema geven we de belangrijkste trends en ontwikkelingen weer. Een aantal ontwikkelingen

(technologie, vergrijzing) of opgaven (duurzaamheid, klimaatadaptatie) werken in alle thema's door.

Wonen: andere huishoudensamenstellingen. nieuwe woonvormen

Landelijk zien we toenemende regionale verschillen, een toenemende diversiteit en flexibiliteit van de vraag naar woningen, een structurele economische onzekerheid, flexibiliteit in gebruik van vastgoed en innovaties in de praktijk van woonvormen (cpo, woon-werk/ woon-zorg concepten), woningrealisatie, exploitatie en financiering. Onder andere vergrijzing leidt tot een groei van steeds meer kleinere, vaak eenpersoons-huishoudens. Met name de bestaande woningvoorraad zal moeten worden aangepast als gevolg van de transitie van de zorg (meer en langer zelfstandig wonen) maar ook als gevolg van de duurzaamheidsagenda (isolatie en energietransitie). Dit alles leidt tot een grote druk op de woningvoorraad. De ontwikkelingen van de aantallen woonruimtezoekende statushouders en studenten is moeilijk in te schatten en blijft een onzekere factor.

Gezondheid: brede benadering

Gezondheid is steeds meer een integraal en belangrijk maatschappelijk thema. Was het gezondheidsbeleid en milieubeleid van oudsher gericht op het beteugelen van gezondheidsrisico's, het draait tegenwoordig naast **bescherming** vooral ook om het versterken van de aspecten van de leefomgeving die de gezondheid **bevorderen en faciliteren**. Betekenisvol (vrijwilligers) werk, goede sociale contacten, veerkracht en zelfmanagement, sociale veiligheid, het prettig wonen en het minimaal beschermen van de milieukwaliteiten en kunnen genieten en mentaal gezond functioneren zijn allemaal van belang voor een goede gezondheid. Gezondheid wordt mede bepaald door leefstijlfactoren en de sociale en fysieke omgeving waarin mensen leven. Een gezonde leefstijl is van groot belang voor een goede gezondheid. Gezondheid wordt niet alleen bepaald door leefstijlgedrag zoals voeding en bewegen, maar ook door de fysieke en sociale omgeving waarin mensen zich bevinden. Bijvoorbeeld: de afwisseling van bebouwing met groen, de aanwezigheid van plekken met rust (stilte), verkoelend water en aantrekkelijke en gevarieerde openbare ruimten die uitnodigen tot bewegen (bijvoorbeeld goede fiets- en wandelvoorzieningen en buitenspeelmogelijkheden), maar ook de kwaliteit van de lucht buiten en binnenshuis (6% van de ziektelast in Nederland wordt veroorzaakt door milieufactoren en vervuilde buitenlucht is daarbij het belangrijkste). Gezondheid is voor het eerst onderdeel van de hoofddoelstelling van de Omgevingswet, namelijk **het bereiken en in stand houden van een veilige en gezonde fysieke leefomgeving en goede omgevingskwaliteit**. Daarmee zal gezondheid integraal meegewogen moeten worden in de afwegingen bij ontwikkelingen in het fysieke domein.

Zorg: een toenemende zorgconsumptie op maat

De verwachting is dat de zorgconsumptie door een vergrijzende bevolking vanaf 2020 zal stijgen. Het jaar 2015 is een mijlpaal in het langdurige proces van vermaatschappelijking en extramuralisering van de zorg. De gemeente is over de volle breedte van het sociaal domein verantwoordelijk geworden voor de zorg en ondersteuning van mensen thuis. Alleen voor zeer complexe zorgvragen zijn nog voorzieningen als beschermde woonvoorzieningen, en verpleeghuizen beschikbaar. Het aantal plekken in deze voorzieningen wordt op dit moment afgebouwd, en het is de verwachting dat ze zeker niet meer lineair met de demografische ontwikkelingen zullen meestijgen. Met andere woorden, de versnelling in de vergrijzing van 2020 wordt niet gevolgd door een stijging van de intramurale zorg.

Wie zorg of ondersteuning nodig heeft krijgt dat primair in de thuissituatie. Dit betekent een opgave voor wonen als het gaat om passende woonruimtes bieden die ook voor personen geschikt die fysieke of materiele ondersteuning c.q. toezicht nodig hebben. Passend woonaanbod, meer afgestemd op de doelgroep, kleinere woonruimtes, toegankelijk voor zorgverleners. De ontwikkelingen op het terrein van domotica (integratie van technologie en diensten ten behoeve van een betere kwaliteit van wonen en leven) zorgen ervoor dat zorg en ondersteuning op afstand mogelijk wordt. Minder reisbewegingen, minder gebruik van zorglocaties, meer stabiele digitale infrastructuur.

Onderwijs: een leven lang leren

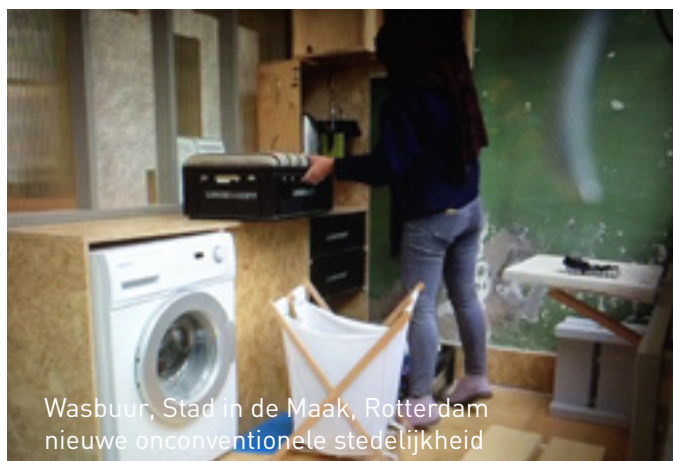
Een leven lang blijven leren is het credo: dat betekent onderwijs in elke fase in je leven. Zowel voor persoonlijke verrijking als voor arbeidsmatige inzet. Zwolle is een onderwijsstad bij uitstek met vier mbo en vier hbo instellingen (circa 50.000 studenten).

Een trend is de mix van onderwijs met bedrijfsleven: leren en werken op één plek in campus-achtige setting (bijvoorbeeld Healt Innovation Park en Polymer Science Park). Dat betekent soms verplaatsing van onderwijslocaties. Daarnaast is er een trend gaande dat onderwijsgebouwen ook 's avonds gebruikt gaan worden voor andere dan onderwijsdoeleinden. Beide trends betekenen iets voor infrastructuur en ruimtegebruik in tijd. Een e-studie is een vorm van onderwijs waar mensen steeds vaker gebruik van maken.

Door ICT ontwikkelingen verandert het onderwijs sterk. Bepaalde eerder de locatie en de kwaliteit van het onderwijs de toestroom van studenten. In de toekomst zal dat alleen nog maar de kwaliteit zijn. Al het onderwijs is straks digitaal beschikbaar. Wie gaat er nog naar een college van docent X in Utrecht, als je thuis de topcolleges van Harvard kunt volgen? Maar digitaal onderwijs is onvoldoende. Interactie en ontwikkelen van skills zijn cruciaal. Dat vraagt community's: plekken waarin mensen elkaar ontmoeten, van elkaar leren en werken. Waarin makkelijk cross-overs kunnen plaatsvinden.

Welzijn: ontmoeten nieuwe stijl: kleinschalig en multifunctioneel

Traditionele wijkvoorzieningen en -organisaties voor ontmoeten en sociaal-culturele activiteiten staan onder druk. Inwoners hebben nog steeds behoefte aan ontmoeten en mogelijkheden voor ontspannen, creatieve uitingen en recreëren, maar minder vaak in traditionele verbanden. Desalniettemin blijft ontmoeten in de eigen wijk of buurt belangrijk, zij het vaak in kleinschaliger verbanden. Ook andere gebouwen, zoals scholen en sportaccommodaties, vervullen steeds meer de rol als (logische) ontmoetingsplek mede door het vaker specifiek inrichten van deze voorzieningen voor multifunctioneel en medegebruik. De traditionele wijk- of buurtcentra en dorpshuizen zullen met de tijd gestaag

Wasbuur, Stad in de Maak, Rotterdam
nieuwe onconventionele stedelijkheid

afnemen, maar niet geheel verdwijnen. Multifunctionele accommodaties en andere voorzieningen (zoals de sportkantine, schoolgebouwen etc.) die geschikt zijn voor een diversiteit aan activiteiten worden daarentegen steeds belangrijker. De ontwikkeling in het sociaal domein van curatief naar preventief en de groei van met name het aantal senioren in combinatie met het langer zelfstandig blijven wonen doet een behoefte ontstaan aan in de directe woonomgeving gelegen kleinschalige, laagdrempelige accommodatie of ruimte voor ontmoeten, (sociaal-culturele) activiteiten, ondersteuning en dagbesteding.

Sport: verbreding van het sportaanbod

Er is een verbreding gaande in het aanbod van sportvoorzieningen. Het één keer per week 's avonds trainen en in het weekend sporten in competitieverband is niet meer voldoende. Meer en meer transformeren sportclubs naar maatschappelijke instellingen die naast het aanbieden van sport ook facilitair zijn voor huiswerkbegeleiding, gezondheidstrainingen en ontmoetingsplek overdag voor senioren. Gebruik van sportfaciliteiten en -terreinen is en wordt multifunctioneel en intensiever. Sportclubs worden soms een wijkontmoetingsplek. Sporten gebeurt ook steeds meer buiten clubverband (sportschool / hardlopen). Daarbij neemt sporten en bewegen in de openbare ruimte een steeds belangrijkere plaats in en daarmee wint een fysieke omgeving die mogelijkheden biedt en uitdaagt tot bewegen in de openbare ruimte aan belang. Multifunctioneel en ander gebruik van voorzieningen voor sport in de openbare ruimte neemt meer en meer toe (bijv. gebruik parkeergarage: overdag parkeren en 's avond skaten of basketballen, opkomst van Urban-sports als free-running). Dit betekent ook dat voor sportbeoefening niet meer sec gedacht wordt aan de traditionele sportvoorzieningen en normeringen daarvoor, maar dat sportbeoefening los daarvan plaatsvindt op een plek waar dat kan (op pleinen, parken etc.). Deze ontwikkelingen zullen zich op de lange termijn versterkt doorzetten.

Door technologische ontwikkelingen (apps en social media) wordt het belang van de traditionele sportvereniging steeds minder, hetgeen niet wil zeggen dat deze zal verdwijnen, maar men zal wel op zoek moeten naar andere wijzen om sporters aan zich te binden. De behoefte aan goed bereikbare, in de eigen woonomgeving gelegen sportvoorzieningen blijft ook, waarbij openbaar, multifunctioneel en flexibel gebruik ook door individuele (groepen) sporters, uitgangspunt zijn. Daarnaast zorgt de vergrijzing, vanuit het oogpunt van zorg, preventie en langer zelfstandig leven, voor grotere behoefte aan kleinschalig, toegankelijk en laagdrempelig sport- en beweegaanbod in de buurt en een beweegvriendelijke, veilige openbare ruimte.

Cultuur: cross-sectorale samenwerking en innovatie

De scheidslijn tussen 'hoge' en 'lage' kunst verdwijnt, er

ontstaan nieuwe samenwerkingsverbanden die steeds vaker niet-traditionele podia benutten (multigebruik van gebouwen en openbare ruimte). Cross-sectorale samenwerking en innovatie wordt steeds belangrijker en het aanbod wordt vergroot met meer particulier initiatief. Nieuwe verdienmodellen zijn nodig als gevolg van dalende subsidies en sponsorinkomsten. Kunst en cultuur leveren een steeds belangrijkere bijdrage voor de identiteit van de stad en de regio en zijn een belangrijke vestigingsfactor voor nieuwe inwoners. De culturele instellingen van Zwolle spelen in op deze trends. De bezoekcijfers zijn positief zeker als dit wordt afgezet t.o.v. landelijke cijfers.

Erfgoed onderscheidt

Een historisch aantrekkelijke stad, zoals Zwolle, doet het beter dan andere steden (bron Atlas voor gemeenten 2015 Erfgoed). Het is daarmee een vestigingsfactor van betekenis, zowel voor bewoners als bedrijven. Mensen wonen en werken graag in een monumentaal pand en de monumentale binnenstad vergroot de aantrekkingskracht van de stad als geheel. Monumentale steden groeien harder, de bevolking is er gemiddeld hoger opgeleid en jonger en de huizenprijzen ontwikkelen zich gunstiger. Het Zwolse erfgoed draagt dan ook in belangrijke mate bij aan de aantrekkingskracht van de stad. Zowel als woonomgeving, als vestigingsklimaat voor bedrijven en als reden voor toeristische bezoeken.

De historisch betekenisvolle stad zorgt voor een sterke identiteit en een gezamenlijke trots en daarbij ook bewustzijn dat we al dat moois moeten koesteren en in stand houden. De eigenheid van de plek wordt zo steeds meer een leidend en inspirerend principe bij (ruimtelijke) ontwikkelingen.

De toenemende leegstand en transitie van vastgoed vraagt om herbestemming van cultureel erfgoed. Voorbeelden zijn religieus erfgoed, historische boerderijen en winkelpanden in de binnenstad. Het verbeteren van de energieduurzaamheid van monumenten en historische bebouwing zonder onnodig verlies van monumentale waarden en zonder technische (gevolg)schade wordt meer en meer actueel. Met positieve gevolgen voor het milieu, het comfort van de gebruiker, de exploitatie van het gebouw en uiteindelijk aan het behoud van het gebouw voor de toekomst.

Veranderende economie

In de economische context zijn verschillende verschijningsvormen van duurzame ontwikkelingen gaande zoals het maken van kringlopen van grondstoffen, cradle to cradle (waar hergebruik van producten/grondstoffen centraal staat) en de deeleconomie. De opkomst van deze circulaire economie is niet langer alleen op geld gebaseerd, maar er is sprake van nieuwe verdienmodellen met waarden als energie, voeding, tijd, aandacht of zorg. Het gaat om

Binhout Zwolle

initiatieven dichtbij huis en met een sterke sociale cohesie en zelfredzaamheid. Qua kennis én ruimte gaat het om nieuwe ondernemingsvormen als trade cast, start-ups en social enterprises.

In toenemende mate zijn ondernemers gericht op het toevoegen van maatschappelijke waarden. Het MVO, het Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen, verschuift van de dingen goed doen naar de goede dingen doen. Het gaat daarbij niet alleen primair om economisch effect te genereren (winst) maar ook om sociaal effect (inclusieve samenleving). Het bedrijfsleven zoekt naar manieren om maatschappelijk verantwoord te ondernemen. Eén van de manieren is het in dienst nemen van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt of het opzetten van social enterprises.

Sectoren arbeidsmarkt in beweging

Het economisch fundament van de Regio Zwolle bestaat uit stevige familiebedrijven die hecht zijn verankerd in de regio. Van de banen is 70% te vinden in het MKB. Circa 33.000 ondernemers zijn actief, waarvan 55% als zelfstandig ondernemer die samen zorgen voor 9% van de werkgelegenheid. Deze 'flexibele schil' zal in 2020 zijn toegenomen tot ongeveer 30%. Sectoraal is er vooral een banengroei bij zakelijke diensten, bouw, zorg en detailhandel. Binnen de industrie industrie en de agrarische sector is een afnemende werkgelegenheid te zien. Dit is een internationale trend in ontwikkelde economieën. Ook openbaar bestuur en onderwijs zijn krimpsectoren. De Regio Zwolle is vooruitstrevend en

Polymeer Science Park (PSP)

onderscheidend op meerdere gebieden. De sectoren Agri & Food, Health, Kunststoffen, Logistiek en E-commerce zijn sterk vertegenwoordigd. Deze sectoren staan aan de basis van nog een bloeiende sector: de creatieve industrie. In deze mix van veelzijdigheid delen de verschillende sectoren kennis en worden door kruisbestuiving nieuwe kansen gecreëerd. Gezamenlijk vormen zij een bruisend geheel: de aanjager voor succesvolle toegepaste innovatie.

De arbeidsmarkt onder invloed van technologisering, robotisering en flexibilisering van arbeid

De economie verandert onder invloed van drie factoren: technologisering, robotisering en flexibilisering van arbeid. Veranderingen in de economie hebben een significante invloed op de factor arbeid. Technologisering maakt snelle, hoogwaardige innovaties mogelijk en zorgt voor onvoorspelbaarheid op de arbeidsmarkt. Door robotisering verdwijnen en veranderen banen. Onlangs heeft Wehkamp in Zwolle het grootste distributiecentrum van Nederland in gebruik genomen. De factor arbeid nam echter niet significant toe. Het High-Tech distributiecentrum vraagt om andere vormen van arbeid, met andere vaardigheden. Adequaat anticiperen op arbeidsmarkt vraagstukken vraagt een steeds groter adaptief vermogen van werknemers, werkgevers en onderwijs. Voortdurende samenwerking tussen ondernemers, onderwijs, overheden, onderzoek en omgeving (5 O's) is een vereiste om een inclusieve arbeidsmarkt te realiseren.

Vooraf lager en middelbaar opgeleide vakwerkers zijn kwetsbaar op de veranderende arbeidsmarkt. Vakmanschap moet voortdurend op peil worden gehouden: voltooiing van de initiële opleiding is daarvoor niet langer voldoende. Lager en middelbaar opgeleiden komen nog te moeizaam mee waar het gaat om een Leven Lang Leren (LLL). Om de dreigende tweedeling tussen lager opgeleide vakwerkers en hoger opgeleide kenniswerkers te overzien vraagt de huidige arbeidsmarkt om een directe samenwerking tussen economie – onderwijs – arbeidsmarkt,

waarbij economische ontwikkeling, innovatie en ondernemerschap leidend is. Zorgen voor een kwantitatief voldoende stroom van kwalitatief goede professionals op het juiste moment via het juiste kanaal met de passende contractvorm tegen de juiste kosten is belangrijk (resourcing). Een flexibele arbeidsmarkt vraagt om een flexibele stad, die aantrekkelijk is voor verschillende opleidingsniveaus.

Het aantal start-ups en de creatieve industrie groeien in rap tempo

De bijdragen van (jonge) bedrijven aan vernieuwingen en innovatie, ook wel creatieve destructie genoemd, leidt tot nieuwe producten, diensten en kennis. Innovatie vindt steeds vaker plaats in open systemen: bedrijven werken steeds vaker samen met andere, kleine partijen om te komen tot innovatie (cross-overs). Dat leidt tot innovatie- of kennisclusters, met daarin veel plek voor startups. Deze clusters zijn belangrijk voor de regionale economie. Open innovatie, nieuwe businessmodellen en een cultuur gericht op samenwerken en ondernemerschap dragen bij aan succesvolle startups. Het Health Innovation Park (HIP), het Polymer Science Park (PSP) en de op te richten Energie/KlimaatCampus zijn topwerklocaties waar ruimte is voor startups en waar de aantrekkingskracht van de regio voor bedrijven, instellingen en hogeropgeleiden wordt vergroot.

Naast startups is ook de creatieve industrie van belang voor de economie en arbeidsmarkt. Deze is in veel opzichten een voorloper, zowel in haar innovatieve vermogen als in haar manier van werken en bedrijfsvoering. Omdat de creatieve sector zich in denken en handelen onderscheidt van andere sectoren kunnen crossovers tussen de creatieve sector en andere sectoren veel toegevoegde waarde hebben.

Een professionele creatieve industrie richt zich op permanent leren, grijpt kansen in het buitenland en investeert in publiek-private samenwerkingen op het gebied van onderzoek. De bijdragen van (jonge) bedrijven aan vernieuwingen en innovatie, ook wel creatieve destructie genoemd, leidt tot nieuwe producten, diensten en kennis. Innovatie vindt steeds vaker plaats in open systemen: bedrijven werken steeds vaker samen met andere, kleine partijen om te komen tot innovatie (cross-overs). Dat leidt tot innovatie- of kennisclusters, met daarin veel plek voor startups. Deze clusters zijn belangrijk voor de regionale economie. Het is daarom van belang om bepaalde omgevingsfactoren, die aantrekkelijk zijn voor startups, op orde te hebben. Hierbij valt te denken aan startup-platforms van de overheid, kennisinstellingen, andere bedrijven, financiers en de aanwezigheid van andere startups. De registratie van startups biedt een eerste mogelijkheid om het zogenoemde 'ecosysteem van startups' beter in kaart te brengen en om van daaruit meer 'scale-ups' en waarde te creëren.

Een professionele creatieve industrie richt zich op

permanent leren, grijpt kansen in het buitenland en investeert in publiek-private samenwerkingen op het gebied van onderzoek. De overheid ondersteunt hierin en is een matchmaker tussen verschillende partijen. Samenwerking tussen verschillende uitvoerende instellingen is eveneens van belang om de creatieve industrie optimaal te ondersteunen.

Vertaling naar bedrijventerreinen

De industriële sector is belangrijk voor de economie. Bij de vernieuwing van de industrie wordt schaalverkleining verwacht, bijvoorbeeld door 3D-printen. Hierbij zullen innovatie en productievestigingen zich mengen met voorzieningen en wonen, vaak in bestaand stedelijk gebied. Anderzijds vragen bepaalde producten juist om moderne grootschalige 'super' fabrieken (voor robots, chips, enz.). Deze ontwikkelingen kunnen op termijn een afnemende vraag van industriële bedrijven naar bedrijventerreinen betekenen.

Omdat de economie zich steeds verder internationaliseert, waarbij de opkomende economieën (BRIC-landen, zoals Rusland) en ontwikkelingslanden sneller groeien dan Westerse landen, wordt meer internationale handel en transport verwacht. Deze ontwikkeling biedt kansen voor de logistieke sector in

Zwolle. (Regio) Zwolle profileert zich in deze context als een logistieke draaischijf op de as tussen West (Randstad, 'mainports') en Oost (Duitsland, Baltische Staten, Rusland). De verbanden tussen bedrijven en de Regio Zwolle worden steeds sterker, vooral in relatie tot de sleutelsectoren. Ook het onderwijs in Zwolle wordt steeds meer internationaal.

Voor bedrijventerreinen langs snelwegen die gericht zijn op logistiek, zoals Hessenpoort, betekent dit een verschuiving van de vraag naar grootschaliger percelen (5 – 10 hectare). Voor bestaande bedrijventerreinen die meer binnenstedelijk zijn gelegen, zijn er kansen zich te vernieuwen met kleinschalige bedrijvigheid, waarbij menging met andere functies (wonen en voorzieningen) een kenmerk is van succesvolle nieuwe innovatieve werklocaties in de stad.

Door globalisering worden (nieuwe) markten transparanter en toegankelijker. Stromen van en naar het oosten zullen in belang en frequentie toenemen. Duitsland is nu al de belangrijkste handelspartner en daar komt Oost-Europa – en op termijn China – nog bij. De maakindustrie moet in logistiek opzicht gefaciliteerd worden. Voor een belangrijk deel zal gebruik gemaakt worden van wegvervoer en daarnaast van containers voor vervoer over water of spoor. Een goede intermodale

Waanders in de Broeren, beleefbaar cultureel erfgoed

infrastructuur met het oosten en het westen (Rotterdam, Amsterdam) is een essentiële voorwaarde voor de strategische positie van de logistiek, namelijk wederuitvoer (value added logistics via terminals) en de import-/exportpositie rond (high-tech) maakindustrie.

Er wordt een blijvende concentratie van regionale distributieactiviteiten (DC) verwacht en voor nationale DC's is de trend naar een concentratie en opschaling van nationale/Benelux distributieactiviteiten. Op Europees niveau is de concurrentie met locaties in het buitenland sterk aanwezig en voor sommige typen EDC's is een locatie buiten Nederland aantrekkelijker. Vernieuwing, schaalvergroting en herinvestering op strategische locaties zorgen voor veel dynamiek, met kansen voor Nederland en Zwolle. Ook het mogelijk stijgende kostenniveau van Duitsland kan leiden tot meer vestiging in Nederland en regio Zwolle. E-commerce en internationalisering zorgen voor beperkte groei van warehouses dicht bij afzetmarkt. Dit geldt in ieder geval voor express- en parcellendiensten. Voor de langere termijn is een groeiende vraag naar grootschalige percelen te verwachten, waarbij samenwerkende partijen op enkele strategische locaties concentreren: schaalvergroting.

Behoefteramingen van bedrijventerreinen (Rigo, Stec Groep, Panteia) schetsen voor Zwolle voor de komende jaren een uitgifteprognose van 5 tot 7 hectare per jaar. Uit de aantallen leads en (vrijblijvende) reserveringen blijkt dat de belangstelling voor nieuwe bedrijventerreinen toeneemt. De markt trekt dus aan.

Kantorenmarkt: van grootschalig monofunctioneel naar kleinschalig multifunctioneel

Netwerken in combinatie met het digitaliseren en automatiseren van werkprocessen hebben een grote impact op de arbeidsmarkt. Kantoorgebruikers vragen om ander, multifunctioneler gebruik van kantoren op uitstekend bereikbare werklocaties dichtbij aantrekkelijke stedelijke voorzieningen zoals horeca en stadsparken. Steden waar in de toekomst talent te vinden is worden belangrijker als vestigingsvoorwaarde voor kantoorhoudende bedrijven en instellingen. Dat betekent dat voor het aantrekken en behouden van deze talenten naast optimale bereikbaarheid ook een aantrekkelijk aanbod van woningen en voorzieningen in de stad en/of regio beschikbaar moet zijn.

Voor de Zwolse kantorenmarkt betekenen deze veranderingen een verschuiving in de vraag van grote monofunctionele perifere locaties naar kleinschalige multifunctionele meer binnenstedelijk gelegen kantorenlocaties. De opgave voor de stad wordt voldoende kleinschalige locaties in en om de binnenstad (stationsgebied Spoorzone) voor kleine bedrijven beschikbaar houden. En voor de grote kantoorgebouwen buiten het centrum moeten we nu al nadenken over oplossingen voor (ander) toekomstig multifunctioneel

gebruik. De transformatie van met name kantoren en bedrijfspanden heeft effect op het gebied van parkeren en verkeersstromen.

Detailhandel: andere behoeftes, nieuwe kansen

De winkelmarkt is de laatste jaren sterk veranderd onder invloed van de crisis maar ook door nieuwe trends en ontwikkelingen, waaronder de grote invloed van internet. Het gaat om het vinden van het juiste evenwicht tussen het behoud van het bestaande en ruimte bieden aan de noodzakelijke vernieuwing in de stad.

Trends/ontwikkelingen in het aanbod

- Voor de retailer vormt de opkomst van internetwinkelen een bedreiging maar ook een kans. Steeds meer winkels openen een webshop. Daarnaast creëren webwinkels in toenemende mate fysieke afhaalpunten in bestaande winkelgebieden. In de toekomst functioneren fysiek winkelen en virtueel winkelen naast elkaar. De fysieke winkel blijft weliswaar veruit de populairste aankoopplaats maar verliest wel terrein ten opzichte van het internet. Een belangrijk neveneffect van internetwinkelen is het transport en distributie van de pakketten. Meer vervoersbewegingen zowel op hoofdwegen als in de wijken.
- Ruimtelijke schaalvergroting is een trend die zich in alle branches blijft voortzetten. De laatste jaren zijn in Nederland steeds meer megasupermarkten en andere mega winkels (bv bouwmarkten) verschenen. Daarnaast zien we, daar waar mogelijk, ook steeds grotere winkelfilialen in binnensteden verschijnen. Hierbij neemt niet alleen de schaal per winkel toe, maar ook de omvang van de winkelgebieden in hun geheel.
- De tegenhanger daarvan: door schaalvergroting ontstaan echter wel weer meer kansen voor speciaalzaken, vooral in of direct nabij de binnenstad.
- De kleine buurt- en wijkcentra staan sterk onder druk.
- Brancheverbreiding en branchevervaging zijn trends waarbij steeds meer winkels een breed en divers assortiment aan producten verkoopt, steeds meer ook in combinatie met horeca.
- Filialisering neemt toe.
- De drang om zich buiten de reguliere winkelcentra te vestigen is er nog steeds vanwege relatief lage huurprijzen. Ook de betere bereikbaarheid speelt een rol. Trafficlocaties, zoals trein- en busstations, worden steeds belangrijker

Trends/ontwikkelingen in de vraag

Factoren die invloed hebben op het koopgedrag zijn:

- Consumenten gebruiken internet steeds meer als koop- én informatiekanaal; internet is een belangrijk communicatiemiddel voor de consument.
- Daardoor is het referentiekader van de consumenten in de afgelopen jaren ruimer geworden, de consument is kritisch. Aanbodkwaliteit, keuzemogelijkheid,

prijstelling, uitstraling en omgevingskwaliteit worden als gevolg hiervan belangrijker.

- De consumenten op zijn gemak stellen en actief het product in de winkel laten ervaren, wordt steeds belangrijker (leestafel in boekenwinkel, producten proeven). Inclusief integratie van horeca in winkels.
- Enerzijds worden steeds meer eisen gesteld aan de winkelomgeving en het vermaakt willen worden, anderzijds zijn er veel consumenten die snel hun boodschappen willen doen en gericht zijn op gemak en one-stopshopping. Gemiddeld wordt minder tijd besteed aan winkelen en boodschappen doen. De consument bezoekt steeds vaker grotere winkels en winkelcentra in verband met het gemak van ruime keuze.
- Ook laat een deel van de consumenten zijn keuze bepalen door duurzaamheid van het product;
- In de dagelijkse sector worden aankopen door de consument nog steeds dicht bij huis gedaan. Dit aanbod blijft dan ook in buurt, wijk en kern veel perspectief behouden.
- Door de veranderende bevolkingsamenstelling verandert ook de behoefte van de consument. Zo worden de winkelvoorzieningen in de wijk belangrijker door de toenemende vergrijzing. Door de toegenomen arbeidsparticipatiegraad is het arbeidspatroon veranderd en neemt de druk op vrije tijd bij grote groepen huishoudens toe waardoor andere voorkeuren ontstaan in koopgedrag.

Horeca: een verschuivend horecalandschap, o.a. branchevervaging

Er is een verschuiving gaande van cafés naar restaurants en van avondbedrijven naar dagbedrijven. De schaalvergroting neemt toe alsmede het aantal en de omvang van de ketens. Er is ook een tegenbeweging: de opkomst van kleinschalige bedrijven. Daarnaast is er sprake van branchevervaging tussen horeca en detailhandel, ofwel 'blurring'. Blurring staat voor een toenemende vraag en aanbod van gecombineerde winkel en horecaconcepten. Dit alles tegen de achtergrond van consumententrends als: de toenemende vraag naar duurzaamheid (lokale producten), gezondheidsdenken, groeiend kwaliteitsbewustzijn, hang naar (prijs) zekerheid, toenemend gebruik van internet & social media.

Leisure: hip en happening

De leisure-sector is een relatief jonge, maar snel groeiende, bedrijfstak. De sector is ontstaan door de afgenomen hoeveelheid vrije tijd, met daarnaast de toegenomen welvaart. In de vrije tijd wil de consument een kwalitatieve belevenis.

De groei van de bevolking leidt tot een vergroting van het bezoekpotentieel en daarmee commercieel draagvlak voor vrijwel alle leisurevoorzieningen. Dit wordt nog verder versterkt door de regiofunctie van de stad (netwerkeconomie) en de ligging ten opzichte van belangrijke toeristengebieden (o.a. Vechtdal,

Stadsstrand, 2017

Escape Rooms in Postsorteercentrum Westerlaan

Noord-Veluwe). De binnenstad heeft hierbinnen een grote en prominente rol, met meer kleinschaliger aanbod met een hoge belevingswaarde en relatief hoge prijzen/ bestedingsniveaus/marges (en ook hoge grond/huurprijzen). Maar het belang van aanbod aan de randen van de binnenstad of periferie van de stad blijft ook groot (vanwege omvang bepaalde formules, accent op goede bereikbaarheid en meer accent op volume dan marge/prijs).

Er ontstaat nieuw aanbod dat voortkomt uit de trends als blurring en de deeleconomie. Het gaat om nieuwe type aanbieders als Airbnb, Uber, maar ook meer verhuurbedrijfjes voor fietsen, sloepen e.d. Dit geeft een nieuwe en extra dynamiek die zeker ook bij relatief jongere doelgroepen erg aanspreekt.

Vormen van leisure die met gezondheid te maken hebben groeien. De gezondheidstrend vraagt om verschillende type locaties: bijvoorbeeld een breed en sterk gegroeid scala aan fitnesscentra op korte afstand van de wijken, nieuwe outdoor-/kano-/adventure bedrijfjes in de grachten en buitengebied, deels door routes tussen stad en buitengebied. Bij het laatste type leisurevoorziening wordt de omgevingsbeleving (grachten, historische routes, agrarisch buitengebied) steeds belangrijker.

Mobiliteit: in beweging

Het personen- en goederenvervoer blijft de komende decennia toenemen. Uit de recent door de rijksoverheid uitgevoerde Nationale Mobiliteits en Capaciteits Analyse (NMCA) (zie paragraaf 2.2.) blijkt dat tot 2030 deze groei zal leiden tot bereikbaarheidsproblemen, zoals een toename van de files, met name in de zeshoek Amsterdam, Zwolle, Arnhem, Eindhoven, Breda, Den Haag. Ook zal de bereikbaarheid van en naar en binnen de steden verslechteren.

De klassieke aanpak met uitbreiding van de capaciteit op de autowegen en het spoor verbetert de bereikbaarheid slechts beperkt, tegen relatief hoge kosten. Gerichte maatregelen zoals het bevorderen van het fietsgebruik en de combinatie fiets en openbaar vervoer door betere fietspaden en tunnels en bruggen, doorstroming bij verkeerslichten en goede fietsenstallingen zijn kosteneffectiever. Ook fiscale maatregelen en een gerichte benadering van werkgevers, scholen, winkeliers en evenementenorganisatoren leveren een effectieve

bijdrage aan het verminderen van files. Het rijk, provincies en gemeenten kiezen daarom rondom de stedelijke netwerken voor een brede integrale aanpak van de bereikbaarheid onder de titel "Beter Benutten". Ook Zwolle neemt hier samen met Kampen aan deel. Een sterke koppeling van mobiliteitsbeleid met ruimtelijk beleid is cruciaal met name omdat hiermee de behoefte aan mobiliteit kan worden verminderd.

Het delen van auto's en fietsen zal de komende jaren sterk gaan groeien, wat op den duur kan leiden tot een lagere behoefte aan parkeerplaatsen op straat. Ook het aandeel elektrisch vervoer onder auto's en fietsen zal de komende jaren stijgen. Gevolg is meer vraag naar oplaadpunten, kansen voor opslag van energie in auto's, beter leefklimaat in de stad en meer elektrisch fietsgebruik over langere afstanden.

De komst van drones zorgt voor gebruik van een gehele nieuwe (lucht)verkeerslaag die kansen biedt en regulering vraagt.

De ontwikkelingen in communicatietechnologie veroorzaken andere transportbewegingen. Het internetwinkelen zorgt enerzijds voor minder goederenvervoer van en naar de binnestad en de winkelcentra maar anderzijds groeit hierdoor het aantal bestelbusjes in woonwijken met alle gevolgen van dien. Apps bieden de mogelijkheid om contact te leggen tussen vragers en aanbieders van mobiliteit, of om het gedeeld gebruik van voertuigen. Tot slot kunnen kruisingen intelligenter worden aangestuurd en efficiënter worden benut.

Van bezit naar gebruik

Maatschappelijke ontwikkelingen als het Nieuwe Werken zorgen voor intensiever gebruik van kantoren met meer medewerkers per m² en verhoging van de bezetting op maandag, dinsdag en donderdag door thuiswerken en deeltijdwerken. Dit leidt tot een grotere parkeerbehoefte en langere files op deze dagen. De vergrijzing zorgt voor meer oudere verkeersdeelnemers. Deze zijn tot op hoge leeftijd mobiel, zowel als automobilist als als E-fietser. Dit leidt onder meer tot meer verkeer, een hogere parkeerdruk en een toename van de verkeersonveiligheid.

Bewoners uit de kleine kernen zijn steeds meer aangewezen op de centrale stad voor allerlei voorzieningen, werk en scholing. Tegelijkertijd neemt de kwaliteit van het openbaar vervoer af. Dit leidt tot een verdere toename van het autogebruik van en naar de stad.

Het gebruik van het openbaar vervoer door MBO-leerlingen neemt toe doordat ook zij nu gratis in het OV kunnen reizen. Hierdoor neemt het fietsgebruik onder deze categorie af. Er ontstaat langzamerhand een grotere variatie in vervoerwijzen (fiets, ligfiets, bakfiets, fietskoerier, fiets met trapondersteuning, speedbike, snorfiets, bromfiets, 45 km voertuig, quad).

OV-knooppunten en overstappunten, zoals NS-station Zwolle worden steeds belangrijker als knooppunten van stedelijke ontwikkeling. De ontwikkeling van het treinvervoer in Zwolle overtreft de prognose als gevolg van de aanleg van de Hanzelijn. Door de elektrificatie van de lijnen naar Enschede en Kampen (met een station in Stadshagen) zal dit gebruik nog verder toenemen. De rol van de fiets in het voor- en natransport neemt steeds verder toe. Dit leidt naar verwachting tot een verdere groei van het aantal fietsstallingsplaatsen bij de stations. Bij parkeren speelt de digitalisering en uniformering van het vergunningen-systeem, maar belangrijk is ook de toename van het dubbelgebruik van parkeergarages door bewoners en bezoekers. De groei van deelauto en deelfietsconcepten zal kunnen leiden tot een afname naar de vraag van parkeerplaatsen, met name als dit gecombineerd wordt met de bouw van nieuwe woonwijken, appartementencomplexen en kantoren. Mobility as a Service (MAAS), het op maat aanbieden van de juiste mobiliteit op de juiste plek, is hiervan een voorbeeld.

In het bedrijfsleven zien we een toegenomen belangstelling voor locaties die goed ontsloten worden voor zowel auto, bus, trein en fiets. Er worden andere en hogere eisen gesteld aan ontsluiting en de flexibiliteit daarvan.

Op het gebied van logistiek speelt naast de afnemende bereikbaarheid van de stedelijke gebieden met name ook

Innovatie en ondernemerskracht

de problematiek van de bevoorrading van (historische) stadscentra en woonwijken. Het goed organiseren van de "Last-mile" binnen de steden wordt daarmee steeds meer een uitdaging. Slimme vormen van stadsdistributie en met name het inzetten van kleinschalige elektrische vrachtauto's en (bak)fietsen door fietskoerierbedrijven worden meer en meer ontwikkeld.

Ook de autoindustrie (BMW, Volvo, PON, e.d.) en andere aanbieders (Syntus, NS, e.d.) gaan zich richten op de totale multimodale mobiliteit (mobility as a Service). Daardoor ontstaan meer kansen voor de gebruiker om het juiste vervoermiddel voor de juiste verplaatsing en tegen de laagste kosten te kiezen en daardoor de nadelen van autoverkeer in de stad en parkeerproblemen te verminderen.

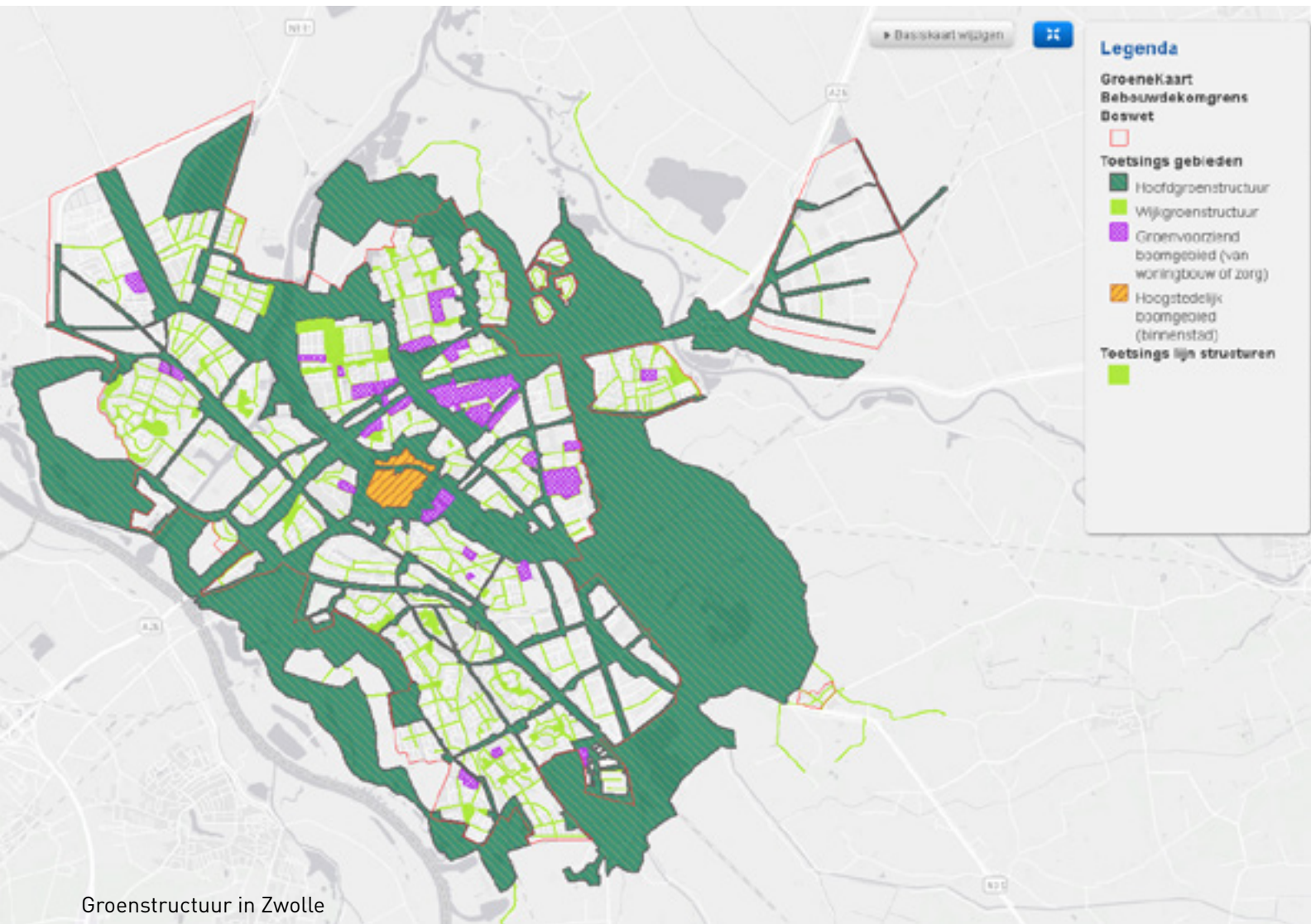
Groen- en waterstructuur: van (economische) betekenis

De grote maatschappelijke baten die een goed ontwikkelde groen- en waterstructuur voor een stad met zich mee brengen worden steeds prominenter. Het leidt tot een beter vestigingsklimaat, verbetering van welzijn en gezondheid, een meer klimaatadaptieve omgeving, minder hittestress en wateroverlast een hogere biodiversiteit, etc. Steden die veel in groen en water investeren en een goede groen- en waterstructuur bezitten, doen het economisch beter. Hier willen mensen graag wonen en werken.

Zwolle heeft zo'n sterke Groen/Blauwe dragerstructuur. Op hoogste schaalniveau wordt die vormgegeven door de rivierdalen van de IJssel, Vecht en Zwarte Water. Op een iets lager schaalniveau vormen de beekdalen van de Westerveldse Aa en de diverse weteringen de structuren waarlangs het groen zich geconcentreerd heeft tot de zogenaamde "Groene Vingers". Zo is park de Wezenlanden onderdeel van de groene vinger die langs het Almelosse Kanaal vanuit het buitengebied doorloopt tot in het centrum. Door deze groenblauwe geleding van de stad is het groen voor de bewoners vaak dichtbij, maar soms mist zij ook zoals de Spoorzone.

De wijze waarop het stedelijk openbaar groen zich ontwikkeld, verandert. Tot voor kort was het bij uitstek een taak van de (gemeentelijke) overheid. Nu is sprake van een mix, waarbij de bewoners en bedrijven in de stad meer kunnen doen en ook graag meer willen doen. Groene structuurdragers zullen zich meer gefaseerd en modulair ontwikkelen. Er is ook vaker sprake van tijdelijk groen (als extra tijdelijke kwaliteit).

Stadslandbouw in al zijn vormen, is sterk in opkomst en is van betekenis voor de groenstructuur. Er is een toename van het voedselbewustzijn. Lokale voedselproductie en lokale afzet dragen daar aan bij. Door de multifunctionaliteit van stadslandbouw biedt het ook veel voor recreatie en natuur in en om de stad. De verwevenheid en verbinding tussen stad en platteland neemt daardoor weer toe (ook in sociaaleconomisch vlak/ circulaire economie)

Groenstructuur in Zwolle

De betekenis van groen in de stad voor de gezondheid van haar inwoners is veel duidelijker aantoonbaar geworden, ruimte voor gezond bewegen en individuele, niet- of andersgeorganiseerde sport en natuurlijk speelplaatsen zijn trends.

We zien nieuwe gebruikers, ruimtevragers, ontstaan voor de groene ruimte en bijbehorende recreatieve voorzieningen, door de nieuwe mobiliteitsvormen en (commerciële) groepsactiviteiten. De toenemende vergrijzing vraagt om een beter voorzieningenniveau zonder obstakels en met meer rustpunten, sanitaire voorzieningen, horeca etc.

Klimaatadaptatie: kwetsbare ligging

Gelet op zijn ligging in de IJssel/Vecht-delta is Zwolle kwetsbaar voor klimaatverandering. Klimaatverandering heeft effect op rivierafvoeren en het peil van het IJsselmeer (hoger en lager). Door de bebouwing van laaggelegen gebieden (Marsslanden, Aa-landen, Holterbroek) zijn de effecten van overstroming (ten gevolge van falen waterkering) veel groter dan vroeger. Een andere, belangrijker effect is dat door klimaatverandering het neerslagpatroon al aan het veranderen is: korte en zwaardere buien.

Daarbij zal alléén de traditionele aanpak van “dijken bouwen en pompen” op termijn niet meer voldoen. Er is volop transitie op dit beleidsveld: van traditioneel

waterbeheer naar klimaatadaptatie; van vakinhoud naar way of life; van publieke watertaak naar een gemeenschappelijke drijfveer en van krachtig lokaal en regionaal netwerk naar een krachtig nationaal en mondiaal netwerk.

Waar we in de afgelopen decennia vooral techniek hebben ingezet om het natuurlijk systeem naar onze hand te zetten, ligt de toekomst juist in het adaptief meebewegen met de natuurlijke ondergrond door het creëren van ruimte en robuustheid om extremen op te kunnen vangen. Het gaat hierbij zowel om waterveiligheid, wateroverlast (piekbuien), droogte en hitte. Iedere bijdrage daarin is waardevol, van groen dak tot rivier-verruimende maatregel. Door dit niet alleen als water- of klimaatopgave te zien, maar juist als mogelijkheid om waarde toe te voegen ontstaan er een perspectief met verschillende scenario's voor de lange termijn van een robuuste en klimaatbestendige stad waarin het prettig leven en werken is, ook bij een veranderend klimaat.

Ondergrond: steeds drukker

Het wordt steeds drukker in de ondergrond: geothermie, drinkwaterwinning, waterberging (grondwater als 3^e rivier), de doorwerking van het Zwolse gebiedsgericht grondwaterbeheer (beheergebied Zwolle Centraal en het gebied rondom de winning van Vitens nabij het

Engelse Werk), ondergronds bouwen, warmte-koude-opslag en de aanleg van nieuwe kabels & leidingen en het uitbreiden van het aantal warmtenetten vanwege de uitfasering van het gasnetwerk van Enexis. Dit leidt tot een sterke behoefte aan ordening en afstemming en een vraag om een samenhangend beleid voor boven- en ondergrond. Belangrijke input hiervoor vormt de gemeentelijke Visie op de Ondergrond.

De ondergrond en het bijbehorende natuurlijke grondwatersysteem (de 3e rivier) bieden belangrijke kansen voor maatschappelijke opgaves als energietransitie, klimaatadaptatie en waterveiligheid. Door technologische ontwikkelingen worden ingrepen in de ondergrond steeds beter mogelijk.

Energie: duurzame energie is de norm

Er is toenemende aandacht in de samenleving voor energiebesparing, onafhankelijker worden van grote internationale energieleveranciers en het verduurzamen van het eigen energieverbruik. De consument investeert steeds meer in hernieuwbare energie en energiebesparing. Energie zal steeds meer lokaal / regionaal opgewekt gaan worden (zowel stroom als warmte), dit heeft grote impact de ruimtelijke kwaliteit van stad en land, verandering van het netwerk, opslag van elektriciteit, nieuwe samenwerkingsverbanden bij energieproductie. Maar het heeft ook invloed op de werkgelegenheid en woonlasten.

Daarnaast is de energietransitie moeilijk te voorspellen omdat de (technologische) ontwikkelingen zo snel gaan. Zo zullen straks zonnecellen veel meer geïntegreerd zijn in allerlei bouwmaterialen en zullen de rendementen verder verbeteren.

Naar maatstaf van de huidige technologie heeft Zwolle

de regio nodig voor het ruimtebeslag die hernieuwbare energiebronnen vaak vergen (windmolens, zonneweiden, ruimte voor biomassa). Voor zonnepanelenparken en windmolens zien we een toenemend beroep ontstaan op de ruimte in het landelijk gebied, dit vergt afstemming met de natuurlijke, agrarische en landschappelijke waarden (o.a. Nationaal Landschap).

Het landelijk gebied: van arbeidsintensief naar kennisintensief

Agrofood is één van de belangrijkste economische sectoren van deze regio en zorgt voor een behoorlijk groot en stabiel aandeel in het Bruto Nationaal Product (BNP). Landbouw gaat van arbeidsintensief naar kennisintensief. Door schaalvergroting is het aantal agrarische bedrijven in heel Nederland tussen 1950 en 2012 met 83% afgenomen, en kregen ook niet-agrarische spelers de ruimte. Zo is er landelijk een toename te zien van het aantal niet-agrarische bedrijven, recreatie, natuurontwikkeling en (zorg) initiatieven op het platteland. Dit zijn losstaande initiatieven of nevenactiviteiten van de agrariërs zelf. Van een agrarisch productielandschap verandert het buitengebied dus steeds meer in een gebied waar op grote schaal functiemenging plaatsvindt.

Er is in Overijssel en rondom Zwolle een sterke groei van de schaalvergroting in de landbouw. Het aantal boeren zal de komende decennia nog sterker afnemen (Trendbureau Overijssel). In de directe omgeving van Zwolle zien we enerzijds dat de voor de wereldmarkt producerende agrarische ondernemers minder goed aansluiten op de behoeften en kansen die de stad(srand) biedt. Anderzijds zien we een groep ondernemers die zich juist meer gaat richten naar stadslandbouw en

Biologische markt, circulaire economie, lokale producten en eigen identiteit

samenwerkingsverbanden aanknoopt met de stad (afzet, streekproducten, recreatie, natuur).

Alterra voorspelt voor 2030 een grotere leegstand van gebouwen met een agrarische functie dan kantoor- of winkelruimte (Gies, 2014). Dat speelt ook in Zwolle, maar als gevolg van nabijheid van de stad is er vrijwel altijd belangstelling voor een woonfunctie op deze plekken en zorgt de Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving (KGO) vrijwel altijd voor een landschappelijk verantwoorde invulling. Hier speelt ook de noodzaak tot asbestsanering voor daken op stallen.

Vrijkomende agrarische gebouwen kunnen ook gebruikt worden door andere vormen van bedrijvigheid. Er wordt geconstateerd dat het platteland een broedplaats is voor pionierende economische activiteiten, stelt bijzonder hoogleraar Plattelandsontwikkeling Dirk Strijker (RUG). Een groot deel van de Nederlandse start-ups is er gevestigd en dit aantal kan nog groeien.

Het platteland organiseert zich steeds meer. Zo is er voor het gehele buitengebied van Zwolle, Kampen en Zwartewaterland de Gebiedscoöperatie IJsseldelta opgericht. Er is een stichting voor Particulier Landschapsonderhoud in dezelfde drie gemeenten (SPLIJ+). De Agrarische Natuurverenigingen werken samen en er is een initiatief voor de Zwolse Stadslanderijen. De buitenkernen Windesheim en Wijthmen ontwikkelen zelfbewust hun toekomstbeelden.

Tot slot speelt de transitie naar een Natuur-inclusieve landbouw; dit is een landbouw die de positieve effecten

van natuur op de bedrijfsvoering zoveel mogelijk benut en waarin de negatieve effecten van de bedrijfsvoering op de natuur zo klein mogelijk zijn. Daarnaast is er nieuwe wet en regelgeving op het gebied van stikstof uitstoot in het landelijk gebied (Programmatische Aanpak Stikstof). Dit betekent de versnelde afronding van een aantal natuurgebieden de komende jaren, waardoor er ook weer meer ontwikkelruimte ontstaat voor ondernemingen in de buurt van natuurgebieden (Natura 2000).

2.2 Relevante onderzoeken

De bevolkingsprognoses van Zwolle bevestigen de trek naar de stad. Voor de groei van Zwolle zijn deze prognoses van belang. Er zijn echter ook steeds meer aanwijzingen dat de positie van Zwolle in het land en in de regio aan het veranderen is. De volgende onderzoeken geven een beeld van deze veranderende positie.

Onderzoek 'de veranderende geografie van NL'; ontwikkeling van steden en interstedelijke netwerken 2015

Het onderzoek naar de veranderende geografie van Nederland van Pieter Tordoir (Regioplan) levert een aantal belangrijke noties op voor de ontwikkeling van Zwolle. Voor het rapport zie: <http://agendastad.nl/wp-content/uploads/2015/03/14091-Eindrapport-De-veranderende-geografie-van-Nederland-Regioplan-25mrt2015.pdf>

Meer dan de helft van de wereldbevolking woont inmiddels in steden. Steden zijn overal de motor van de economie. Bedrijvigheid, kennis, creativiteit en

innovatie concentreren zich in de steden. Steden zijn het brandpunt van dynamiek. Er wordt zelfs gesproken over de het tijdperk van de stad: 'Urban age' waarin sociale en economische activiteiten zich steeds meer concentreren in grote stedelijke agglomeraties.

Mensen zijn mobieler geworden en bewegen zich volgens complexere patronen dan vroeger, niet alleen voor werk, maar ook voor vrije tijd en onderwijs. De toegenomen mobiliteit vraagt om een betere bereikbaarheid en om innovatieve oplossingen.

Vanuit internationaal perspectief bezien zijn Nederlandse steden klein. Te klein om een rol van betekenis te kunnen spelen op het wereldtoneel: Nederlandse steden missen massa, dichtheid en agglomeratiekracht om internationaal concurrerend te blijven. Het schaalvoordeel van de Nederlandse steden ligt niet in de massa, maar juist in de nabijheid en de kleinschaligheid in een groter verband. Meerschalligheid en het slim koppelen van schaalniveaus kan Nederlandse stedelijke netwerken sterker maken. Functionele samenwerking tussen partijen is nodig. Tussen steden onderling, maar ook tussen stad en ommeland.

Er is in de ruimtelijke structuur van Nederland inmiddels weer sprake van een nieuwe stevige dynamiek.

Nieuwe patronen van wonen, werken en recreëren zijn in ontwikkeling. Daarbij wordt duidelijk hoe sterk ontwikkelingen in de economie, arbeidsmarkt, wonen, voorzieningen, sociale netwerken en fysieke omgevingskwaliteiten onderling samenhangen.

Een aantal belangrijke ontwikkelingen voor Zwolle uit het rapport zijn:

- Er is een toename van de trek naar de stad en daarmee is de klassieke suburbanisatie van hoogopgeleide jonge huishoudens op zijn retour (vooral merkbaar in de Randstad)
- Er is sprake van een geleidelijke geografische opschaling van delen van markten, waarbij de interstedelijke netwerkstructuur steeds belangrijker wordt voor de woningmarkt, arbeidsmarkt en voorzieningen. Langzaam, maar heel zeker ontwikkelt zich zo een geïntegreerd interregionaal, interstedelijk systeem. Dit netwerk is herkenbaar op nationale schaal en is het sterkst herkenbaar bij zakelijke relaties en bij zowel dagelijkse als verhuisbewegingen van hoger opgeleide jongeren.
- Een groot deel van de verhuizingen speelt zich al af tussen steden, de drie grote steden en zes daarbuiten, waaronder Zwolle, winnen steeds aan jong volwassenen en hoger opgeleide bevolking.
- Voor een meerderheid van de Nederlanders blijven stadsgewesten en regio's, de belangrijkste leef- en werkomgeving: het daily urban system. Deze daily urban systems dienen, door toegenomen mobiliteit, nog steeds uit.
- Veel middelgrote steden specialiseren zich binnen het nationale stedennetwerk (bijvoorbeeld als

onderwijscentra). Goed gelegen steden als Zwolle, Apeldoorn, Arnhem, Amersfoort, Den Bosch en Breda vormen een uitvalsbasis voor hoogwaardige bedrijvigheid en bieden een prettig woonklimaat voor kenniswerkers.

- (Her)ontwikkelingskansen liggen binnen de Randstad in hoogstedelijke multifunctionele locaties nabij multimodale knooppunten (bereikbaar via meerdere vervoerswijzen, zoals auto en openbaar vervoer). In vitale ontwikkelingszones buiten de Randstad, zijn gemengde locaties in lagere dichtheden met een hoge verblijfskwaliteit kansrijk. Daarbij is het lokaal/regionaal investeringsklimaat erg belangrijk
- Uit de analyse blijkt dat Zwolle goede kansen heeft om goed aan te haken bij het systeem van interstedelijke netwerken. De as Amsterdam – Amersfoort – Zwolle/Apeldoorn wordt gezien als één van de opkomende assen voor bedrijfsnetwerken, pendel en verhuisstromen.
- Lokale menging van functies en 'leefwerelden' die elkaar niet in de weg zitten, wordt gaandeweg belangrijker in de economie en samenleving. Locaties waar tegelijkertijd kan worden gewoond, gewerkt en gerecreëerd zitten in Nederland vaak in de lift; locaties waar gebruikers die menging wel zouden willen, maar waar dat nauwelijks kan – denk aan grootschalige kantoorgebieden – raken achterop.

Onderzoek De Kracht van Oost NL 2016

De kracht van Zwolle en mogelijke kansen voor de regio Zwolle worden ook bevestigd in het recente ruimtelijk-economische onderzoek de [Kracht van Oost NL](#) (december 2016), dat in opdracht van de provincies Overijssel en Gelderland is uitgevoerd. Daarin analyseren zes wetenschappers de concurrentiepositie van Oost-Nederland. Het onderzoek kijkt vanuit verschillende schaalniveaus naar Oost-Nederland. Door toenemende globalisering worden verschillen tussen deze regio's steeds meer benadrukt (glocalisering) en door krachtige netwerken kunnen regio's samen sterk staan in de mondiale concurrentiestrijd. Oost-Nederland is opgedeeld in negen daily urban systems, te weten Achterhoek, Arnhem – Nijmegen, Cleantech Regio Stedendriehoek, Food Valley, Noordrand Veluwe, Rivierengebied, Twente en Zwolle.

Voor de functionele indeling in regio's is gekozen voor feitelijke arbeidsmarktregio's voor middelbaar opgeleide werkenden. Dit is de grootste groep in de arbeidsmarkt en bovendien vertonen pendelbewegingen en ruimtelijke samenhang in deze groep relatief veel overeenkomsten met marktgebieden voor andere soorten van diensten en voorzieningen. Arbeidsmarktregio's voor deze groep weerspiegelen daarom in grote lijnen de daily urban systems waarbinnen zich verreweg de meeste dagelijkse verplaatsingen voor burgers afspelen in Nederland. Het merendeel van het dagelijkse leven vindt plaats binnen deze 'systems'.

Regio Zwolle doet het volgens het onderzoek in economisch opzicht goed. Diversiteit is de basis van de regio, met veel kleine familiebedrijven, dynamiek (starters) en een diverse economie. De regio fungeert als draaipunt met de Hanzelijn, A28 en de havenontwikkeling als belangrijke knooppunten. De ambitie van de regio is om meer innovatie te stimuleren en te faciliteren. Op het gebied van samenleving en cultuur concludeert het onderzoek dat er een open, ondernemende houding is met veel onderling vertrouwen. Er zijn veel compacte netwerken, vaak met een triple helix karakter. Sectoren als E-commerce, Health & Life Sciences, HTSM en Logistiek bieden mooie uitgangspunten voor ontwikkeling, aldus Kracht van Oost.

Volgens Kracht van Oost NL zijn er ook een aantal belangrijke uitdagingen voor de regio. Met name de jongere generatie hoogopgeleide kenniswerkers in Nederland zijn (hoog)stedelijk georiënteerd. Deze groep kan de regio veel brengen, vooral waar het gaat om innovatie, vernieuwing en cultuur. Voor deze groep, en daarmee ook voor werkgevers die op deze groep jagen (war on talent), kent Oost-Nederland een zeker concurrentienadeel. Dat nadeel zal in de toekomst meer kunnen gaan opspelen vanwege het toenemende gewicht van deze groep voor innovatievermogen in de regionale economie. Ook zijn regio's in Oost-Nederland relatief wat zwakker getakt op de interregionale omgeving, en bovendien hebben zij te maken met de landsgrens die barrières geeft in arbeidsmarkten. De ruimtelijk-economische, demografische en fysieke structuur van het landsdeel geeft veel kansen maar ook enkele bedreigingen die om een integrale visie vragen voor de stedelijke en landelijke gebieden en nadrukkelijk ook de relaties daartussen, binnen het landsdeel en tussen het landsdeel en haar (inter)nationale omgeving. De kwaliteit van het woon- en leefklimaat vormt een steeds belangrijker onderdeel van het vestigingsmilieu, zeker waar het gaat om het aantrekken van hoger opgeleide kenniswerkers.

Samenhangend zijn er ook uitdagingen op het gebied van bereikbaarheid, stedelijkheid en kenniseconomie. Zowel de bereikbaarheid over de weg als door de lucht blijft achter bij de concurrenten. Wat betreft congestie ligt de score zelfs onder het Europese gemiddelde. De congestie is het gevolg van de economische groei in de regio's. Op het gebied van kenniseconomie scoort Overijssel op alle indicatoren onder gemiddeld. Ook als het gaat om het opleidingsniveau van de beroepsbevolking en het marktpotentiaal blijven beide provincies achter. Voor Overijssel geldt dat ook voor het kwantitatieve aanbod aan opleidingen.

In het onderzoek de 'Kracht van Oost NL' worden de agglomeratievoordelen benoemd die voortvloeien uit verstedelijking. Steden met een 'metropolaan' karakter, zoals Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Eindhoven,

zetten sterk in op zogenaamde agglomeratievoordelen. Oost-Nederland heeft geen metropolen, maar dat wil niet zeggen dat hier geen agglomeratievoordelen te behalen zijn. Agglomeratievoordelen kunnen namelijk georganiseerd worden door activiteiten dicht op elkaar te zetten, maar ook door die activiteiten goed met elkaar in verband te brengen en van elkaar te laten profiteren. In de wetenschap heet dat *borrowed size & function*: plaatsen maken gebruik van elkaars omvang en voorzieningen. Daar waar in grote steden wordt gefocused op het bereiken van nabijheidsvoordelen, gaat het bij *borrowed size & function* om het organiseren van netwerkvoordelen. Deze strategie vraagt om een doordacht plan, want agglomeratievoordelen komen niet vanzelf tot stand. Dit biedt veel kansen voor Regio Zwolle.

Ruimtelijke structuurbeelden kunnen helpen om de netwerkkracht van de economie van Oost-Nederland en de regio Zwolle verder te ontwikkelen. Het gaat dan om een combinatie van enerzijds economisch structuurbeleid gericht op versterking van de innovatiegraad én kennisintensiteit en anderzijds om het om ruimtelijk beleid gericht op verbetering van de bereikbaarheid. Er moet dan voldoende rekening gehouden worden met het karakter en de kracht van de Oost-Nederlandse economie.

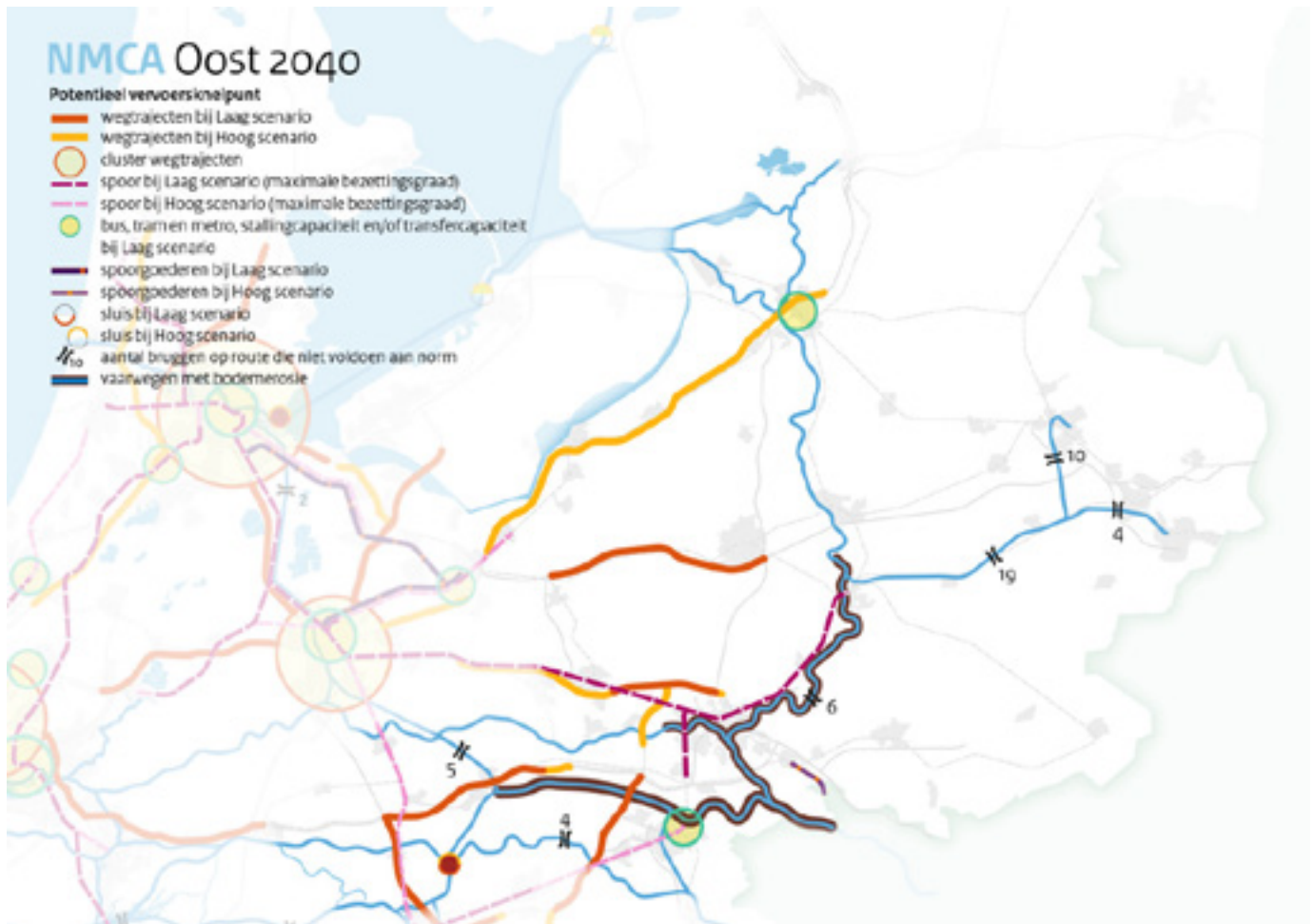
Vervolg

Kracht van Oost NL biedt veel handvatten voor verder onderzoek, op verschillende schaalniveaus. Zo kunnen de resultaten bijvoorbeeld op interstedelijk niveau gebruikt worden, waarbij bewegingen tussen Apeldoorn – Deventer – Zwolle bijvoorbeeld in kaart kunnen worden gebracht. Het biedt dan zicht op gelijkenissen in bijvoorbeeld groei- en krimpsectoren. Ook kan het helpen om regionale kansen te benutten. Momenteel is er een werkgroep bezig om de uitkomsten van Kracht van Oost NL te vertalen naar Regio Zwolle. Zo weten we inmiddels dat er een vestigingsoverschot is van hoger opgeleiden binnen de regio. Echter, dit overschot blijkt te laag om aan de (grote) vraag te kunnen voldoen. Het is dus niet zozeer een 'braindrain' maar een 'braintekort' waar we over moeten spreken. Ook is de vraag aan bod geweest: 'moet je inzetten op het versterken van sterke sectoren of investeren in zwakke sectoren?' Deze vraag kent een duidelijke relatie met de conjunctuurgevoeligheid van sectoren.

Het antwoord is duidelijk: de meerwaarde zit juist in de cross-overs tussen sectoren. Gezien de huidige situatie binnen de Regio Zwolle is er daadwerkelijk ruimte en ontwikkeltijd om op deze crossovers in te zetten. Daarbij moet je 'nooit altijd blijven inzetten op sterke sectoren, daarmee wordt je misschien wel efficiënter maar zeker niet innovatiever'.

Samengevat

Samengevat biedt het onderzoek de volgende

uitdagingen voor de regio, in de vergelijking met concurrerende regio's:

- Blijven werken aan de verbetering van de bereikbaarheid;
- Onvoldoende verstedelijking dus agglomeratievoordelen gaan niet vanzelf, noodzaak organiseren van netwerkvoordelen;
- Onvoldoende scorend op kenniseconomie;
- De meerwaarde zit in de crossovers tussen de sectoren;
- Aantrekkingskracht voor hoger opgeleiden van belang. Ondanks vestigingsoverschot hoger opgeleiden is het aanbod te weinig om aan de grote vraag te voldoen.

Nationale Markt Capaciteits Analyse (NMCA) 2017

Om een beeld te krijgen van de mobiliteitsontwikkeling op de lange termijn voert het Rijk eens in de vier jaar een Nationale Markt- en Capaciteitsanalyse (NMCA) uit. Met deze NMCA brengen zij naast de mobiliteitsontwikkeling ook de potentiële bereikbaarheidsopgaven op de lange termijn in beeld.

In de analyse is het huidige MIRT-programma (Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport), dat loopt tot 2030, als gereed verondersteld. Er is gebruik gemaakt van het Lage en Hoge scenario in 2030 en 2040 van de Welvaart en Leefomgeving scenario's (WLO), opgesteld door het Planbureau voor de Leefomgeving en het Centraal Planbureau. De NMCA

is een verkeer- en vervoeranalyse. Duurzaamheid, veiligheid en leefbaarheid maken geen onderdeel uit van de analyse. Deze onderdelen worden bij de definitieve besluitvorming over opgaven en maatregelen in het MIRT uiteraard betrokken en inzichtelijk gemaakt. De analyse heeft tot doel potentiële vervoerknelpunten en bereikbaarheidsopgaven te signaleren. Het gaat hierbij om de wegen, vaarwegen, spoorwegen en het regionaal openbaar vervoer. Er wordt gekeken naar zowel het personenvervoer als het goederenvervoer.

Vanwege de groei van de mobiliteit zijn er opgaven in het personenvervoer in 2030. Deze opgaven ontstaan met name in het gebied grofweg omsloten door de zeshoek Amsterdam – Zwolle – Arnhem – Eindhoven – Breda - Den Haag. De bereikbaarheidsopgaven op de weg en in het OV stapelen zich op drukke verbindingen binnen, rond en tussen de grote steden (Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Utrecht en Eindhoven). Andere potentiële opgaven zijn gesignaleerd op de verbinding richting Amersfoort, Zwolle, Breda, Tilburg, Den Bosch, en Arnhem-Nijmegen. Voor het OV ontstaan in deze gebieden opgaven in de hele ketenreis (OV- verbindingen, fietsenstallingen, stationscapaciteit, treinbezetting, opstel terreinen voor de extra lange treinen, tram- en metrolijnen en bereikbaarheid van grote busstations). Op de weg is in veel gebieden in de zeshoek sprake van structurele files.

Voor Zwolle worden specifiek genoemd:

- De NMCA signaleert voor Oost Nederland een aantal locaties die in de file-top50 van Nederland vallen. Dit zijn de A1 Barneveld - Apeldoorn, A12 ten westen van

Arnhem, A15 Deil - Valburg, A28 Amersfoort - Zwolle en de A50 tussen Ewijk - Oss.

- Vanwege de robuustheid (ontwrichting door incidenten) wordt A28 Zwolle richting Meppel als opgave genoemd.
- Verdere potentiële vervoerknelpunten bevinden zich op busstations, binnenstadassen van het regionaal OV, en verbindingen richting campuslocaties. Voorbeelden hiervan zijn Leeuwarden, Groningen, Zwolle, Nijmegen, Eindhoven, Zoetermeer, Amersfoort en Schiphol.
- Door de provincie is aandacht gevraagd voor de 80 km/u-rijkswegen in onze regio die leiden tot een langere reistijd. Daarnaast verwacht de regio een knelpunt m.b.t. de enkelsporigheid van Zwolle - Enschede in combinatie met de korte perrons.

2.3 Betekenis trends voor de omgevingsvisie

Adaptieve en veerkrachtige stad

Wat betekenen deze trends en ontwikkelingen voor de omgevingsvisie? De trek naar de stad en de groei van de bevolking en de bijbehorende woningbouwopgave biedt kansen voor de doorontwikkeling van de stad en de economie, maar vraagt ook het nodige. De uiteindelijke groei van de stad is afhankelijk van de landelijke dynamiek, en met name van de ontwikkeling van de woningmarkt en de bereikbaarheid van de Randstad. Grote steden worden wellicht onbetaalbaar, terwijl de jongere generatie (met name de hoogopgeleide) veel meer gewend zijn om grotere afstanden te overbruggen. De Hanzelijn heeft Zwolle dichterbij de Randstad gebracht. Ook de uitbreiding van vliegveld Lelystad, bereikbaar via de lucht is van groot belang als vestigingsfactor voor bedrijven, zal effecten hebben op de stad. De positie van Zwolle in het land is de laatste jaren duidelijk veranderd.

Op basis van de trendanalyse is duidelijk is dat de maatschappij een grote dynamiek kent, die ook verschillende gevolgen heeft voor het gebruik van de fysieke stad.

Ontwikkelingen omtrent digitalisering en technologisering hebben ook veel invloed op de arbeidsmarkt, de economie, het gebruik van de stad en eigenlijk op de totale samenleving. Banen en functies veranderen of verdwijnen en er worden nieuwe eisen gesteld aan werknemers. De samenleving vraagt om levendige multifunctionele gebouwen en omgevingen. De zelfrijdende auto zal een flinke impact hebben op de inrichting van de stad, bijvoorbeeld op de benodigde parkeerruimte.

Deze ontwikkelingen vragen om een groot adaptief vermogen van de stad en voortdurende samenwerking van ondernemers, overheid, onderwijs- en

**onderzoekinstellingen én de omgeving (50's).
De mate waarin steden veerkrachtig en adaptief zijn
bepaalt hoe succesvol zij toekomstige vraagstukken
kunnen oppakken.**

Een toekomstbestendige visie zal zoveel mogelijk rekening moeten houden met deze dynamiek.

Deze dynamiek wordt bevestigd in de in april 2017 verschenen trendstudie van Platform31 in opdracht van het G32-grote-stedennetwerk waar Zwolle ook deel van uitmaakt:

'Vergaand veranderen, slim verschillen, duurzaam verbinden'

De trendstudie zet de belangrijkste ontwikkelingen en opgaven voor stad en regio op een rij. Zie <http://www.platform31.nl/nieuws/van-een-tijdperk-van-veranderingen-naar-een-verandering-van-tijdperken>
Een van de meest opvallende trends uit de studie: steden worden geconfronteerd met een verandering van tijdperken in plaats van een tijdperk van verandering. De komende dertig jaar verandert er meer dan in de afgelopen driehonderd jaar. Steden bevinden zich op een kantelpunt. Oude kennis, wijsheden, vuistregels, vaardigheden en activa verliezen hun waarde en betekenis, zo blijkt uit de studie die Platform31 deed in de 38 steden die zijn aangesloten bij het G32-Stedennetwerk. Van een hiërarchische top-down samenleving gaan we naar een duurzame, bottom-up netwerkmaatschappij. De gemeente staan voor de keuze om de transitie te maken naar binnenstedelijk bouwen, verdichten en een meer organische, stapsgewijze en adaptatieve ontwikkeling. Deze verandering van tijdperken

leidt tot onzekerheid, maar biedt tegelijkertijd ruimte voor innovatie en kansen. Want steden die hierin meebewegen, stimuleren kleinschalige ontwikkelingen, omarmen nieuwe initiatieven en actoren en staan open voor een ander systeem en aanpak.

Omgevingswet en -visie

In de omgevingswet, de basis voor het instrument omgevingsvisie, zie je verschillende trends terug in de doelstellingen van de wet. Daarmee is de wet een exponent van de huidige tijd. Met name de trend van de groeiende samenhang der opgaven en de effecten van een netwerksamenleving hebben gevolgen voor de positie van de overheid. Dit is vertaald in de verbeterdoelen van de wet: een meer uitnodigende overheid, integraal werken en flexibiliteit en inzichtelijkheid.

De gesignaleerde dynamiek vraagt van de omgevingsvisie een zeker **adaptief** vermogen en flexibiliteit. De verwachting is dat de dynamiek, met name door de voortschrijdende technologie, zich de komende jaren zal voortzetten. Verder gaan we er vanuit dat omgevingsvisies vaker geactualiseerd zullen worden. De provincie Overijssel zal bijvoorbeeld haar omgevingsvisie elke twee jaar herzien.

De omgevingsvisie dient in ieder geval **integraal** (uitgaande van de samenhang der opgaven) en **samen met de stad** worden opgesteld. Uitgaande van een anders sturende overheid, en meer het speelveld aangeven waarbinnen de maatschappij zich kan bewegen.

3 Strategische kernopgaven en ambities

Hoofdstuk 3 vormt met de strategische kernopgaven en ambities de kern van de omgevingsvisie deel 1. Geformuleerd als integrale vraagstukken, die gebaat zijn bij een integrale aanpak over de sectoren heen. Omdat er meerwaarde ontstaat als we deze opgaven met elkaar verbinden.

De groei van de stad en de veranderende natuurlijke omstandigheden vragen om het formuleren van

verschillende nieuwe opgaven, zoals klimaatadaptatie, energietransitie, de woningbouwopgave en circulaire economie. Maar niet zonder ons bewust te zijn van de drager van de stad: het menselijk kapitaal. En onze basis, ons fundament: de kwaliteiten van de bestaande stad en haar natuurlijke omgeving.

Het geheel geven we als volgt vorm in het 'huis van Zwolle':

3.1 Menselijk kapitaal als drager

Zwolle, aantrekkelijke Hanzestad aan de IJssel, is het resultaat van mensen, die al eeuwenlang aan deze stad werken. Mensen die in de stad geleefd, gewerkt en gebouwd hebben. Het resultaat is een cultuurhistorische beleving, een evenwichtige stad met een goede ruimtelijke kwaliteit, ingebed in een gevarieerd landschap. Een aantrekkelijke stad en omgeving waar je als bewoner, ondernemer of gebruiker trots op kan zijn. Het is die trots op al dat moois wat er is, wat weer vanzelfsprekend maakt om er wat moois aan toe te voegen. De mensen in de stad maken samen de stad, al eeuwenlang.

De toekomstvisie gaat over hoe mensen leven, wonen en werken en genieten van de stad nu en in de toekomst. En hoe ze keer op keer de stad omvormen naar de wensen van die tijd, met respect voor het verleden. Het resultaat is een historisch gelaagde stad, waar de geschiedenis is af te lezen van structuren, stratenpatronen, gebouwen en verhalen.

De stad wordt gevormd door alle mensen die in de stad wonen en werken of de stad gebruiken: het menselijk kapitaal van de stad. Het menselijk kapitaal van de stad is een vloeiende energie die niet ophoudt of begrensd wordt door gemeentegrenzen. Inwoners uit de regio dragen dagelijks bij aan het kapitaal van de stad. In het onderzoek 'Kracht van Oost NL' (zie 2.2.) wordt onomstotelijk aangetoond dat Zwolle onderdeel uitmaakt van een veel grotere regio die grotendeels overeenkomt met de Regio Zwolle omvang (20 gemeenten in 4 provincies). Het "Daily Urban System" rond de stad is de basis voor de kracht van de stad, en andersom draagt de stad ook verantwoordelijkheid voor de omgeving van de stad door economische vernieuwing en het bieden van kansen voor de ontplooiing van de mensen in stad en regio (mbo, hbo), met de bijbehorende op orde hebben van de verbindingen in het Daily Urban System.

Menselijk kapitaal is de drager van de stad

Mensen maken de stad: het menselijk kapitaal is de drager van de stad. Uit het DNA, de identiteit, van het menselijke kapitaal in Zwolle wordt de toekomst gevormd. De kracht van de stad en de regio kenmerkt zich door:

- Nuchtere handelsgeest (Hanzeverleden)
- Eigen wijsheid (Moderne Devotie)
- Bereidheid samenwerken (Gunfactor)
- Met elkaar (Inclusief)

Verbonden aan de 5 kernwaarden (positioneren, verbinden, vernieuwen, ontplooiën en beschermen) van de omgevingsvisie en de Zwolse identiteit formuleren we de volgende topambitie.

Topambitie:

Zwolle versterkt en benut het menselijk kapitaal van de stad

Het menselijk kapitaal wordt gevormd door huidige en toekomstige inwoners, ondernemers en gebruikers van de stad.

Om het menselijk kapitaal optimaal te kunnen benutten/versterken is het van belang dat :

- **Ontplooiën:** alle mensen (bewoners, ondernemers en gebruikers) in de stad Zwolle zichzelf maximaal kunnen ontplooiën en daarmee van toegevoegde waarde te zijn voor de stad.
- **Verbinden:** De stad Zwolle is de plek waar mensen elkaar graag ontmoeten, waar wat te beleven valt en waar je je verbonden voelt met de mensen om je heen, met de stad en met de rest van Nederland. We creëren een stedelijk ecosysteem met optimale fysieke en sociale verbindingen, zodat de stad maximaal als netwerk fungeert;
- **Vernieuwing:** we benutten de doorontwikkeling van de stad om maximaal vernieuwing te genereren, om een veerkrachtige stad te zijn.

Zwolle: stad van de verbinding: dat vertalen we in de volgende doelen:

Sociale verbindingen:

- Het samenwerken zit de Zwollenaar in zijn DNA. De gemeente Zwolle biedt ruimte én ondersteunt de zelforganiserende samenleving. Zwolle heeft een jarenlange traditie als het gaat om samenwerking en het versterken van zelforganisatie in de stad. We blijven werken aan een goede en efficiënte behandeling van ruimtelijke initiatieven. We streven naar maximale dienstverlening voor de burger.
- De lokale en regionale samenleving heeft van nature kracht. Dit heeft te maken met de economische drive en handelsgeest. Echter is er een tendens gaande dat er een tweedeling in de samenleving ontstaat: tussen werkenden en niet-werkenden, hoge en lage inkomensgroepen, tussen mensen die actief, ondernemend zijn en zichzelf kunnen redden en zij die dat niet kunnen. Van belang is dat een sociaal krachtig draagvlak ontstaat waarbinnen mensen naar elkaar omkijken, zich organiseren op welk vlak dan ook en welke schaal dan ook (straat, buurt, wijk).

Fysieke verbindingen:

Uit de trends komt een toenemend belang van fysieke ontmoetingsplekken naar voren. De concentratie van menselijke activiteiten is daarbij belangrijk: concentratie leidt tot meer interactie. Diversiteit vormt een belangrijk hoofdingrediënt.

- Mengen van menselijke activiteiten zodat interactie ontstaat, nieuwe allianties, specialisaties en daarmee innovatie.
- Een fijnmazig en vrij toegankelijk netwerk van pleinen, straten, lanen en stegen voor met name fietsers en voetgangers.
- Afwisseling en interactie tussen oud en nieuw zodat zij samen het nieuwe karakter kunnen bepalen.
- Voldoende concentratie van mensen met welk doel ze ook in het gebied bevinden; wonen, leren, ondernemen, uitgaan, ontspannen, ontdekken, ontmoeten.
- Gebouwen die uitwisseling tussen binnen en buiten bevorderen en dus interactie en menging, vooral in de plinten.
- Het belang van kwaliteit van het NS station als een van de belangrijkste ontmoetingsplaatsen van de stad.

3.2 De fysieke stad als fundament

Menselijk kapitaal is de drager, de fysieke stad is ons fundament. Zwolle anno nu is het resultaat van eeuwen bouwen, aanleggen, wonen, werken en leven door onze ouders en voorouders en door onszelf. In elk deel van Zwolle zijn zo specifieke eigen kenmerken en kwaliteiten ontstaan, de Zwolse fysieke identiteit. Dit is terug te vinden in de historische gebouwen en stedenbouw, in ons

Evenwicht tussen oud en nieuw

De gehele Zwolse binnenstad en enkele delen buiten de stadsgracht zijn aangewezen als een van rijkswegen beschermd stadsgezicht. Het gebied herbergt een veelheid aan architectuurstijlen uit verschillende perioden. Toch is er een sterke samenhang door overeenkomsten in situering, typologie, maatvoering, dakbedekking en materiaal- en kleurgebruik van de bebouwing. Historische dakpannen vormen een wezenlijk en zichtbaar onderdeel van het karakter van de historische gebouwen en daarmee van de stad. Hun kleur, textuur en uitstraling met vaak geringe glans zijn daarbij kenmerkend.

Vanwege het beschermd stadsgezicht gelden per definitie specifieke regels die niet zijn gericht op het 'bevrozen' van de stad maar op zorgvuldige antwoorden op hedendaagse vragen. Het toepassen van zonnepanelen/-collectoren op daken is zo'n vraag. In de 'beleidslijn en welstandscriteria zonnepanelen beschermd stadsgezicht' worden oplossingen geboden die de aanwezige kansen pakken. De grootste kansen doen zich voor op platte daken en bij nieuwbouwlocaties. Daar waar de stad het niet verdraagt, op zichtbare plaatsen die vaak een geringe energieopbrengst opleveren, gaan de historische waarden van de stad voor.

cultuurlandschap en in de verborgen geschiedenis onder de grond. Ze geven een beeld van de Zwolse bewonings-geschiedenis en laten ons hier thuis voelen.

Het buitengebied (zie afbeelding) kenmerkt zich door de aanwezigheid van 9 landschappen. Grofweg is een driedeling te maken in het rivierenlandschap, hoevenlandschap en het ontginningenlandschap. Elk landschapstype kent zijn eigen kenmerken en zijn mede door de mens gevormd. De Zwolse identiteit zijn dan ook voor een groot deel terug te zien in het fraaie buitengebied van Zwolle.

De stad Zwolle en haar natuurlijke omgeving is van grote kwaliteit. De historisch betekenisvolle stad zorgt voor een sterke identiteit en een gezamenlijke trots en daarbij

ook bewustzijn we al dat moois moeten koesteren en in stand houden. De eigenheid van de plek wordt zo steeds meer een leidend en inspirerend principe bij (ruimtelijke) ontwikkelingen. De cultuur-historische, ruimtelijke en landschappelijke kwaliteiten willen we –samen met de eigenaren en gebruikers- behouden en verder versterken. Nieuwe elementen (gebouwen, bruggen, groen, etc.) zullen hun bijdrage moeten leveren aan de ruimtelijke kwaliteit van de stad.

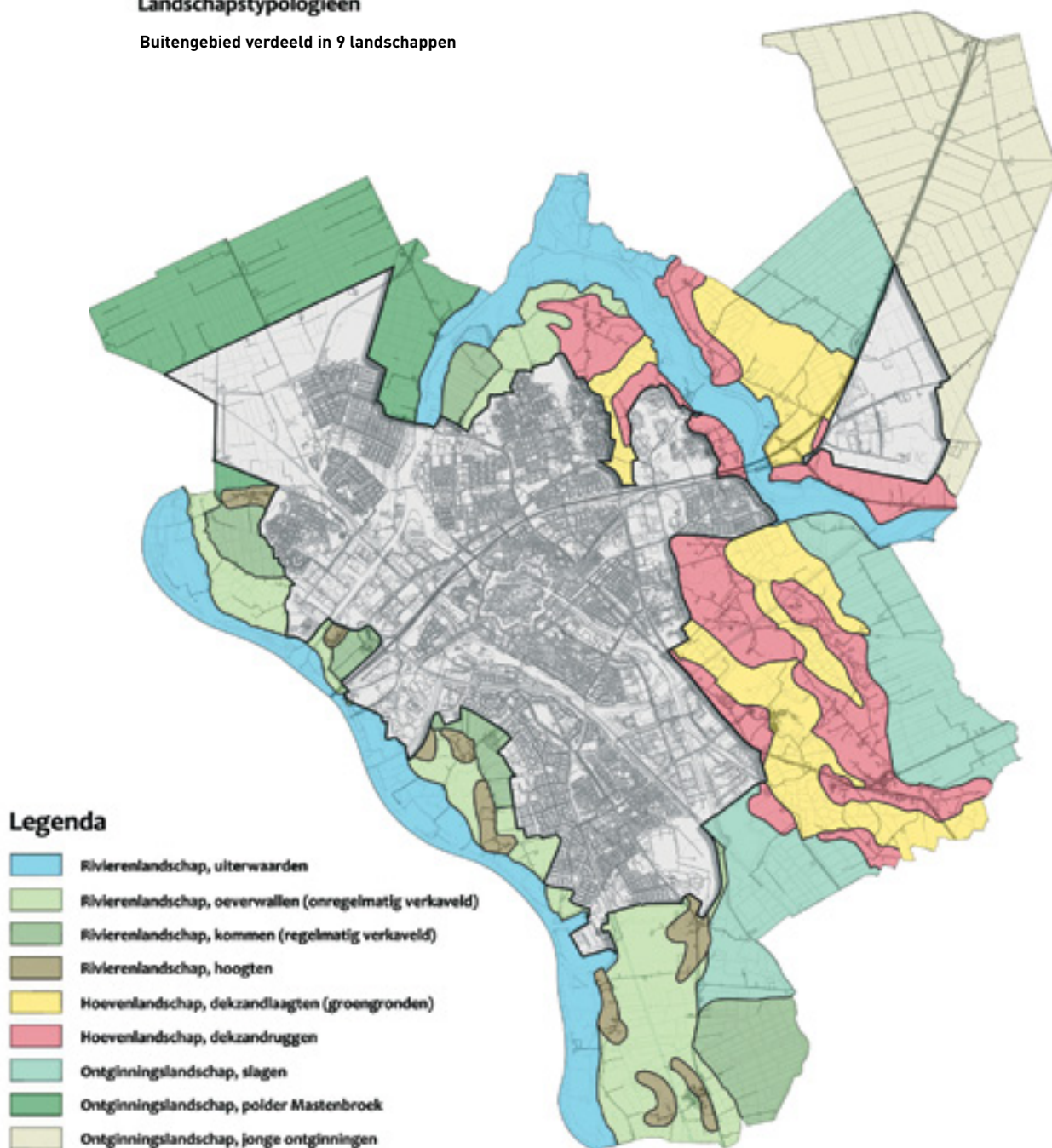
Voor het voortbestaan van de stad, moeten we rekening houden met de natuurlijke omstandigheden van de stad en de veranderingen daarin. We zijn een Deltastad: het waarborgen van de waterveiligheid en de aanpassing van de stad aan een veranderend klimaat is van groot belang.

De stad heeft een flinke opgave om de stad waterrobuust in te richten. Klimaatverandering herinnert ons eraan dat wonen en werken in de delta ook kwetsbaar is.

In de discussies rondom klimaatverandering zien we een groeiende bewustwording van een verandering van het klimaat (concreet door vernatting (hoosbuien), verdroging of hittestress), maar er moet ook nog heel veel gebeuren. De afspraken in het klimaatakkoord van Parijs vragen een vérgaande vermindering van de uitstoot van broeikasgassen, ook in Nederland. Zonder krachtig beleid gaat dat niet lukken. Het besef dat wij als Nederlanders flink afhankelijk zijn van de gaswinning, is door de aardbevingsproblematiek in Groningen groter geworden. Net als het besef, dat de ondergrond onze

Landschapstypologieën

Buitengebied verdeeld in 9 landschappen

Legenda

- Rivierenlandschap, uiterwaarden
- Rivierenlandschap, oeverwallen (onregelmatig verkaveld)
- Rivierenlandschap, kommen (regelmatig verkaveld)
- Rivierenlandschap, hoogten
- Hoevenlandschap, dekzandlaagten (groengronden)
- Hoevenlandschap, dekzandruggen
- Ontginningslandschap, slagen
- Ontginningslandschap, polder Mastenbroek
- Ontginningslandschap, jonge ontginningen

Historische stad en landschap als inspirerende basis voor de toekomst

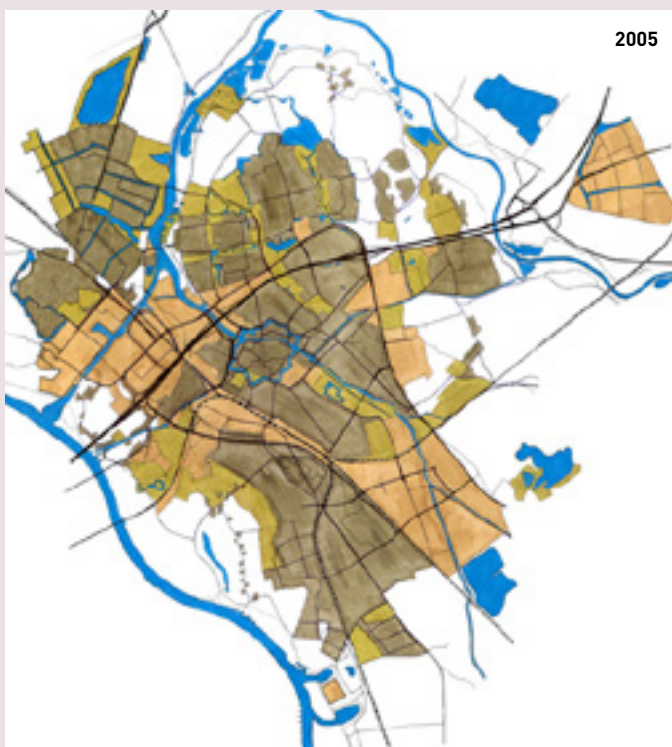
Stad van verbinding

Zwolle is een eigentijdse stad met een rijke historie. Als woonstad, handelsstad, agrarische stad, dienstestad, onderwijsstad en als (spoor)wegenknooppunt zijn er veel verbindingen tussen heden en verleden. Een verleden dat ver terug gaat. Zo heeft archeologisch onderzoek bijvoorbeeld aangetoond dat het zandplateau van het gebied 'De Smeden' in de binnenstad al in de Bronstijd bewoning heeft gekend. Zwolle ontwikkelde zich dankzij haar strategische ligging aan de Grote Aa en het Zwartewater, nabij de monding van de Vecht, tot een steeds grotere en belangrijker nederzetting. Al in de 10de – 11de eeuw hield men zich hier bezig met handel. En nog steeds dankt Zwolle haar sterke regionale positie mede aan haar geografische ligging en

infrastructuur. De binnenstad met haar gave historische structuur en gebouwen getuigt van deze rijke historie en herbergt een grote diversiteit aan bouwstijlen. De Zwolse bolwerkparken, aangelegd op de ontmantelde 17de-eeuwse vesting met haar karakteristieke stervorm, behoren vanwege hun unieke karakter tegenwoordig zelfs tot één van de 35 iconen van de ruimtelijke ordening van Nederland.

Het Zwolse DNA

Het Zwolse DNA is terug te vinden in het erfgoed van de stad, het landschap én in haar bewoners en hun nalatenschap. Van de 14de-eeuwse onderwijsvernieuwer Joan Cele en de Moderne Devotie tot de 19de-eeuwse grondwetherziener Johan Rudolph Thorbecke en de hedendaagse verbinding zoekende Zwollenaar. Wonend,

lerend en werkend in het Zwolle van hun eigen tijd. Bouwend aan inzicht, aan de stad en haar ontwikkeling.

Dynamisch stedelijk knooppunt

In de 19de eeuw trad Zwolle, inmiddels de hoofdstad van Overijssel (1811), definitief buiten de grenzen van de historische binnenstad. Assendorp ontwikkelde zich dankzij de vestiging van één van de twee Centrale Werkplaatsen van een tuindersgebied tot een geliefde woonplek voor het talrijke spoorwegpersoneel. Vanaf de komst van de eerste trein op 4 juni 1864 is Zwolle zelfs uitgegroeid tot één van de belangrijkste spoorknooppunten van Nederland. In de 20ste-eeuw groeide Zwolle verder met vooroorlogse wijken zoals de Veerallee en Wipstrik. Dankzij de toevoeging op 1 augustus 1967 van een groot deel van de gemeente Zwollerkerispel kon Zwolle groeien met nieuwe woonwijken en bedrijvigheid. In de loop van de jaren '60 transformeerde Zwolle van een provinciestad in een dynamisch stedelijk knooppunt.

Inspirerende basis voor de toekomst

Onze stad, haar erfgoed en de Zwollenaren bieden de mogelijkheid om met de kracht van het verleden te wonen, te leren, te werken en te genieten. Het is een inspirerende basis om, ook in het Zwolle van 2030, samen richting te geven aan de toekomst.

**Uren, dagen, maanden, jaren,
vliegen als een schaduw heen
(Rhijnvis Feith)**

STEDELIJKE MILIEUS

NETWERK

GEBIEDS-GENERATOREN

STEDELIJKE SYNTHESE

Stappen tot synthese

basis is, die ons allemaal draagt. Dat we met zorg onze ondergrond moeten benutten, want het wordt steeds drukker wordt in de ondergrond (drinkwaterwinning, gesloten en open bodemenergie installaties, waterwinning en –berging, ondergrondse bouwwerken, kabels & leidingen, damwanden, aardwarmteinstallaties/ geothermie).

In ons handelen, in de doorontwikkeling en het beheer van de stad, houden we rekening met de natuurlijke omstandigheden en kwaliteiten van de stad. De groen-blauwe kwaliteiten van de stad Zwolle en het aantrekkelijke palet van landschappen rondom de stad

zijn een essentiële kwaliteit van Zwolle. Onze fysieke stad is ons fundament, nu en in de toekomst.

Topambitie:
Zwolle behoudt en versterkt haar ruimtelijke, cultuurhistorische en landschappelijke kwaliteiten.

De doorontwikkeling van de stad genereert vernieuwingen en maakt de stad veerkrachtig. We zijn ons daarbij bewust van onze kwetsbaarheid als Deltastad en handelen daar ook naar.

Oud en nieuw als decor stedelijk leven

3.3 Kernopgave versterken stedelijkheid en economie

3.3.1 Topambitie versterken stedelijkheid en economie

Topambitie:

Zwolle versterkt haar stedelijkheid, wordt nationaal en internationaal aantrekkelijker en bestendigt zo haar (economische) toppositie als regio.

De stad nodigt uit en is zo ingericht dat overheid, ondernemers, onderwijs en onderzoek in het stedelijke en regionale netwerk kunnen innoveren en excelleren. In samenspraak met de regio presenteert Zwolle zich als centrumstad in Nederland met kwaliteit en een uitstekende bereikbaarheid. In 2030 is het grote centrumgebied een vanzelfsprekendheid en in omvang en uitstraling passend bij de centrale rol die Zwolle in de regio heeft. De woningbouwopgave benutten we om de stad van binnenuit te vernieuwen en de volgende stap in stedelijkheid te zetten.

Zwolle is de afgelopen jaren flink gegroeid. Het resultaat voor nu is iets om trots op te zijn. Een aantrekkelijke stad met grote ruimtelijke kwaliteiten. Zwolle en de regio hebben een sterke economische positie. Om dat voor de toekomst te behouden, moeten we alert blijven en aan de slag. Alleen al omdat de veranderende maatschappij en economie andere dingen van de stad vraagt.

We vertalen deze topambitie naar drie belangrijke deelopgaven, namelijk:

- Versterken stedelijkheid en een groter centrumgebied
- Groei van de stad: binnenstedelijk bouwen
- Versterken van economie van stad en regio

Deze opgaven worden in de volgende paragrafen in dit hoofdstuk toegelicht. Maar eerst gaan we nader in op de positie van Zwolle in de regio en in het land.

Stadsgesprek De Fundatie

Een toets van de intern door de gemeente geformuleerde ambitie 'Zwolle wordt stedelijker en pakt zo haar toppositie van centrum in Noord-Oost Nederland' levert tijdens het stadsgesprek een duidelijk antwoord. Alle gesprekspartners zijn eenduidig in hun oordeel: Hoezo pakt Zwolle haar toppositie? Zwolle IS al het centrum van Noord-Oost Nederland!

Positionering van de stad: stedelijk netwerk Randstad

De positie van Zwolle in het land wijzigt. De Hanzelijn heeft Zwolle dichterbij de Randstad gebracht. Ook de uitbreiding van vliegveld Lelystad, bereikbaar via de lucht

is van groot belang als vestigingsfactor voor bedrijven, zal effecten hebben op de stad.

In het onderzoek 'De veranderende geografie van Nederland' van Pieter Tordoir (zie 2.2.), en later bevestigd door actuele analyses van zijn hand, o.a. in het onderzoek Kracht van Oost, blijkt dat Zwolle onderdeel uitmaakt van een systeem van interstedelijke netwerken. De as Amsterdam – Amersfoort – Zwolle/ Apeldoorn wordt gezien als één van de opkomende assen voor bedrijfsnetwerken, pendel en verhuisstromen. Zwolle maakt onderdeel uit van een netwerk van krachtige steden rondom en met de Randstad. Juist de verzameling van leefbare (middel)grote steden in een verscheidenheid aan interessante landschappen maakt Nederland interessant. Vanuit een levendige bruisende stad ben je overal zo in en rijk geschakeerd landschap. Ofwel het beste van twee werelden. Wil dit stedelijk netwerk goed functioneren, dan zijn goede verbindingen een vereiste. In het mobiliteitsonderzoek NMCA (zie 2.2.) zien we een bevestiging van dit stedelijk netwerk door de gesignaleerde dynamiek in het gebied omsloten door de zeshoek Amsterdam – Zwolle – Arnhem – Eindhoven – Breda – Den Haag.

De verandering van de positie van Zwolle in het land biedt kansen, die om zelfbewustzijn en een positionering van Zwolle vraagt. Een goede positionering van de stad en regio in het land/Europa/Wereld is een belangrijke kernwaarden van deze visie. Dat vraagt van ons als gemeente en als stadsbewoners/gebruikers soms om "groot durven te zijn". Onze nuchterheid en bescheidenheid zit ons daarbij in de weg. We zijn al lang geen provinciestad meer.

Positionering van de stad: centrumstad in de regio

Als centrumstad werkt Zwolle als een magneet in een grotere regio van 20 gemeenten met 675.000 inwoners. De regio is belangrijk voor Zwolle; Zwolle vervult een duidelijke centrumfunctie als stad. Veel stedelijke opgaven worden ook gezien als regionale opgaven en er wordt gekeken naar hoe de stad zich met – en in de regio op een nieuwe manier kan positioneren. De centrumfunctie van de stad voor een brede regio zal relatief alleen maar belangrijker worden, aangezien de bevolking van de stad groeit en delen van de regio op termijn zullen krimpen.

Het 'Daily Urban System' van de regio Zwolle voorziet in de totale behoefte van werken, wonen, onderwijs, recreëren, consumeren en gezondheid. Dit betekent dat de stad ook verantwoordelijkheid draagt voor de omgeving van de stad door economische vernieuwing, het op orde hebben van de verbindingen en het bieden van kansen voor de ontplooiing van de mensen in stad en regio (mbo, hbo).

Op basis hiervan draagt Zwolle ook verantwoordelijkheid voor het op orde hebben van de verbindingen in het Daily Urban System. De binnenstad van Zwolle heeft een duidelijke regionale functie. De buitenring (met name Oosterenk, Voorsterpoort) heeft een belangrijke functie

Het Station dat Zwolle verdient

Het Zwolse station is voor ons allemaal een bijzondere plek in de stad. Ga er op dit moment 's morgens vroeg eens een paar keer staan. Om te kijken. Om het te beleven. Te zien hoe mensen het gebruiken. Dan wordt het je al snel duidelijk: hier is werk aan de winkel. Oké, het werkt wel maar we hebben elke dag verkeersregelaars nodig om alles in goede banen te leiden. En wanneer je er een tijdje staat, valt ook op hoe verouderd en schraal het er uit ziet. Dat moet beter. Want we hebben het wel over het visitekaartje van onze mooie stad en regio. Een regio die al jarenlang in de top 3 staat van economische lijstjes. Het tweede spooknooppunt in Nederland. In de top 10 van aantallen reizigers. De afbeeldingen verbeelden hoe we het stationsgebied minstens op het niveau van andere opgeknapte stations in Nederland willen krijgen. Want dat verdient Zwolle.

Een aantal onderdelen zijn al klaar, in voorbereiding of in uitvoering zoals de brede reizigerspassage, de busbrug en het busplatform. We gaan een grote fietsenstalling onder het Stationsplein aan de noordzijde bouwen. Met ingangen voor fietsers aan de Oosterlaan en de Westerlaan. Als voetganger kom je droog boven om dan naar je trein te gaan. De passerelle is een openbare wandelroute die beide zijden van het station met elkaar verbindt. En vanwaar je ook naar het busplatform kan gaan. Het is geen fietsroute maar je kan je fiets wel gemakkelijk aan de hand meenemen. Het stationsplein aan de stadskant krijgt de allure die hoort bij de statige Stationswijk en het Park Eekhout. Die allure. En ja, we willen ook graag mooiere bebouwing rondom het plein, echte pleinwanden. We gaan daarover het gesprek met de eigenaren aan.

De parkachtige ruimte aan de zuidzijde is de plek waar bussen, taxi's, fietsen en studenten en werknemers bij elkaar komen. Het straalt de dynamiek uit van leren, werken, maken en ontdekken. In het park kunnen kloelike gebouwen komen met een autovrij en groen maaiveld. Met in die gebouwen activiteiten die gebruik maken van die groene openbare ruimte. Een restaurant, start-ups, wonen, ruimtes voor studenten waar

gewerkt wordt aan projecten en een short-stay hotel. En daarnaast het gebied van de oude werkplaatsen

van de NS. Zoveel potenties, zoveel mogelijkheden. Duurzaam en klimaatadaptief.

Voor Zwollenaren zijn dit belangrijke stappen in deze omvangrijke verbouwing. Want dat is het, een omvangrijk, stedelijk project. Waarbij het station een volwaardig onderdeel wordt van de stad. Waar mensen graag aankomen, gastvrij worden ontvangen en kennismaken met Zwolle. Een plek om elkaar te ontmoeten en zelfs te verblijven. Waar je je verbonden voelt met de historie en een beeld krijgt van de toekomst van Zwolle. Een stationsgebied waar de menselijke

maat telt, verzacht en aangenaam gemaakt met gras, bomen en planten. Met natuurlijke materialen zoals hout.

We hebben geld om flinke slagen te maken. Dat is nu nog niet genoeg om alles te kunnen maken. Het ontwikkelen van de Spoorstad is een spel met onzekerheden. Goede timing, een flexibele houding en fasering zijn dan essentieel. En het geduld en het vertrouwen van de Zwollenaren dat het goed komt.

We mogen trots zijn op dit mooie plan. Het zet het station stevig en samenhangend in de stad, de regio en in het land. De kappen maken van het station een Zwols icoon, een Zwolse Prominent. Over een aantal jaren staan we weer op het plein en genieten dan van alle plannen die gerealiseerd zijn. Een plek met een ziel. Een stad en station voor mensen. Voor ons allemaal. Dat verdienen we.

als schakel en ontmoetingsplek tussen regio en stad (voor werkgelegenheid, onderwijs, voorzieningen).

De stad is omgekeerd ook afhankelijk van de regio. De dagelijkse pendel is 60.000 op ruim 90.000 banen in Zwolle op een bevolking van bijna 125.000 inwoners (bron BIRO; O&I). Daarnaast komt een groot deel van de circa 50.000 mbo en hbo-studenten in Zwolle uit de regio. Deze pendel geeft aan dat de stad sterk afhankelijk is van de regio om over voldoende mensen voor deze banen te beschikken en om aan de vraag naar onderwijs te kunnen voldoen.

De regio Zwolle bestendigt haar economische toppositie in het land. De randvoorwaarden om de sterke positie van de stad Zwolle in de regio en in het land verder te versterken zijn aanwezig: ligging, sterke economie, ontsluiting, centrale voorzieningen. Een verdere groei van Zwolle brengt verstedelijking met zich mee, waarbij een concentratie plaatsvindt van menselijke activiteiten, bebouwing en belangrijker, een nieuwe dynamiek ontstaat. Deze nieuwe dynamiek is gericht op uitwisseling, ontmoeting en nieuwe vormen van samenwerking en ondernemerschap. Hierdoor wordt Zwolle aantrekkelijker voor nieuwe doelgroepen, bijvoorbeeld de hoog opgeleide creatieve professional.

De Kracht van oost NL

Volgens de onderzoek Kracht van Oost NL (zie 2.2.) zijn er ook een aantal belangrijke uitdagingen voor de regio. Met name de jongere generatie hoogopgeleide kenniswerkers in Nederland zijn (hoog)stedelijk georiënteerd. Deze groep kan de regio veel brengen, vooral waar het gaat om innovatie, vernieuwing en cultuur. Voor deze groep, en daarmee ook voor werkgevers die op deze groep jagen (war on talent), kent Oost-Nederland een zeker concurrentienadeel. Dat nadeel zal in de toekomst meer kunnen gaan opspelen vanwege het toenemende gewicht van deze groep voor innovatievermogen in de regionale economie en bereikbaarheid. De regio Zwolle heeft een vestingoverschot van hoger opgeleiden, echter de vraag is nog groter. Het is van belang om die stedelijke kenmerken te verstevigen: het versterken van de stedelijkheid.

Integrale regionale agenda

In het kader van het kabinetsrapport Maak Vershil heeft de regio Zwolle deelgenomen aan het proeftuin traject om de aanbevelingen uit dit rapport in de praktijk te toetsen. Een van de inzichten uit de proeftuin betreft de noodzaak van een inhoudelijke agenda - integraal en verbindend – die de koers voor de toekomst bevat. Het onderzoek Kracht van Oost NL toont niet alleen dat de Regio Zwolle het uitstekend doet, maar geeft ook meerdere feiten die aantonen dat haar hoge positie niet vanzelf spreekt. Meer ambitie en urgentiebesef is noodzakelijk want de regio doet zichzelf en daarmee ook de Nederlandse economie tekort als zij suboptimaal presteert.

De regio telt weliswaar een aantal agenda's, maar een gedeelde, verbindende én uitdagende agenda ontbreekt. De komende tijd wordt daarom gewerkt aan een ambitieuze inhoudelijke agenda van de 4 O's als koers voor de toekomst en als fundament voor een dynamische investeringsagenda. Deze opgaven uit de agenda worden uitgewerkt en uitgevoerd door belanghebbende deelnemers, zogenaamde coalitions of the willing. Elke deelnemer aan een opgave krijgt inbreng op het resultaat en heeft de verplichting middelen te leveren in de vorm van geld en/of capaciteit.

Zwolle als knooppunt: optimale bereikbaarheid

Zwolle profiteert al sinds eeuwen van haar ligging op een kruispunt van vaarwegen en landwegen en als poort naar het noordoosten. Zo is haar belang als Hanzestad vooral ontstaan door de goede overslagvoorzieningen van producten vanuit het oosten (zandsteen, koeien, turf) die overgeslagen werden op schepen die via het Zwarte water alle andere Hanzesteden aandeden en terugkwamen met graan en andere producten. Water als vervoersader is inmiddels vervangen door de weg en het spoor.

Zwolle is momenteel een belangrijk knooppunt van waterwegen, wegen en spoorwegen. Zo is station Zwolle het tweede knooppunt qua aantal verbindingen van Nederland na Utrecht. Daarnaast is Zwolle een stad met een grote inkomende pendel van forensen, studenten en bezoekers die per auto dagelijks tijdens de spitsen de stad in en uitgaan.

De groeiende mobiliteitsbehoefte vraagt investeringen op het gebied van infrastructuur, gedragsbeïnvloeding, technologie en samenwerking met partners. Op landelijk en regionaal niveau wordt samen met partners in de regio aandacht gevraagd voor de vervoersassen die Zwolle nu en in de toekomst bereikbaar houden. In aansluiting op de NMCA en de Kracht van Oost brengen de provincies Overijssel en Gelderland en de Regio Zwolle de economische waarde van de A28 in beeld. Investeringen in het landelijke hoofdwegennet kennen een lange doorlooptijd en vergen een goede onderbouwing en lobby. Samen met de gemeenten Apeldoorn en Deventer is Zwolle daarnaast in overleg over het belang van de A50-corridor. In relatie tot de uitbreiding van de luchthaven in Lelystad is ook de verbinding N50-N307-A6 van belang voor de toekomstige bereikbaarheid van Zwolle.

Behalve de aandacht voor het uitbreiden van de capaciteit op het hoofdwegennet, zijn andere investeringen gericht op de korte termijn van groot belang. De groei aan mobiliteit vraagt bijzondere aandacht de komende jaren voor aanpak alternatieven voor (solo) autogebruik en nieuwe vormen van stadsdistributie.

Opllossingsrichtingen zijn:

- Fiets: meer en betere fietsroutes binnen en van en naar de stad

- Flexibel werken: meer thuiswerken, andere werkplekken kiezen
- Beloon ander reisgedrag: zowel financieel als qua status
- Ketenvervoer/overstap: ontzorg reizigers met goede reisinformatie, multimodale vervoerkaarten, zorg voor goede overstapvoorzieningen (stallingen, Ov fiets, Park en Ride, Park en Bike)
- Stimuleer auto- en fietsdelen: zorg voor voldoende deelauto's en fietsen, zorg voor gebruikersgemak, e.d.
- Last mile: zorg dat de herkomst bij stations goed verzorgd is met goed busvervoer, fietsen, e.d.
- Electrisch (logistiek) vervoer en ICT: vooral de inzet van nieuwe vormen van stadsdistributie met elektrische voertuigen en fiets zal de leefbaarheid en doorstroming in steden verbeteren. Ook zullen slimmere route informatie systemen en "slimmere" elektrische voertuigen leiden tot minder congestie.
- Beter benutten van bestaande weginfrastructuur.

De gemeente is inmiddels gestart met het ontwikkelen van een Mobiliteitsbeeld Zwolle 2030 voor de wegen in de stad Zwolle, samen met de regiogemeenten en de provincie.

Groei van de stad

Demografische prognoses geven aan dat Zwolle tot 2030 nog groeit tot ca.136.000 inwoners, ofwel een groei met 11.000 inwoners. In 2040 wordt een inwonertal van 140.000 inwoners voorzien. Dat betekent dat we in Zwolle in ieder geval de opgave hebben om ruimte te bieden aan die groei. We kunnen dus de stad vernieuwen.

Er zijn twee grote vragen voor de toekomst: hoe behoud je de huidige voorspoed en hoe ga je om met de ontwikkelingen die komen? De spanning tussen het behoud van je kwaliteiten en toevoegen van het onvoorspelbare nieuwe. We kennen de opgaven: het bouwen van woningen, het behoud en versterking van de economie en banen, het behoud van jongeren, starters en jonge gezinnen. Alleen al de natuurlijke groei van de stad vraagt om de bouw van een groot aantal woningen. Niets doen is geen optie: de huizenprijzen zullen daardoor stijgen, bedrijven kiezen voor andere steden en het bezoek aan de stad zal teruglopen. Kiezen we bewust, waardoor we kwaliteit aan de stad kunnen toevoegen en tegelijkertijd onze kernwaarden behouden ('Het is in Zwolle prettig wonen') of overkomt het ons. Deze en andere dilemma's komen in deze strategische kernopgave aan de orde.

3.3.2 Versterken stedelijkheid en een groter centrumgebied

Versterken stedelijkheid

Onze ambitie is om de de stedelijkheid van de stad te versterken.

In het onderzoek de 'Kracht van Oost NL' worden de agglomeratievoordelen benoemd die voortvloeien uit

verstedelijking. Dit biedt een grotere kans dat mensen elkaar ontmoeten en vanuit die ontmoeting tot innovaties en nieuwe initiatieven komen. Ook creëert stedelijkheid een omgeving waarin jonge professionals graag verblijven en meedoen. Met vele ontmoetingsplekken, voldoende woningen in veelal centrumstedelijke milieus, vernieuwende woon/werkconcepten.

Wat voor beelden hebben we bij verstedelijking? Wat verstaan wij onder de Zwolse verstedelijking? Een grotere mate van stedelijkheid kan verschillende vormen aannemen (hogere bouwen, dichter bouwen, multifunctioneel bouwen, stadsgevoel, meer diversiteit in de populatie, andere functies in de nabijheid van woningen).

Daar horen in de eerste plaats beelden bij, om er een gevoel bij te krijgen. In de bijgevoegde overzicht hebben we een groot aantal referentiebeelden opgenomen.

Stadsgesprek De Fundatie

De stad is een cultureel podium voor iedereen. Lef als het bouwen van een moderne wolk op een monument als de Fundatie mag vaker worden getoond.

'Stedelijkheid' is in de eerste plaats niets meer of minder dan een concentratie van menselijke activiteiten. Deze concentratie van activiteiten leidt tot uitwisseling van ideeën, creativiteit, ontmoeting, diversiteit en innovatie. Dit leidt tot nieuwe vormen van samenwerking, crossovers, nieuwe coalities en het aanboren van nieuwe marktsegmenten. Hierdoor ontstaat dynamiek, (nieuw) ondernemerschap en daarmee vooruitgang.

Het versterken van de stedelijkheid van Zwolle leidt tot :

- Een levendige stad, concentratie van menselijke activiteiten, waar je elk moment mensen kunt ontmoeten;
- Een bruisend stadsgevoel, een stedelijk klimaat waar je elke dag verrassende dingen ziet en kunt meemaken;
- Intensiever bouwen, intensief gebruik van de stad, multifunctioneel en dubbel ruimtegebruik;
- Een fijnmazig en goed toegankelijke infrastructuur die verweven is in de stad

We ontwikkelen een Zwolse vorm van stedelijkheid: zorgvuldig, samenhangend, met respect voor de historische omgeving, inclusief en uitnodigend. Een persoonlijke stedelijkheid. Stedelijkheid is een culturele opgave: een gaat om de manier hoe we met elkaar samenleven.

Vaak is de gedachte dat meer stedelijkheid leidt tot verlies aan groene structuren. Maar dat hoeft helemaal niet: door slimme combinaties kan juist stedelijkheid voor meer groen zorgen. Ofwel: des te stedelijker, des te groener.

De Zwolse binnenstad verlegt haar grenzen

Het centrumgebied groter, levendiger en leefbaarder

Kijkend naar de oude luchtfoto valt op hoe Zwolle is veranderd en ook zichzelf is gebleven. Het meest in het oog springend is wat je niet ziet. Er zijn geen wegen, geen rotondes, kruispunten en parkeerplaatsen. Alleen een netwerk van vaarwegen die de stad verbindt met de rest van het land.

Een stad aan het water, een stad in de delta. De openbare ruimte bestaat uit kades waar goederen worden gelost en waar markten worden gehouden. Gebouwen die op de rand van het water staan. Een levendige waterstad. Wat een verschil met nu. Maar die kwaliteiten worden nu herontdekt. De grachten zijn schoongemaakt, er wordt steeds meer aan gewoond en wandelen langs de waterkant wordt aantrekkelijker. Het water is bepalend voor de identiteit van Zwolle en hecht de stad in de tijd en aan deze plek in het landschap. Hoe vernieuwen we de stad en blazen we de rijke cultuurhistorie nieuw leven in? Wat betekent het dat stedelijke ontwikkelingen ook aan de overzijde van de gracht plaats vinden? Zie hier in een notendop de vraagstellingen van de gebiedsontwikkeling aan de westzijde van de binnenstad. En welke lessen kunnen we trekken voor de komende jaren?

In de jaren '90 werd het stoutmoedige plan opgevat om het Maagjesbolwerk te herontwikkelen. Met iconische architectuur en een mooie mix aan activiteiten als winkelen, wonen, uitgaan, parkeren en werken, werd dit bolwerk nieuw leven ingeblazen. Het was gedurfd omdat de Melkmarkt er nog troosteloos bij lag en de aansluiting op de rest van de binnenstad matig was. Toen in 2003 tijdens de landelijke intocht Sinterklaas uitstapte op het Rode Torenplein, liet Zwolle zich zien als stad met kwaliteit en durf. 'Zo moet het er vroeger ook hebben uitgezien', verzuchtte een bezoeker. De toon voor een verdergaande verbetering van de stad was gezet.

Op de luchtfoto zijn stevige bomenrijen op de Melkmarkt goed te zien. Hoe anders is het beeld van dezelfde ruimte zo'n 50 jaar geleden. De bomen zijn gerooid en de Melkmarkt is van gevel tot gevel ingericht als parkeerplaats. Zelfs de bebouwing ziet er armoedig uit. Bij de herinrichting van de reeks Grote Markt-Melkmarkt-Rode Torenplein is die lommerrijkheid hersteld en verbindt de Melkmarkt de twee stadspaleizen met elkaar. Er kwamen nieuwe functies in mooi opgeknapt panden en op de kop, rondom het oude stadshotel, ontwikkelde zich een levendige uitgaansplek. En als voorlopig laatste sluitsteen is onlangs de Primark geopend. De bakstenen decoraties in de vorm van een linde in de gevel verwijzen naar uitgeverij Tijl, die daar bijna 200 jaar heeft gezeten. Ook hier was de historie een bron van inspiratie.

Het Kraanbolwerk was, tot voor kort, een industriegebied. Straks wonen hier 400 mensen op deze plek, omsloten door grachten. Woningen voor rijke en minder rijke mensen. De fabriek van Schaepman bepaalde jarenlang het beeld. Het gebouw bestond uit drie delen; een deel met horizontale raamstroken, een meer verticaal geleded deel en een iets hoger middendeel. Die driedeling was inspiratie voor het gebouw dat nu De Stelling heet. Het effect is dat De Stelling zich als vanzelfsprekend voegt in het silhouet van de stad. Alsof hij er al jaren staat. Op de kop van het bolwerk verrijst het appartementengebouw De Kraan. Voor dit gebouw heeft het silhouet van de kraan

die vroeger op het Rode Torenplein model gestaan. Het gebouw De Tweeling spiegelt zich aan het Hopmanshuis aan de overzijde van de Thorbeckegracht. Allemaal voorbeelden van hoe de identiteit van een plek wordt geïnterpreteerd en naar deze tijd gebracht. Behoud door vernieuwing. Zwolse stedelijkheid.

Alle woningen hebben hun voordeur op een opgetild maaiveld en zijn zo voorbereid op de klimaatverandering. Er is zicht op het water en trappen leiden naar een steiger of zelfs het water in. Zo wordt de verbondenheid van Zwolle met haar water opnieuw gestalte gegeven. Aan de overzijde, langs het Zwarte Water, zijn in 4 gebouwen 500 studentenwoningen gebouwd. En is er de opvang voor alcohol- en drugsverslaafden gehuisvest. De gebouwen ogen stoer als pakhuizen en hebben een fijne detaillering in het metselwerk. De kappen maken ze vertrouwd en als vanzelfsprekend onderdeel van het silhouet van de binnenstad.

De ontwikkeling op het Katwolderplein kwam pas goed op gang toen de besluitvorming van de Rodetorenbrug was afgerond. Nu staat er een nieuwe bioscoop met winkels en een restaurant in de plint. En is het iconische parkeergebouw Katwolderplein geopend. Vanuit het woonhof een zichtlijn op de Peperbus en wordt zo de nabijheid van de binnenstad gevoeld.

Voor de villa aan de overzijde van de gracht werd een exploitant was gevonden. De verbouw en uitbreiding kon beginnen en Brasserie De Hofvlietvilla. Zittend op het terras ontdekt men de kwaliteiten van deze plek aan het water.

Andere plannen op de rand van de Kamperpoort zijn in uitvoering of in een ver stadium van voorbereiding. Dat ontlokte bij Evert Leideman, directeur van DeltaWonen, de uitspraak dat 'de Kamperpoort zich zo mooi spiegelt aan de binnenstad'. Poëtisch gezegd en doel bereikt.

Ook het grote stadsproject de Spoorzone beïnvloedt de stedelijke ontwikkelingen aan de westzijde van de binnenstad. het was nodig bij het Katwolderplein en de Rodetorenbrug een nieuw busstation aan te leggen voor bezoekers aan de binnenstad. Hier stappen dagelijks 3000 mensen in, uit en over. Bij de herinrichting is de verblijfskwaliteit vergroot en zijn de straten groener geworden. De Pannekoekendijk en Katerdijk zijn gelijk verhoogd en daarmee deltaproof. Met de aanleg van de steiger is de gewenste stadswandeling rondom de binnenstad weer wat completer geworden. En hebben ondernemers als Hiawatha actief een plek en adres gekregen aan de steiger.

Dit verhaal begon bij de oude luchtfoto van de binnenstad. Het sluit af met de foto van Piet Keur en zijn vrouw voor hun winkel aan de Thorbeckegracht. Zouden zij hun stad nu nog herkennen? Hoe zou het voor ons zijn daar rond te lopen, hoe ruikt het en waar gaan de gesprekken over. En hoe zou dit echtpaar onze tijd ervaren? Je weet het niet maar waarschijnlijk scheert Piet dan wel zijn snor af.

Wat leert deze omvangrijke gebiedsontwikkeling ons?

Allereerst dat wij dat in Zwolle met elkaar kunnen. Dat we een aantrekkelijk en bruisend stuk stad kunnen maken. Dat geeft vertrouwen. Dat geslaagde stedelijke ontwikkelingen meerwaarde creëert en belangen bij elkaar brengt. Voor stedelijkheid is concentratie van menselijke activiteiten nodig. Dat vraagt

om dichtheid, een intelligente mix aan stedelijke functies en een fijnmazig en goed toegankelijk stedelijk weefsel. Goede verbindingen generen loopstromen en daarmee levendigheid. Het belang van ruimtelijke kwaliteit. Mooie, ambachtelijke architectuur en verzorgde openbare ruimte. Dat het een plek is of een reeks aan plekken met menselijke maat en schaal. Waar je je geborgen voelt en waar je vrij bent die dingen te doen die belangrijk voor je zijn. Dat verhalen belangrijk zijn. Verhalen binden ons aan een plek en aan elkaar. De geschiedenis is een onuitputtelijke bron van verhalen. Die levend houden, te interpreteren en naar onze tijd brengen maakt dat we ons onderdeel voelen van een gemeenschap door de eeuwen heen. En als laatste dat een integrale visie noodzakelijk is en dat wordt gestuurd op kwaliteit. Durf te kiezen en ga daar er dan voor.

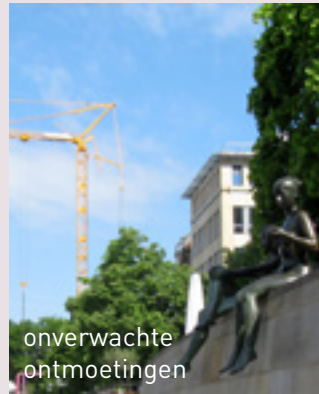
Nieuwe Zwolse stedelijkheid

klimaatopgave als kans

nieuw gebruik
cultuurhistorisch
erfgoed

onverwachte
ontmoetingen

ruig

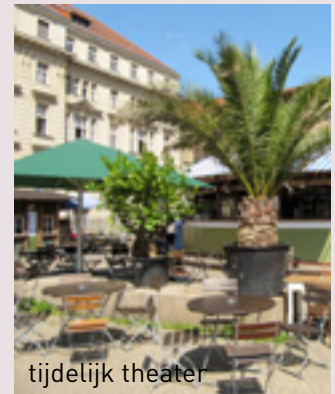
tijdelijke kunst in open-
bare ruimte

stapelen van stedelijke
activiteiten

stedelijke plint en
gevarieerde architectuur

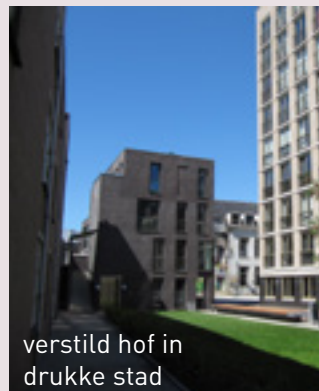
tijdelijk theater

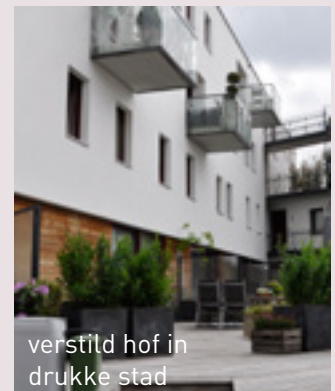
zonwerende architectuur

zonwerende architectuur

verstild hof in
drukke stad

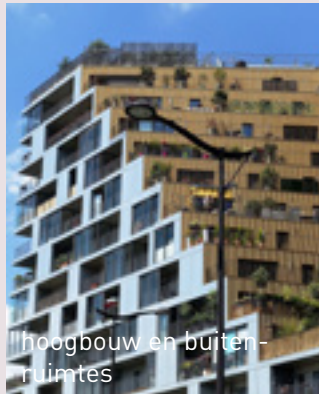

verstild hof in
drukke stad

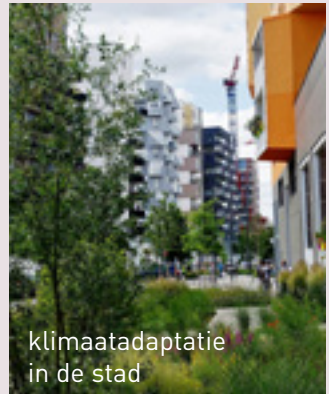
hoog stedelijk

hoogbouw en buiten-ruimtes

in pandige fietsenstalling met aanvullende diensten

klimaatadaptatie in de stad

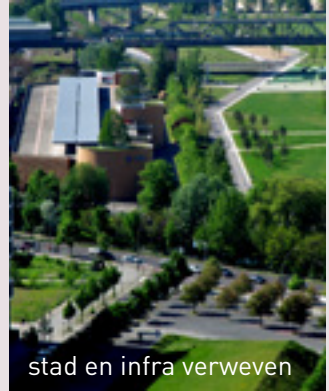
stad en infra verweven

stad en infra verweven

stad en infra verweven

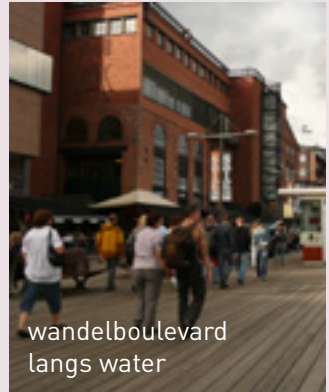
stad en infra verweven

stadsstraten maken

wandelboulevard langs water

wandelboulevard langs water

beleef het water

groen stedelijk hof

groene gevel

hergebruik industrieel erfgoed

Stedelijkheid uit zich onder andere in hogere dichtheid bebouwing en ook vaak hogere gebouwen. Dit is overigens niet per se nodig. De Assendorperstraat met Assendorperplein is stedelijk. De diversiteit en massa aan activiteiten en woningen is meer wezenlijk voor stedelijkheid. Stedelijkheid vraagt om dichtheid, een intelligente mix aan stedelijke functies en een fijnmazig en goed toegankelijk stedelijk weefsel. Goede verbindingen generen loopstromen en daarmee levendigheid.

Is het versterken van de stedelijkheid nieuw? Nee, we zijn daar al jaren mee bezig. Zie het intermezzo 'De Zwolse binnenstad verlegt haar grenzen', met een beschrijving van de gebiedsontwikkeling ten westen van de binnenstad, en wat we daarvan geleerd hebben.

Vergroting van het centrumgebied

Het versterken van de stedelijkheid geldt in principe voor de hele stad, maar in ieder geval voor het centrum van de stad. In het centrum van de stad is de menging van activiteiten al groot, denk aan detailhandel, horeca, wonen, werken en cultuur. Een fijnmazig netwerk van openbare ruimtes ondersteunt de uitwisseling en ontmoeting. Oogcontact is wezenlijk. Daarin past functiemenging goed, ook in het vastgoed (stedelijke plinten). Economische trends ondersteunen deze ontwikkeling: van corporate business en grote instituties naar kleinschaligheid, ZP-ers, start-ups. Ook maak-industrie kan steeds meer ondergebracht worden in de stedelijke omgeving.

De toenemende intensivering van het gebruik van de binnenstad maakt het noodzakelijk dat de schil rondom de historische binnenstad verder verstedelijkt en daarmee qua sfeer en beleving beter aansluit op de historische binnenstad. De binnenstad dient als het ware over de oude grenzen van de vesting heen te groeien. Dit komt overeen met de ruimtelijke ambities in de concept Strategische agenda binnenstad Zwolle. In de Perspectiefnota 2018-2021 omvat het centrumgebied de binnenstad, de aanloopstraten en de spoorzone.

Richtinggevende uitspraak:

In 2030 is het grote centrumgebied een vanzelfsprekendheid. In 2030 is het centrumgebied in uitstraling en omvang passend bij de centrale rol die Zwolle in de regio heeft.

Aantrekkelijke stadswijken als Assendorp en Wipstrik moeten nog beter met de binnenstad worden verbonden. Waar inbreiding mogelijk is, wordt dit gestimuleerd. Er moeten meer (fijnmazige) verbindingen tot stand gebracht die uitwisseling, creativiteit en ontmoeting tussen de (nu nog) verschillende gebiedsdelen mogelijk maken en stimuleren.

De grote slag in vergroting van de stedelijkheid wordt

gemaakt rond het historische centrum, met name in het gebied tussen singels en IJsselallee (Spoorstad).

- In 2030 is er een betekenisvolle balans tussen de historische stad en de spoorstad. Alle stedelijke activiteiten vinden plaats in het gebied van singel tot IJsselallee. Randvoorwaarde is dat het spoor als barrière is opgeheven door het toevoegen van meerdere verbindingen.
- Het stedelijk weefsel van het vergrote centrumgebied is fijnmazig om zo optimaal de uitwisseling en verbinding van menselijke activiteiten te stimuleren.

Voorwaarde voor bereikbaarheid

In het centrumstedelijk gebied wordt ingezet op verdere verbetering van de bereikbaarheid, met als aandachtspunten:

- Capaciteit knooppunt Zwolle Zuid op de A28 (IJsselallee);
- Inzetten op fijnmazig netwerk van stadsstraten die ontmoeting en uitwisseling stimuleert en stedelijkheid gaat ondersteunen (singels, Nieuwe Veerallee, Rieteweg, Middelweg, Deventerstraatweg, etc.);
- Versterken van het langzaamverkeersnetwerk (slownet) naar het buitengebied.

Hoe kan mobiliteit/bereikbaarheid/parkeren de ambities om een sterk centrumgebied (Binnenstad en Spoorzone) bevorderen?

- Hoog fietsgebruik: de fiets en voetganger kunnen de drager worden van het nieuwe centrumgebied en daarmee zorgen voor een leefbaar en aantrekkelijk verblijfsklimaat
- Groei deelauto's/fietsen: door gericht het delen van (electrische) auto's en fietsen te stimuleren kan het autobezit en gebruik verminderd worden
- Goede potentie voor multimodale diensten: Zwolle wordt aantrekkelijk voor aanbieders van multimodale diensten omdat de markt groeit. Zwolle stimuleert samen met de provincie Overijssel marktpartijen

Zwolle is in 2030 een levendige stad

Binnenstad, de ring daar omheen en de spoorstad is het nieuwe centrum van de stad. Daar wordt gewoond, gewerkt en ontmoeten we elkaar. Het behoud van de oude, historische binnenstad en de innovatieve omgeving vormen samen de binnenstad. Er is een grote diversiteit aan bewoners, gebruikers en activiteiten. Panden worden multifunctioneel gebruikt: er wordt gewinkeld, gewerkt, ontmoet en gewoond. We zorgen voor optimale benutting van ruimtes; het groene karakter blijft. We behouden de sociale kracht van Zwolle: voor elkaar, met elkaar. Groeien, gunnen en gemeenschappelijk. Maar met vernieuwing: Zwolle mag wel wat hipper en vernieuwender worden. Deze groei in stedelijkheid heeft een positief effect op de regio: op nabijheid zijn er functies, die in kleinere gemeenten niet aanwezig zijn.

Bevrijdingsfestival Overijssel

om deze diensten te ontwikkelen en faciliteert waar mogelijk en nodig.

- Goede potentie voor gebundeld parkeren: grotere dichtheden en het combineren van wonen, werken en winkels geven goede mogelijkheden om rendabel gebouwde parkeervoorzieningen te realiseren op loopafstand (300 meter) of zelfs (deel)fietsafstand (3 km) van de woning/bedrijf aan de ring van Zwolle/centrumgebied.
- Een goed bereikbaarheids/parkeerconcept kan een extra “unique selling point” voor een aantrekkelijk centrumgebied vormen.
- Er worden samen met de markt passende mobiliteitsarrangementen per type woning en doelgroep ontwikkeld.

3.3.3 Groei van de stad: binnenstedelijk bouwen

Een volgende stap in stedelijkheid, het doorontwikkelingen van de stad, kan niet zonder een programma. Programma in de zin van nieuwe functies en gebouwen toevoegen aan de stad. Er ligt een grote opgave om woningen te realiseren: de verwachte woningbehoefte bedraagt 5.500 tot 6.000 woningen tot 2027 en circa 4.000 woningen vanaf 2027 tot 2040. Een belangrijke stap naar en een onderlegger van de omgevingsvisie is de woonvisie ‘Ruimte voor Wonen’ (vastgesteld door de raad mei 2017).

De vraag die in de woonvisie gesteld wordt is hoe we de stad kunnen versterken als krachtige stad in het land en centrum van de regio, maar ook als overloopgebied van de Randstad door uitstekende bereikbaarheid. In de woonvisie wordt benadrukt dat de groei van de stad met in totaal 10.000 woningen tot 2040 niet gezien wordt als

een lineair proces van woningen toevoegen, maar vooral ook als een kans om voor de komende jaren nog een substantiële invulling en doorontwikkeling in de stad tot stand gebracht kan worden.

Vraag tijdens het stadscafe Club Cele/ZAP 10 januari 2017: Dus de keuze is al gemaakt om Zwolle te laten groeien?

Groei is geen keuze of ambitie. Zwolle is een aantrekkelijke stad waar mensen graag willen wonen en werken. De prognoses gaan uit van een natuurlijke groei van het aantal inwoners. Doe je dat niet dan kun je straks wellicht niet voldoen aan de wensen en behoeften van je (toekomstige) inwoners en ontstaat krapte op een overspannen woningmarkt.

Vanuit de bevolkings- en huishoudensgroei is de genoemde woningbehoefte geprognostiseerd. Over deze woningbouwopgaven zijn regionale woonafspraken gemaakt met de provincie en met regiogemeenten. De afspraak is dat Zwolle tot 2027 circa 6.000 woningen mag bouwen, dus gemiddeld 600 woningen per jaar. In Stadshagen wordt de komende 10 jaar ongeveer de helft (3.000 woningen) van het programma gerealiseerd, maar de grootste opgave (3.000 woningen) is binnenstedelijk. In de binnenstad Zwolle wordt sterk ingezet op de woonfunctie om de stad en de schil om de stad heen levendig te houden. Een centrumstedelijk woonmilieu sluit aan bij de behoefte van jongeren en alleenstaanden, maar ook van ouderen. Er is landelijk zelfs sprake van een nieuwe trend van jonge gezinnen die vaker in of nabij de binnenstad willen wonen. Met meer ruimte

voor wonen wordt ook het draagvlak van stedelijke voorzieningen en de stedelijke dynamiek vergroot. Een uitdaging voor Zwolle is dat het huidige aanbod aan centrumstedelijke woonmilieus beperkt is. Naast de historische binnenstad gaat het dan vooral om de wijken Wipstrik, Assendorp, Dieze en Kamperpoort.

De woonvisie 'Ruimte voor Wonen' is de belangrijke onderlegger voor de omgevingsvisie, waarin de belangrijkste ambities en woonopgaven voor de komende 10 jaar zijn beschreven.

- In woonvisie bepaalde (kwantitatieve) woningbouwopgave (prognoses) is de basis voor omgevingsvisie;
- Vervolgacties woonvisie en omgevingsvisie zijn afgestemd. De omgevingsvisie vormt het planologisch kader voor de uitwerking van de woonvisie.
- Ambities komen op hoofdlijnen overeen en versterken elkaar. De woonvisie bevat 4 hoofdambitie, die aansluiten op de strategische kernopgaven in de omgevingsvisie:
  - 1. Sterke Groeistad:** om Zwolle als vitale en aantrekkelijke groeistad verder te ontwikkelen is een nieuwe stap naar verstedelijking nodig. Als we onze toppositie in Nederland willen behouden en versterken moeten we duurzaam met onze ruimte om gaan, rekening houden met de wensen van onze (nieuwe) bewoners en het woningaanbod daarop afstemmen;
  - 2. Vernieuwende Woonstad:** ruimte bieden voor vernieuwing, eigenheid en creativiteit. We zetten in op vernieuwende woonconcepten, energietransitie en op hergebruik en renovatie van gebouwen.
  - 3. Solidaire Leefstad:** werken aan solidaire wijken en levensloopbestendige woningen waardoor mensen langer in hun eigen omgeving kunnen blijven wonen.
  - 4. Duurzame Deltastad:** Water en groen hebben een grote aantrekkingskracht op mensen en een positief effect op de omgeving. Ook het wonen in nabijheid van water wordt hoog gewaardeerd en willen we in Zwolle stimuleren met oog voor natuurwaarden en duurzaam ruimte- en energiegebruik.

Dit leidt voor de omgevingsvisie tot de volgende richtinggevende uitspraak.

Richtinggevende uitspraak:
Conform het geldende Structuurplan 2020 en de woonvisie kiezen we voor binnenstedelijk bouwen. We benutten de groei van de stad om de stad van binnenuit te vernieuwen en de volgende stap in stedelijkheid te zetten. Binnenstedelijk bouwen gaat voor de uitbreiding van de stad. Dit geldt niet alleen voor woningen, maar voor alle nieuw toe te voegen functies in de stad.

De groei van de stad, waaronder met name de woningbouwopgave, is de kans om een substantiële doorontwikkeling van de stad tot stand te brengen.

Bij elke fysieke ingreep in de stad is meervoudige waardecreatie de norm. Concreet gaan we er in de woonvisie en omgevingsvisie vanuit dat minstens de helft van het woonprogramma tot 2027 binnenstedelijk wordt gerealiseerd.

Tot 2026 moet Zwolle zesduizend woningen bijbouwen. Daarvan kunnen 3.000 een plek krijgen in Stadshagen, de overige 3.000 zullen hoofdzakelijk in de bestaande stad komen. Tussen 2026 en 2036 moeten er nog eens 4.000 woningen bijkomen.

Structuurplan 2020

Momenteel is het Structuurplan 2020 de planologisch-juridische basis voor de woningbouwlocaties in de stad. De richtinggevende keuze: keuze voor binnenstedelijk bouwen ofwel inbreiding gaat boven uitbreiding, was ook toen al het uitgangspunt, dus bestaand beleid.

Het Structuurplan 2020 benoemt een aantal uitbreidingslocaties: Dijklanden, Stadsbroek, Vechtpoort en IJsselvizier. In het traject van de Omgevingsvisie worden uiteindelijk definitieve keuzes gemaakt voor de te ontwikkelen woonlocaties. De eerste fase van de omgevingsvisie, het formuleren van een aantal strategische kernopgaven en ambitie in deel 1, spreekt zich nog niet uit over specifieke bouwlocaties, en zal het Structuurplan nog niet vervangen. Definitieve keuzes over locaties voor nieuwe bouwopgaven worden in de uiteindelijke omgevingsvisie (deel 2) gemaakt, op basis van een zorgvuldig locatieonderzoek met behulp van een Milieueffectrapportage.

De verwachting is dat Stadshagen als uitbreidingslocatie tot 2027 voldoende ruimte zal bieden. Dat betekent dat we ook nog tijd hebben om dit zorgvuldig op te pakken. De eerste logische stap, volgend uit de woonvisie, is de uitwerking in een ontwikkelstrategie. In deze ontwikkelstrategie voor de periode 2017-2026 wordt duidelijker welke diversiteit aan woningbouw gewenst is op gebiedsniveau en welke rol de gemeente heeft. Het accent ligt op binnenstedelijke locaties (naast bestaande locatie Stadshagen). Deze ontwikkelstrategie is vervolgens nodig om te komen tot de keuzes voor nieuwe bouwopgaven in de omgevingsvisie deel 2.

Verstedelijking en de kwaliteiten van het landschap

Zwolle is momenteel een zeer goed befietsbare stad, door haar goede fietsvoorzieningen en de compactheid van de stad en de verwevenheid met het landschap. Vanuit de stad is het buitengebied overal dichtbij. Het is van belang dat die compactheid zoveel mogelijk in stand blijft.

Het landschap van de stadsrand wordt niet de contramal van verder voortschrijdende verstedelijking, maar behoudt zijn logische en stevige structuur en blijft uitblinken in aantrekkelijkheid. Naast de waardevolle groen en blauwe structuur in de stad vormt dit het natuurlijke kapitaal van onze stad. Voor de landschappen geldt:

- Vanuit een steeds stedelijker wordend centrumgebied zijn de omliggende landschappen lopend en met de fiets beter en comfortabeler bereikbaar.
- De belevingswaarde van deze landschappen wordt gekoesterd en verbeterd.

3.3.4 Versterken van economie van stad en regio

Het werken aan stedelijkheid is ook van belang voor de economische positie van de stad en regio. Stedelijke economieën zijn productiever, groeien sneller en hebben een groter innovatief vermogen (dan “dorpse” economieën). Door de agglomeratievoordelen is het voor bedrijven interessant om gevestigd te zijn in steden: nabijheid van andere bedrijven, basis voor hogere arbeidsproductiviteit, nabijheid van banen en onderwijs (kennis en potentiële beroepsbevolking), als ook culturele en recreatieve voorzieningen. En prettig wonen wordt daarbij steeds meer een voorwaarde voor het vasthouden van schaarse talenten die nodig zijn voor een sterke economische ontwikkeling.

Ambitie:

We versterken de economie van stad en regio, door:

- **Het versterken van de economische structuur en stimuleren innovatie met speciale aandacht voor nieuwe doelgroepen, zoals de creatieve sector, de toegepaste wetenschap en internationalisering;**
- **Maximale aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt, zowel huidig als toekomstig. In Zwolle opgeleide studenten onderscheiden zich door hun talent en competenties voor samenwerken, ondernemen en “cross over”- (grensontkennend) denken.**

- **Door meer gebruik te maken van de handelsstromen met Duitsland, België en Noord-Frankrijk en bedrijvigheid te acquireren groeit het verdienvermogen op het gebied van economie, mobiliteit en inwoners. In een internationale economie kan Zwolle haar concurrentiekracht alleen versterken door aan te haken bij andere regio's (agglomeratiekracht).**
- **Vertaald naar de fysieke stad: we bieden voldoende ruimte voor nieuwe bedrijfs- en kantorenconcepten en locaties.**
- **Het stimuleren van een circulaire economie, die bijdraagt aan de milieu- en klimaatdoelstellingen, is voor de regio Zwolle tevens een banenmotor.**

De verschillende ambities worden in de volgende tekst verder uitgewerkt.

Hoogopgeleide jongeren en de creatieve industrie

De economie en de arbeidsmarkt veranderen. Technologische innovaties, flexibilisering en internationalisering hebben veel impact. Om de economisch sterke positie van Zwolle te behouden en de groei verder te versterken zit de opgave vooral in het binden van voldoende hoogopgeleide kenniswerkers aan Zwolle en daarnaast meer ruimte te creëren voor de creatieve industrie. Deze is qua samenstelling onvergelijkbaar met andere industrieën en daarom dé aangewezen sector om waarde toe te voegen. De sector bevat veel kleine bedrijven, is flexibel en innoveert middels crossovers. Succesvolle crossovers leiden tot innovatie. Hoogopgeleide jongeren en de creatieve industrie vragen om specifieke voorzieningen én vragen om verstedelijking. Door unieke lokale omstandigheden

en een mix van sleutelfiguren ontstaan zo clusters van bedrijven. De rol van de overheid is het faciliteren en zorgen voor goed opgeleide medewerkers, snelle vergunningverlening, lage lasten, mooie woonmilieus, glasvezel, goede bereikbaarheid. Als dit niet op orde is, verliest Zwolle positie.

**Vraag stadscafe club Cele/ZAP 10 januari 2017:
Als de Omgevingsvisie inzet op het aantrekken van topsectoren en start ups, dynamische jonge ondernemers, wat betekent dat dan voor de fysieke omgeving?**

De start ups geven aan dat zij vooral een plek nodig hebben waar zij met gelijkgestemden van elkaar kunnen leren. Daarnaast vragen zij ondersteuning om hun organisatie te starten en in de benen te houden. Tot slot vragen jonge mensen ruimte om te wonen, werken en recreëren. In de regio Zwolle spreekt met van gunnen, groeien en gemeenschappelijk zaken doen. Dat past bij het DNA en het onderscheidend vermogen van Zwolle.

Onderwijs en arbeidsmarkt

De arbeidsmarkt is in ontwikkeling en wordt steeds meer flexibel. Traditionele arbeidsrelaties en beroepen verdwijnen en er ontstaan nieuwe banen, structuren en mogelijkheden. De aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt, zowel huidig als toekomstig, is van significant belang. Een goede samenwerking tussen de 5 O's (onderwijs, onderzoek, overheid, ondernemers en omgeving) is daarbij cruciaal. Samenwerking tussen onderwijspartners, de economische Regio Zwolle en de arbeidsmarktregio Zwolle (het Regionale Werkbedrijf) geeft hiervoor een eerste handvat.

Eén van de belangrijkste variabelen voor veranderingen binnen het onderwijs is de overgang naar een kenniseconomie. Om opleidingen passend te maken bij de steeds veranderende functie-eisen van het regionale bedrijfsleven, is het belangrijk dat onderwijs en bedrijfsleven dezelfde taal spreken. Het zorgen voor een goede kenniscirculatie, investeren in de kenniseconomie én het werven van hoger opgeleiden wordt hierdoor nogmaals onderkend.

Ook het voortdurend om-, her- en bijscholen van werknemers is zeer van belang. Een goede aansluiting tussen onderwijs en bedrijfsleven maakt Zwolle ook interessanter voor bedrijven. Een regionaal netwerk van overheden, bedrijven en onderwijsinstellingen is daarom belangrijk. Als overheid is een uitnodigende houding daarvoor een randvoorwaarde; kijken naar kansen en mogelijkheden, en eventuele belemmeringen zoveel mogelijk slechten. We presenteren ons als één regio, waardoor we landelijk onze netwerken goed kunnen inzetten.

Stadsgesprek De Fundatie 16 november 2017

Zwolle heeft een groen en stimulerend bedrijfs- en vestigingsklimaat. Als 'people poort naar het Noorden' kan het aantrekken en behouden van talenten een belangrijke ambitie zijn.

Kritische massa en internationaal investeringsmilieu

Zwolle wil haar positie als krachtige stad in het land en centrumstad in de grote regio goed benutten. Door meer gebruik te maken van de handelsstromen met Duitsland, België en Noord-Frankrijk en bedrijvigheid te acquireren groeit het verdienvermogen op het gebied van economie, mobiliteit en inwoners.

Door vanuit agglomeratiekracht aan te sluiten op vergelijkbare regio's in buurlanden groeit de attractiewaarde en concurrentiekracht van Zwolle als krachtige centrumstad in een sterke regio. Als deel van die grotere agglomeratie kan Zwolle haar eigen kwaliteiten ontwikkelen door ook gebruik te maken van de kwaliteiten van andere regio's ('borrowed size'). Een randvoorwaarde voor internationale samenwerking is een strategische ligging ten opzichte van andere markten, een goede bereikbaarheid, zowel over de weg, het spoor, het water, als door de lucht. Hiervoor is de lobby voor het versterken van internationale corridors die deze netwerken verbinden, essentieel. Zo is de realisatie van de A37 (ook aan Duitse zijde) van betekenis voor de Europese transportas van Rotterdam/Amsterdam naar Hamburg, Bremen en Scandinavië via de A1 (nu) óf via Zwolle en de A37 (in de toekomst).

Dichterbij is vanuit regionaal perspectief de economische verbinding tussen de Randstad, regio Eindhoven en de Regio Zwolle (inclusief regio Noord- en Oost-Nederland) van belang voor het doorontwikkelen van de regionale economie. Nieuwe kansen zijn de komst van Lelystad Airport en een mogelijke railterminal op Hessenpoort.

Vertaling naar de fysieke stad: werklocaties

Regio Zwolle behoort tot de top-3 van de economisch best presterende regio's met een sterke economische structuur. De structuur van de economie wijzigt echter sterk door internationale concurrentie – en de daarbij horende spreiding van economische activiteiten – en een verschuiving van werkgelegenheid bij het grootbedrijf naar werkgelegenheid in het kleinbedrijf en bij ZP'ers. Deze laatste ontwikkeling heeft ook invloed op de woon- en werkplek van ondernemers. Steeds meer is het woonhuis ook de werkplek. Met lagere lasten, minder en betere regelgeving en door de aanwezigheid van voldoende, goed opgeleide werknemers wordt ondernemerschap gefaciliteerd.

Bij innovatieve economische concepten zien we steeds vaker ruimtelijk de behoefte aan kleinschalige locaties waar ondernemen, onderwijs, onderzoek/R&D bij elkaar komen in een soort proeftuin of innovatiecentrum. Hier is sprake van clusters die zich vanuit zo'n proeftuin als boegbeeld profileren maar zeker ook bestaan

uit bedrijven of onderwijsinstellingen elders in de regio. Voorbeelden van deze topwerklocaties waar in multiple helix verband een kruisbestuiving plaatsvindt om innovatie te stimuleren, zijn het Polymer Science Park (PSP) en het Health and Innovation Park (HIP). De topwerklocaties richten zich op een (inter)nationaal en (boven)regionaal verzorgingsgebied en hebben een stuwende functie voor de regionale economie.

De nieuwe economie vraagt om vernieuwing van bedrijfs- en kantorenconcepten en locaties. Dit vraagt om flexibiliteit, meer ruimte voor menging van functies, hybride bedrijfsvoeringen en crossover concepten. Voor de Zwolse kantorenmarkt zien we een verschuiving in de vraag van grote monofunctionele perifere locaties naar kleinschalige multifunctionele meer binnenstedelijk gelegen kantorenlocaties.

Regionaal ruimtelijk-economisch beleid

Als centrum van regionale samenwerkingsverbanden heeft Zwolle voldoende ruimte om de behoefte aan enerzijds kleinschalige binnenstedelijke locaties en anderzijds grootschalige locaties met hogere milieucategorieën te faciliteren. De potentie van Zwolle moet benut worden om meer (boven)regionale en internationale bedrijvigheid te trekken. Voor deze doelgroep heeft Zwolle met Hessenpoort een unieke positie in de regio.

Het bewaken van de regionale balans tussen vraag en aanbod van bedrijventerreinen conform de Ladder voor Duurzame Verstedelijking is vastgelegd in het afspraken-document Regionale Bedrijventerreinen Programmering (RBP) voor (Corop) West Overijssel en aanpalende marktregio's onder regie van de provincie Overijssel. In het kader van het RBP worden nieuwe zachte plannen, zoals Hessenpoort 3, in onderlinge afstemming regionaal afgewogen.

Het dilemma op economisch vlak zit in de grootschalige XL vraag van bedrijven-(locaties) (5 -10 hectare). Deze markt komt op ons af. Durven en willen we hiervoor strategische (grond)voorraad reserveren en bedrijven toelaten op basis van profiel of grootte? Of moet Hessenpoort een mix blijven van grote en middelgrote kavels? Met de mogelijke komst van een railterminal wordt de druk op de strategische voorraad voor (internationale) grootschalige bedrijvigheid nog groter. Het versterken van de economie leidt voor de fysieke leefomgeving tot de volgende ambitie ten aanzien van de werklocaties in de stad:

Ambities

We versterken de economie van stad en regio, door voldoende ruimte te bieden voor nieuwe bedrijfs- en kantorenconcepten en locaties, vertaald naar:

Positie werk-/ kantorenlocaties:

- Nieuwe bedrijfs- en kantorenconcepten vragen om meer gemengde stedelijke vestigingsmilieu's,

flexibiliteit, meer ruimte voor menging van functies, hybride bedrijfsvoeringen en crossover concepten.

- Voor de grote kantoorgebouwen buiten het centrum moeten we nu al nadenken over oplossingen voor (ander) toekomstig multifunctioneel gebruik. Bij voorkeur een transformatie naar woningen gezien de grote binnenstedelijke woningbouwopgave.
- Hessenpoort ontwikkelt zich verder als bovenregionaal en internationaal bedrijventerrein met grote kavels, en reserveert ruimte voor ca. drie grote ruimtevragers (5 – 10 ha);
- Voorst, De Vrolijkheid en Marslanden zijn gemengde werkgebieden met een regionaal profiel, die door hun binnenstedelijke ligging ook aantrekkelijk zijn voor de vorming van (innovatie)clusters. Hierin faciliteert de (regio) Zwolle zo optimaal mogelijk.
- Daarbij behoudt Voorst ook haar bijzondere positie voor de kern van de kapitaalintensieve Zwolse maakindustrie door de bereikbaarheid via weg (aan de A28) en water te versterken en de balans met de naastgelegen stedelijke (woon)gebieden te borgen.
- Het ontwikkelen van innovatieve woon/werkmilieu's, zoals bijvoorbeeld Hanzeland/Spoorzone en Oosterenk, waar kantoren en woningen worden gecombineerd.
- Zwolle focust zich op het verder ontwikkelen van bestaande topwerklocaties voor economische concepten op het gebied van Health (Health and Innovation Park, HIP), kunststof (Polymer Science Park, PSP), en Logistiek (regionaal cluster van multimodale natte en droge bedrijventerreinen). Nieuw is de ontwikkeling van een energie/ klimaatcampus als ruimtelijke vertaling voor de speerpunten klimaatadaptieve stad en circulaire economie.

Klimaat- en energiecampus: Enexis-terrein

Een goed voorbeeld hoe economische activiteiten, innovaties en de samenwerking tussen onderwijs en bedrijfsleven op het gebied van klimaatadaptatie, energietransitie en circulaire economie elkaar kunnen versterken is het initiatief om een topwerklocatie te ontwikkelen: een klimaat- en energiecampus, op het Enexis-terrein.

Het gebied van Enexis op Marslanden A en de Nooterhof gaat zich de komende jaren ontwikkelen tot een proeftuin en vestigingsplek voor initiatieven en bedrijven op het gebied van duurzaamheid en energietransitie. Zo kunnen de actuele opgaven van de stad van nu zorgen voor innovatie en daarmee nieuwe economische activiteit. Vergelijk de overgang van kolen naar gas, die ook voor allerlei economische activiteit heeft gezorgd. Kansen omtrent klimaatbestendig ontwikkelen worden zo breed benut, om een leefbare en economisch krachtige Deltastad te blijven. Daarom is het ook expliciet onderdeel van de klimaatadaptatieopgave van de gemeente (zie verder

paragraaf 3.3).

De klimaat- en energiecampus wordt de derde topwerklocatie van Zwolle, naast het Polymer Science Park (kunststof) en het Health Innovation Park (zorg). In het gebied zijn verschillende partijen bezig met toekomstige ontwikkelingen: Enexis, Landstede (Nooterhof), gemeente, waterschap Groot Salland en Milieuraad. De campus is tot stand gekomen door onderzoek, wat resulteerde in de Ontwikkelingsvisie Nooterhof-Marslanden A.

Uitgangspunt is het bij elkaar brengen en huisvesten van bedrijven, scholen en onderzoeksprojecten rond energie, water en klimaat in een campusachtige setting. Daardoor ontstaat er kruisbestuiving tussen verschillende partijen. Dit zorgt voor een interessante omgeving voor studenten, trainees, startende ondernemers, investeerders en sociale ondernemers die werk maken van deze thema's. Dat past in de gemeentelijke ambitie om meer ruimte te geven aan initiatieven en innovaties op het vlak van klimaat, energie, sociaal ondernemerschap en nieuwe banen. Bovendien kan de campus als magneet fungeren voor de regio en worden er op de lange termijn nieuwe arbeidsplaatsen gerealiseerd. Nieuwe technologieën op het gebied van duurzaamheid worden ontworpen, gemaakt, geteald en vermarkt.

Strategische voorraad bedrijventerreinen:

- Er is tot 2030 zeker voldoende (kwantitatief) aanbod voor de kleinschalige lokale markt op Hessenpoort (Zuid) en op binnenstedelijke locaties.
- Daarnaast is er op Hessenpoort voor de bovenregionale en internationale markt voldoende aanbod voor de komende tien jaar. Voor het

marktsegment XL (5 – 10 hectare) kan echter al snel een tekort optreden van grote aaneengesloten kavels om dit type bedrijven te kunnen vestigen. In dat geval gaan we op tijd nadenken over de toekomstige ruimtebehoefte aan bedrijventerreinen.

Het merk 'Zwolle, dynamische hanzestad'

Zwolle is een stad met een stijgend aantal toeristische bezoekers, zowel uit de regio als het hele land. Omdat Nederland als geheel meer toeristen trekt is het kansrijk ook internationale bezoekers richting Zwolle te trekken. Doordat Lelystad Airport inzet op vakantievluchten voor Europese vakantiegangers en op slechts 45 minuten rijafstand van Zwolle ligt, kan Zwolle inzetten op het faciliteren van deze doelgroep.

De kansen liggen met name in het aantrekken van internationale gasten uit Duitsland, Groot-Brittannië en België.

Zwolle Marketing heeft hier een belangrijke rol met het doel internationaal meer dag- en verblijfstoeristen naar Zwolle te trekken. Dit betekent een actieve acquisitie bij internationale touroperators om de toeristische aantrekkelijkheid van stad en regio onder de aandacht te brengen.

Circulaire economie

Een circulaire economie is een economisch systeem dat bedoeld is om herbruikbaarheid van producten en grondstoffen te maximaliseren en waardevernietiging te minimaliseren. Anders dan in het huidige, lineaire systeem waarin grondstoffen worden omgezet in producten die aan het einde van hun levensduur worden vernietigd.

Circulaire economie draagt bij aan het behalen van de milieu- en klimaatdoelstellingen en is voor de regio Zwolle tevens een banenmotor en versterking voor de economie.

De transitie naar een circulaire economie is een logische reactie op het afnemen van de beschikbaarheid en leverbetrouwbaarheid van grondstoffen en de afspraken in de milieu- en klimaatakkoorden.

Ambities circulaire economie:

- **Efficiënter met grondstoffen omgaan en daartoe initiatieven stimuleren en faciliteren.**
- **MKB in staat stellen en ondersteunen de slag te maken en de kansen te benutten.**
- **Zwolle maximaal laten profiteren van de innovatie in de economie als gevolg van de transitie naar circulariteit. Enerzijds als aantrekkelijke vestigingslocatie voor bedrijven die circulair zijn of bezig zijn / gaan om dat te worden. Anderzijds omdat bedrijven die circulair zijn behoefte hebben aan bedrijven en dienstverleners die een rol vervullen in de circulaire kringlopen.**

Er zijn twee redenen om als gemeente extra inzet te plegen op de transitie naar een circulaire economie:

- De werkgelegenheid staat onder druk. Het MKB, fundament van de Zwolse economie, is kwetsbaar in deze. MKB ondernemers zijn afhankelijk van anderen en hebben hiervoor niet de tijd, kennis en middelen. Tegelijk staat de werkgelegenheid in de dienstverlening onder druk als gevolg van digitalisering. Bedrijven in transitie naar circulariteit hebben behoefte aan een context waarbij ze niet de enige zijn met zo weinig mogelijk belemmerende en zoveel mogelijk bevorderende factoren.
- Bedrijven besparen kosten als ze minder nieuwe grondstoffen gebruiken en minder afval produceren. Leidt tot meer en nieuwe banen om dat mogelijk te maken waaronder banen voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Als regio Zwolle hebben wij daarvoor een uitstekende positie. We hebben de ruimte, een uitstekende infrastructuur en de mensen ervoor.

Het circulaire denken biedt kansen om steden niet alleen duurzamer, maar ook onafhankelijker en veerkrachtiger te maken. De stad is van oudsher de plek waar stromen samenkomen: mensen- en goederenstromen, en hieraan verbonden ook allerlei andere stromen zoals voedselstromen, energiestromen, waterstromen, afvalstromen en datastromen. Juist de concentratie van stromen in de stad maakt dat schaalvoordelen, een intensiever ruimtegebruik en een verkleining van afstanden een efficiëntere inrichting van stromen mogelijk kan maken.

De transitie naar een circulaire economie/stad heeft gevolgen voor het gebruik en de inrichting van de

stad en haar ommeland. We kunnen nu niet volledig overzien welke gevolgen dat zal hebben voor de fysieke leefomgeving, maar we schatten in dat:

- Er allereerst meer behoefte zal ontstaan aan diversiteit in gebieden, aan een grotere menging van functies. Voorbeelden daarvan zijn: een kantorengedrag wat zijn eigen afval zal gaan zuiveren of een woonwijk die behoefte heeft om zijn gemeenschappelijke infra te stallen (bv de gemeenschappelijke aanhangwagens).
- Beslag op de beschikbare ruimte zal veranderen, bv meer opslagruimte bij bedrijven.
- De recycling van afval is erop steeds meer gericht om afval opnieuw te benutten als grondstof. Dit is een voorbeeld waarvan we kunnen voorzien dat de afvalstromen steeds dichterbij huis of bedrijf worden verzameld, dit vraagt om ruimte. Er is een indeling van de stad in buurten nodig waarbinnen circulariteit kan ontstaan door aanwezigheid van een gevarieerd aanbod aan functies. Dat vraagt ook ruimte en de flexibiliteit dat bedrijven elkaar gaan 'opzoeken', gedreven door wat men aan elkaar kan hebben. Daar moet ruimte voor zijn en in elk geval de flexibiliteit om daarin mee te gaan.

Een circulaire stad vraagt van de overheid een flexibele en faciliterende houding ten aanzien van nieuwe initiatieven (in haar beleid en regelgeving). De stad zal om haar eigen positie te versterken een omslag moeten maken van het zoeken naar besparing en efficiency naar het (lokaal) toevoegen van waarde. Een waardebeoordeling die start vanuit het menselijke, natuurlijke en economisch kapitaal van de stad zoals de materialen, energie, arbeid, kennis, relaties, infrastructuur en efficiënter gebruik van de fysieke omgeving.

Zwolle deltastad

Wat Zwolle uniek in Nederland maakt is haar ligging in de delta, met water vanaf de 'heuvels' in het oosten en zuiden van de stad en de directe verbinding met het IJsselmeer. Zwolle ligt op een plek waar een serie hogere delen dicht bij elkaar liggen en rivieren (IJssel, Vecht, Sallandse Weteringen) afstromen richting IJsselmeer. Dit zijn gunstige voorwaarden voor de vestiging én ontwikkeling van een stedelijke nederzetting. Dit blijkt wel uit het Hanzeverleden. Het leven met water heeft voorspoed en welzijn gebracht. Water heeft Zwolle en haar inwoners gevormd.

Decennia lang zagen we water als afvoer, langzaam hebben we ons ruimtelijk afgekeerd van het water en met techniek het water beheerst. Klimaatverandering herinnert ons eraan dat wonen en werken in de delta ook kwetsbaar is. Klimaatverandering betekent extremer weer: "hoosbuien, warme en droge periodes, hogere (grond)waterpeilen en meer water door de rivieren". Ook voor Zwolle. De stad Zwolle in de delta is het putje van oost-Nederland en is niet berekend op het komende extreme weer. Het gaat daarbij niet alleen over waterveiligheid, maar juist over cultureel erfgoed en gezondheid. Er gebeurt de komende jaren ruimtelijk veel in Zwolle. Door bij al die activiteiten te

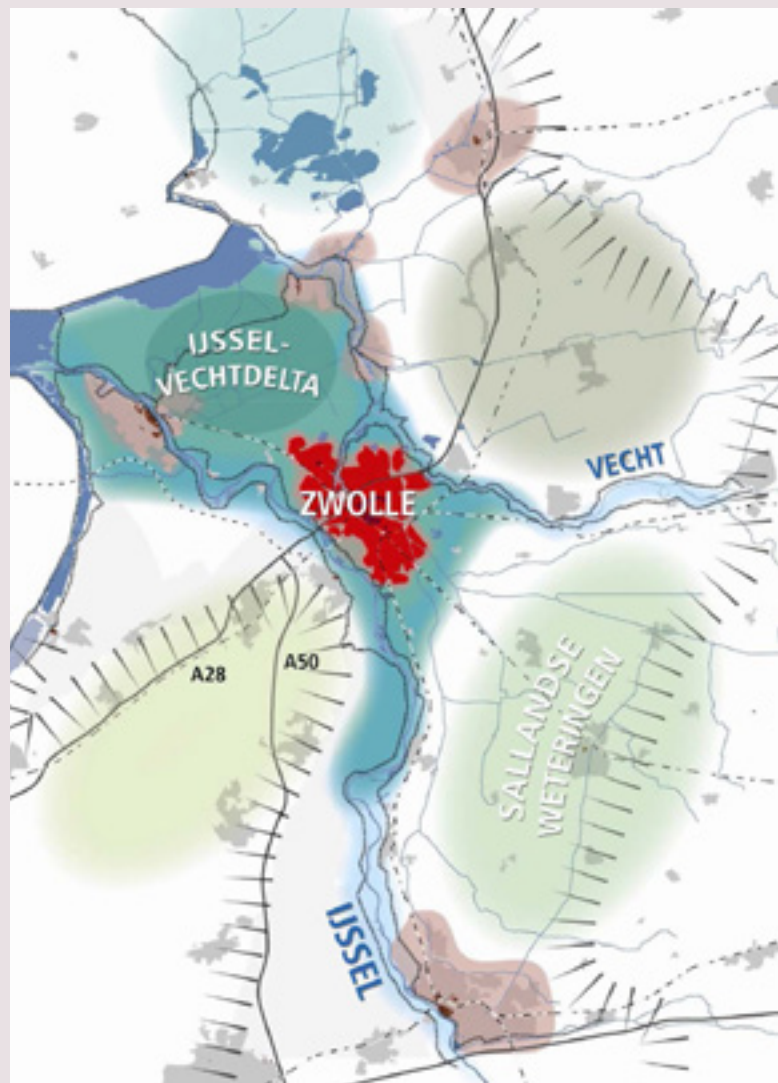
denken vanuit toekomstscenario's en dat te vertalen naar wat we vandaag doen kunnen we bouwen aan een robuust en veerkrachtig Zwolle. Het zijn kleinschalige interventies die veelvuldig toegepast de kwetsbaarheid van Zwolle verkleinen en tegelijkertijd de leefbaarheid vergroten: "De nieuwe Deltawerken tot in de haarvaten van de stad".

Door water net wat meer ruimte te geven in bijvoorbeeld groen-blauwe netwerken. Door gebruik te maken van de mogelijkheden van het landschap en aan te sluiten bij het natuurlijk (water)systeem. Klimaatbestendig en waterrobuust inrichten als vanzelfsprekend onderdeel van ruimtelijke (her)ontwikkelingen en beheer. Zo ontstaat er ruimte om klimaatverandering op te vangen terwijl we tegelijkertijd werken aan ruimtelijke kwaliteit,

aantrekkelijk stadsklimaat (gezondheid), vastgoedwaarde enz. Klimaatverandering als kans.

Dit vraagt een andere manier van DENKEN en DOEN. Met lef en visie net iets anders bouwen en meer doen dan het bouwbesluit. Netwerkend samenwerken met inwoners en ondernemers in de stad waarbij we aansluiten op de flow. Samen op denken vanuit de generieke opgaven. En met gezamenlijke denk- en doekracht slimme oplossingen vinden voor inhoud, proces en financiering.

In Zwolle hebben we de basis op orde waardoor we ruimte kunnen nemen om te experimenteren en innoveren. Zwolle en omgeving als blue valley met start-ups en onderwijs instellingen die inspireren en perspectief bieden aan andere deltasteden in de wereld.

Zo zal vanuit het gegeven dat we een compacte stad zijn en willen blijven, de grond niet alleen in de bestaande systematiek een monetaire waarde op basis van functies moeten krijgen. Bijvoorbeeld kantoren hebben nu meer monetaire waarde dan groen, terwijl groen op een bepaalde locatie meervoudige waarde kan creëren. Ruimte is in feite ook een schaars goed en slim ruimtegebruik zal dus waarde toevoegen.

3.4 Kernopgave klimaatbestendig en energieneutraal

De fysieke stad, de fysieke leefomgeving, is ons fundament. Voor nu en in de toekomst. Het besef dat we rekening moeten houden met de veranderende natuurlijke omstandigheden, zoals een veranderend klimaat en de eindigheid van niet-hernieuwbare energie, vraagt aandacht voor twee belangrijke opgaven, namelijk klimaatadaptatie en energietransitie. Samen vormen ze de basis voor de topambitie.

**Topambitie:
Zwolle is in 2050 klimaatbestendig en energieneutraal.**

De urgentie van beide opgaven is groot. Beide opgaven zijn daarom benoemd als strategische thema's in de Perspectiefnota 2018-2021 met gerichte investeringen. De inzet voor een klimaatbestendige en energieneutrale stad vraagt om creatieve oplossingen, zoals slimme combinaties, dubbel ruimtegebruik, die deels gevonden zullen worden in technologische vernieuwing. Daarnaast vraagt het om gedeelde urgentie en intensieve samenwerking van alle betrokken partijen. Zwolle heeft nog een grote ruimtelijke opgave als het gaat om de

Ceintuurbaan-Wolkbreuk juli 2015 - slechts 60mm!

ontwikkeling van wonen. Hierbij is het noodzakelijk om de opgaven rond de klimaatbestendige en energieneutrale stad volledig geïntegreerd mee te nemen in alle stadsontwikkelingen. We verzilveren de kansen die klimaatbestendigheid en energieneutraliteit bieden en dragen daarmee bij aan de kwaliteit van de stad.

3.4.1 Klimaatadaptatie

Door de klimaatverandering stijgt de zeespiegel, komt er meer water over de rivieren en het weer wordt extremer: heviger plensbuien, meer hittegolven en droogte. Door onze ligging in de IJssel-Vechtdelta zijn we extra kwetsbaar voor klimaatverandering, met name ten aanzien van waterveiligheid en wateroverlast. Zonder investeringen in klimaatbestendigheid (technisch inhoudelijk, procesmatig en financieel) zal Zwolle dit water niet meer kunnen verwerken. Dat heeft gevolgen voor onze veiligheid en gezondheid en leidt tot schade. Dat betekent dat Zwolle voor een flinke opgave staat om in de toekomst een leefbare en economisch krachtige deltastad te blijven. Een stad die veilig is voor overstroming en waar overlast en schade door extreem weer zoveel wordt voorkomen.

Ambities klimaatadaptatie:

- **Zwolle is in 2050 klimaatbestendig ingericht en daarmee veilig voor overstromingen en aangepast aan extreem weer.**
- **Zwolle verzilvert de kansen die klimaatbestendige ontwikkeling biedt en draagt daarmee bij aan een toekomstbestendige ontwikkeling.**

De doelen voor klimaatadaptatie zijn:

- Met ingang van 2020 handelt Zwolle structureel klimaatadaptief
- We benutten kansen die zich nú voordoen om Zwolle klimaatbestendiger te maken
- Klimaatadaptatie draagt zoveel mogelijk bij aan andere opgaven in Zwolle
- Zwolle verzilvert de economische kansen die klimaatadaptatie biedt.

Vanuit het programma Klimaatadaptatie wordt een klimaatstrategie opgestart. Deze strategie geeft inzicht op de opgave en welke mix van maatregelen kunnen worden toegepast om als stad klimaatbestendig te zijn. Deze analyses kunnen vervolgens weer als basis gebruikt worden voor de omgevingsvisie (deel 2), eventuele programma's en het omgevingsplan.

Actielijnen om de doelen voor klimaatadaptatie te bereiken

1. ontwikkelen van een klimaatadaptatiestrategie
2. bevorderen van klimaatadaptief handelen (intern en extern)
3. beiden van een goede infrastructuur voor slim samenwerken

4. uitvoeren van pilotprojecten
5. openbare ruimte klimaatbestendig beheren en onderhouden
6. lopende projecten zo klimaatbestendig mogelijk uitvoeren
7. investeringen en innovaties door derden benutten
8. klimaatadaptatie een stevige positie geven in de omgevingsvisie
9. gebiedsgericht werken aan klimaatadaptatie
10. investeringen van derden in klimaatadaptatie benutten voor de stad
11. economische potentie van klimaatadaptatie verkennen en uitwerken tot een ambitie en strategie
12. inzetten op een koploperspositie en proeftuin voor een klimaatbestendige delta

SENSHagen: een slimme stad is een klimaatbewuste stad

Een slimme stad is een klimaatbewuste stad. Daarom werken wij aan een 'SmartZwolle'-project in Stadshagen, in samenwerking met het de kennisinstellingen KNMI en de RIVM. We willen aan de ene kant meer inzicht in het lokale klimaat van Stadshagen en tegelijkertijd inwoners betrekken en ze (nog) klimaat bewuster maken. SensHagen is het project dat hier invulling aan gaat geven. In de wijk wordt een sensornetwerk uitgerold, die relevante gegevens meet als temperatuur, luchtvochtigheid en fijn stof. Inwoners kunnen deelnemen door bijvoorbeeld een sensor te adopteren. Via een platform wordt de data en resultaten gedeeld.

Klimaatadaptief handelen moet zoveel mogelijk worden gestimuleerd. Door de toename hoosbuien, hogere waterstanden, hittestress e.d., heeft de stad een opgave

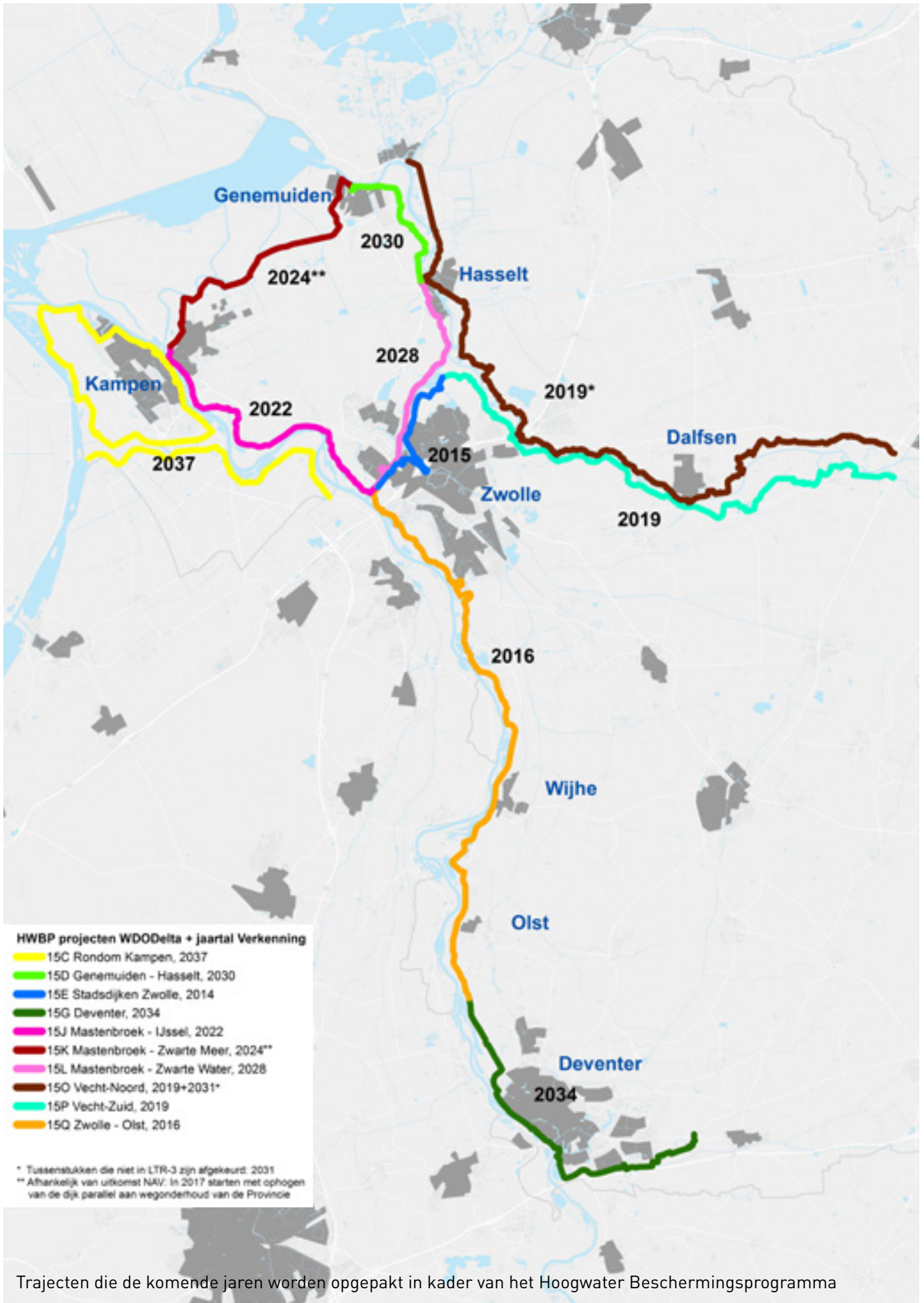
om de stad waterrobuust in te richten. De gemeentelijke overheid pakt haar verantwoordelijkheid, maar de overheid is hier niet alleen aan zet. Het veranderend klimaat vraagt om aanpassing van het openbaar én het particulier gebied. Deze vereiste aanpassing van de stad zullen we samen moeten doen. Het leven met water hebben we echter de afgelopen decennia behoorlijk verleerd, het waterbewustzijn is enorm gedaald. Tuinen worden geheel bestraat, electriciteitskasten en servers van bedrijven staan in de kelder. Klimaatverandering herinnert ons eraan dat wonen en werken in de delta ook kwetsbaar is. We zien een groeiende bewustwording van een verandering van het klimaat en de gevolgen daarvan, maar er moet ook nog heel veel gebeuren.

Het Deltaprogramma bevat sinds 2017 nieuwe veiligheidsnormen voor de waterkeringen in Nederland. De dijken rond de gemeente Zwolle worden op basis van dit programma aangepast om te voldoen aan de gestelde normering (eis is om in 2015 alle dijken, stuwen en sluisen te laten voldoen aan de normeringswet van 1 januari 2017). Voor Zwolle gaat het om de trajecten:

- de dijk langs de oostoever van het Zwolle-IJsselkanaal en het Zwarte Water langs Holttenbroek en Westerveld tot aan de Vecht
- de dijk langs de IJssel tussen Zwolle en Olst (vanaf de Spooldersluis)
- de dijk langs de IJssel bij Stadshagen / polder Mastenbroek
- de dijk langs de Vecht
- het aanpassen van de keersluis bij Zwolle.

De trajecten worden in de komende jaren opgepakt. Bij de aanpak van de dijken wordt met nadruk ook onderzocht of er meekoppelkansen zijn. Dit biedt de mogelijkheid om ruimtelijke ingrepen die nodig zijn voor de dijkaanpassing mee te nemen in gebiedsontwikkelingen.

3.4.2 Energietransitie

Bij de energietransitie gaat het erom dat we van een energiehuishouding die gebruik maakt van fossiele brandstoffen overgaan naar een energiehuishouding die gebruik maakt van schone, hernieuwbare bronnen (zon, wind, bodemenergie, waterkracht, etc.). We noemen het een transitie omdat het gaat om lange termijn (20-50 jaar), er sprake is van een radicale en structurele verandering op systeemniveau en wordt gekenmerkt door een grote mate van complexiteit en onzekerheid.

Perspectief

We beschouwen de noodzakelijke omslag naar een duurzame stad niet alleen als iets wat moet, maar vooral als een kans. De omslag vraagt om visie, lef en vooral doen. Het vraagt om een wenkend perspectief dat mensen in beweging zet in plaats van de transitie als een last te zien. Een perspectief dat visie en inspiratie biedt aan iedereen die een grote of kleine stap wil zetten op weg naar een energieneutraal Zwolle in 2050.

Zwolle wil uiterlijk in 2050 energieneutraal zijn

Middellange termijn doelstellingen zorgen voor handelen vandaag

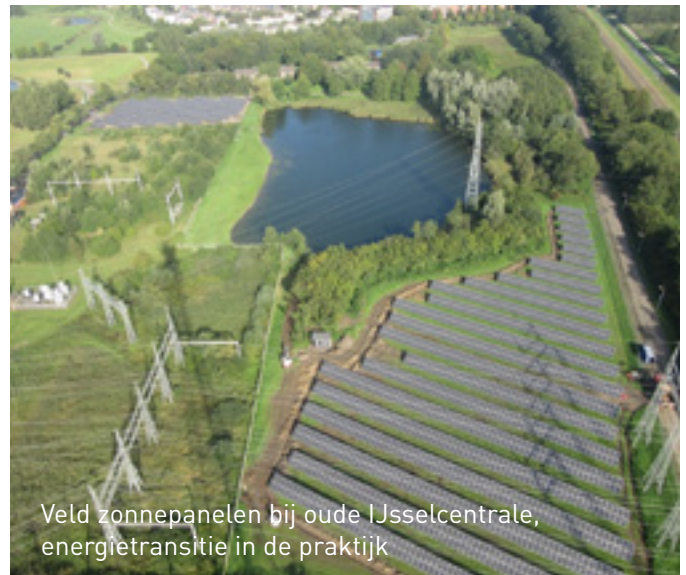
Omdat 2050 nog erg ver weg is, kiezen we voor een inspirerend doel op de middellange termijn waar we naar toe kunnen werken. Op dit moment wordt 7% van de totale energie die we in Zwolle verbruiken op duurzame wijze opgewekt. Door ook een stip dichterbij te zetten, creëren we de urgentie om vandaag de versnelling in te zetten. Daarom de doelstelling voor de middellange termijn:

In 2025 is de hoeveelheid CO₂-uitstoot ten opzichte van 1990 gereduceerd met 25% en wordt 25% van de totale energievraag op duurzame wijze opgewekt.

Het is daarmee een realistische actualisatie en tegelijk een aanscherping van de bestaande doelstelling om in 2020 20% van de CO₂-uitstoot gereduceerd te hebben ten opzichte van 1990 en 20% duurzaam opgewekt.

Niet omdat het moet, maar vooral omdat we het willen

Aansluiten bij (inter)nationale doelstellingen is uiteraard een reden voor Zwolle om werk te maken van de energietransitie. Maar als Zwolle hebben we de baten van de energietransitie ook in het vizier en willen die ten goede laten komen aan de stad en regio. We zien de energietransitie als een katalysator voor economische en sociale groei. Denk bijvoorbeeld aan het aan de lokale werkgelegenheid die toeneemt als de vraag groeit naar het verduurzamen van panden en de aanleg en het onderhoud van lokale energiebronnen en de kansen voor innovatie die daarbij horen. Of denk aan het effect op de hoogte van de energielasten. Dit kan gunstig zijn voor huishoudens waar de energielasten zwaar

Veld zonnepanelen bij oude IJsselcentrale, energietransitie in de praktijk

drukken op het maandelijkse budget. Of denk aan het tot stand komen van nieuwe, sociale infrastructuur: buurt- of wijkgenoten gaan samenwerken op het gebied van duurzaamheid en kopen samen zonnepanelen in of richten een coöperatie op.

De energietransitie zetten we in als katalysator voor economische en sociale groei

Uitgangspunten geven duidelijkheid aan partijen met wie wij samenwerken

Om de die wij hebben te kunnen realiseren is samenwerking nodig tussen veel partijen als bewoners, bedrijven, instellingen, corporaties, verenigingen en ook de gemeente, om dat voor elkaar te kunnen krijgen. Als samenwerkingspartner is het van belang duidelijk te zijn over de uitgangspunten waarmee wordt gewerkt. Deze uitgangspunten zijn er om te borgen dat onze besluiten in de nabije en verdere toekomst bijdragen aan de ambities op de lange termijn.

Ook initiatieven van anderen op het gebied van energietransitie zullen we toetsen aan deze uitgangspunten. Kort samengevat zijn de uitgangspunten:

1. We hebben alle energiebronnen nodig.
2. Wat we lokaal kunnen doen, doen we lokaal
3. We stimuleren bij voorkeur oplossingen met een economische en sociale meerwaarde
4. We geven ruimte aan initiatief, experiment en innovatie

De weg naar de ambitie is geen rechte lijn

De energietransitie is een beweging die lange tijd gaat duren en waar we geen blauwdruk voor kunnen maken. De transitie vraagt een brede aanpak gericht op bewoners, bedrijven en instellingen, waaronder de gemeente zelf. Daarom wordt voorgesteld de komende jaren te werken langs een drietal actielijnen:

1 Inzicht en uitzicht bieden

Met deze actielijn beogen we inwoners, bedrijven en

organisaties bewust te maken van de noodzaak en omvang van de energietransitie (urgentie voelen) én hen gelijktijdig een perspectief te bieden van mogelijkheden en kansen. Hoewel het belang van schone energie door iedereen onderkend wordt, is nog onvoldoende bekend wat we in Zwolle te doen hebben en hoe we dat kunnen realiseren met elkaar: handelingsperspectief bieden op het gebied van besparen en opwekken. Onze rol hierbij is informierend en stimulerend, zorgen voor bewustwording, goede communicatie en het zijn van vraagbaak.

2 Stimuleren en betrekken

De energietransitie is een brede beweging waar de gemeente een stimulerende rol in heeft. We willen nóg meer beweging veroorzaken: bij bewoners, bedrijven, verenigingen, instellingen en bij organisaties als woningcorporaties, projectontwikkelaars etcetera. We betrekken en worden betrokken. We stimuleren wat er al is, faciliteren waar dat wenselijk is en nemen initiatief waar dat nodig is. Een belangrijke rol van de gemeente is die van verbinder tussen partijen. We beogen daarmee slimmer met mogelijkheden om te gaan. Wij willen samenwerken met partijen die hun energiehuishouding anders en duurzamer willen inrichten. We gaan met hen op zoek naar mogelijkheden om in buurten en wijken op echt grotere schaal te besparen en duurzame opwek te realiseren. En waar het nodig is nemen we zelf het initiatief.

3. We nemen onze verantwoordelijkheid als gemeente

Zwolle gaat haar duurzaamheidsambities (nog meer) koppelen aan andere beleidsvelden, waar zij zelf invloed op heeft. Te denken valt aan sport, sociaal beleid, woonbeleid, mobiliteit, etcetera. Verder krijgt energie een prominente plek in deze Omgevingsvisie. En concreter, de gemeente is eigenaar van een groot aantal panden, waaronder wijkcentra en gebouwen van sportverenigingen. Komende jaren wil de gemeente flink investeren in de duurzame opwek van haar eigen energiebehoefte.

Lange- en middellange termijn ambities verbinden aan korte termijn handelen

We willen vooral ook 'doen'. Nu is het tijd om te versnellen en alle mogelijkheden die ons als gemeente ter beschikking staan in te zetten. We richten onze focus de komende jaren op de volgende onderwerpen:

1. Stimuleren en faciliteren van kleinschalige initiatieven
2. Energiebesparing bij bedrijven
3. Verduurzaming gebouwde omgeving (particulieren en huur)
4. Initiëren en faciliteren grootschalige opwek
5. Toekomstgerichte gebiedsontwikkeling

Werken met een dynamische uitvoeringsagenda

We gaan werken met een dynamische uitvoeringsagenda. Welke acties bij het vervolg van de energietransitie passen, is van vele facetten afhankelijk, bijvoorbeeld

welke initiatieven er worden gestart vanuit de Zwolse samenleving. Daar willen we bij aansluiten. Zo ontstaat er een dynamische uitvoeringsagenda. Een agenda van ons allemaal: bewoners, bedrijven, instellingen en overheid. De uitvoeringsagenda helpt om aan de slag te gaan met verschillende initiatieven en er via een praktische vorm van coördinatie op toe te zien dat we meters gaan maken.

Assendorp is bijvoorbeeld een wijk met oude woningen, die veel energie verbruiken, omdat de woningen niet goed geïsoleerd zijn. De energielabels van deze woningen zijn in de laagste categorie te vinden, namelijk F en G. Ook is de wijk behoorlijk versteend, hetgeen hittestress oplevert. Als wij deze wijk zouden aanpakken door isolatie van de woningen uit te voeren en daarmee het energieverbruik te verminderen in combinatie met het realiseren van groene daken met zonnepanelen, dan slaan wij meerdere vliegen in één klap. Ook de zonnepanelen dragen bij aan een het energievraagstuk. Doordat de zonnepanelen op groene daken liggen, leveren deze panelen ook nog eens meer op. De groene daken zorgen voor het verminderen van hittestress door het afvoeren van water en het terugdringen van wateroverlast bij een regenbui. Verduurzamen met tevens oog voor het behoud en versterken van de hoge cultuurhistorische en ruimtelijke kwaliteiten van de wijk. De uitdaging zit er natuurlijk in bewoners en bedrijven te betrekken bij deze transitie. We kunnen ze niet verplichten. De systeemverandering kan alleen maar worden gerealiseerd als tegelijk lokale behoeftes en wensen worden gerealiseerd. Iedereen is nodig.

3.5 Kernopgave vitale, solidaire, gezonde en duurzame stadsdelen

We hebben inmiddels een aantal belangrijke kernopgaven op stads- en regioniveau besproken. We maken met de laatste kernopgave 'vitale, solidaire, gezonde en duurzame stadsdelen' een stap richting de verschillende stadsdelen/-gebieden.

Op basis van de trendanalyse is duidelijk dat de bestaande stad en het buitengebied aangepast moeten worden om ook in de toekomst bestendig te kunnen zijn. Belangrijke ontwikkelingen als de verandering van het klimaat, nieuwe technologie, de woningbouwopgave en de energietransitie, zullen het nodige vragen van de doorontwikkeling van de stad.

Juist de groei van de stad geeft ons de mogelijkheid om de stad toekomstbestendig te maken. We zijn ons daarvan zeer bewust. We zullen de groei van de stad daarom optimaal benutten: meervoudig waarde creëren is de norm.

Zwolle heeft vele sterke en zelfstandige wijken en buurten met verschillende karakters en identiteiten, die geliefd zijn bij de buurtbewoners. De wijken weerspiegelen de groei van de stad en de daarbij behorende structuren en bouwstijlen.

Met de strategische kernopgave vitale, solidaire, gezonde en duurzame stadsdelen geven we inzicht in de wijze waarop Zwolle in kan zetten op de doorontwikkeling en welke kansen dit biedt voor de stad. In feite gaat om verschillende deelgebieden, met elk een eigen karakteristiek. Het meest bijzonder is uiteraard het buitengebied, met een heel eigen dynamiek, eigen kwaliteiten en andere functies. We zullen daarom specifiek aandacht besteden aan het buitengebied. Eerst formuleren we de topambitie. Vervolgens werken we dat uit in vier bouwstenen.

Topambitie:
Zwolle nodigt uit om samen te werken aan vitale, solidaire, gezonde en duurzame stadsdelen.

Iedereen kan in Zwolle comfortabel, veilig en duurzaam leven, wonen en werken. We creëren ruimte die nodig is om de mensen en de stad te laten groeien; om te versnellen en te bezinnen. We bieden overzicht, stemmen af en zorgen ervoor dat er gekozen kan worden. We bieden maatwerk op alle niveaus: op het niveau van de stad, stadsdelen, wijken en buurten, met aandacht voor onderlinge verbindingen.

Zwolle werkt aan de toekomstbestendigheid van de stad. Dat doen wij omdat ook toekomstige generaties moeten kunnen profiteren van de ruimte en de kwaliteiten die de stad biedt.

Bouwstenen

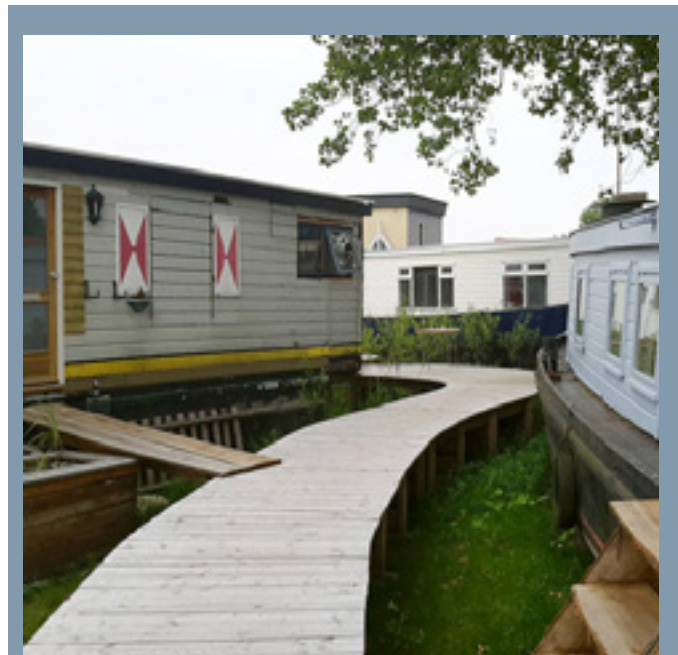
Om een toekomstbestendige stad te behouden en te versterken wordt uitgegaan van vier bouwstenen:

- vitaliteit
- solidariteit
- gezondheid
- duurzaamheid

In de bouwstenen worden de uitgangspunten van menselijk kapitaal vertaald: maximaal ontplooiën, verbinden (ontmoeten) en vernieuwen van de fysieke leefomgeving.

We voorzien dat allerlei trends en ontwikkelingen zullen inwerken in de wijze waarop vorm gegeven kan worden aan de bouwstenen.

Zo is maatwerk geen uitzondering meer maar de norm in Zwolle om tot oplossingen te komen. De stad wordt multifunctioneler: een levendige stad vraagt om een mix van verschillende functies. Connectiviteit, verbinding en transparantie werken door, ook door de technologische

Boten op het droge

Het kán een zorgwekkende illustratie zijn van de opgaven waar we wereldwijd voor staan. Maar bovenstaande locatie is juist bij uitstek een plek waar door 'out of the box' te denken en slim gebruik te maken van innovatieve inzichten getoond wordt dat door transformatie toekomstbestendige gebieden ingericht kunnen worden. De foto toont De Ceugel in Amsterdam-Noord. Een paar jaar geleden was dit een vervuild gebied waar eigenlijk niemand wat mee kon. De gemeente heeft via een prijsvraag de grond uiteindelijk beschikbaar gesteld aan degene met het beste idee voor de plek. Het winnende idee bestaat uit het (tijdelijk) gebruiken van de grond als plek waar in onbruik geraakte woonboten gestald zijn. De boten worden bewoond en intussen opgeknapt. De grond is ingezaaid met zuiverende beplanting die in de loop van de jaren zorgt dat het perceel weer vervuilingvrij is. Tegen die tijd kunnen de woonboten weer ergens te water gelaten worden om, gerenoveerd, opnieuw als woning te dienen.

ontwikkelingen. Ouderen wonen langer thuis, huishoudens worden kleiner, de arbeidsmarkt veranderd, evenals de organisatie en inzet van zorg. Integrale afweging van de bouwstenen is belangrijk. Op basis van deze uitgangspunten onderscheiden we voor de vier bouwstenen een aantal doelen en criteria.

Bouwsteen Vitaliteit

Doel: Vitaliteit staat voor het zorgdragen voor levensloopbestendige en multifunctionele gebieden waar mensen (jong en oud) in hun eigen omgeving kunnen en willen blijven wonen, waar de voorzieningen de aantrekkelijkheid van de woonomgeving versterkt en die de gewenste en benodigde economische dynamiek heeft.

Daarbij is het volgende van belang:

- In het dagelijks leven heb je de benodigde **voorzieningen** op de voor jou bereikbare afstand ('van buggy, rollator tot taxi'), zodanig dat de buurt een gericht aanbod heeft aan (benodigde) basiszaken (mn voeding). Zwolle heeft een fijnmazige wijk- en buurtstructuur, waarbinnen het aanbod van dagelijkse artikelen en de boodschappenfunctie centraal staat. De aanwezigheid van een modern en toekomstbestendig supermarktaanbod is voor het functioneren van de wijk- en buurtcentra essentieel. We streven naar een heldere en evenwichtige detailhandelsstructuur, met compacte winkelgebieden, waarbinnen de fijnmazige wijk- en buurtstructuur zoveel mogelijk gehandhaafd wordt.
- **Mobiliteit** van inwoners is van belang en zorgt voor vitale wijken. Implementatie van de nieuwste technologie zorgt voor efficiënter en klantvriendelijker gebruik. We zorgen voor een toekomstbestendige verkeersinfrastructuur met prioriteit voor schoon vervoer, zodanig dat mensen keuzevrijheid hebben in vervoersmiddel en route. Actief vervoer (fietsen, wandelen) wordt gestimuleerd. Dit bevordert de gezondheid en kan het autoverkeer verminderen. Elk gebied heeft een eigen bereikbaarheidsprofiel. Waar wijken, buurten en/of voorzieningen niet goed zijn aangesloten op het openbaar vervoer netwerk, wordt gezocht naar passende alternatieven. Met inzet van mensen die een afstand hebben tot de arbeidsmarkt. En liefst gecombineerd met andere vervoersconcepten, zoals het wmo-vervoer en ziekenvervoer. De stad stimuleert daarnaast alternatieve en schone vervoerswijzen. Deelautoconcepten kunnen bijdragen aan beperkt ruimtegebruik en zijn duurzaam. Langzaam verkeer wordt nog meer gestimuleerd.
- De openbare ruimte is **voor een ieder toegankelijk**, de toegankelijkheid past bij het gebruik van het gebied. Toegankelijkheid voor iedereen is door de Verenigde Naties tot een universeel grondrecht benoemd. In Zwolle is dit vertaald in een toegankelijkheidsvisie met bijbehorende maatregelen (Visie op toegankelijkheid van de openbare ruimte in Zwolle). Deze zal de komende jaren worden geïmplementeerd. Ook zal toegankelijkheid als randvoorwaarde worden meegenomen bij alle ruimtelijke en fysieke projecten in Zwolle.
- Het **woningaanbod is divers, vernieuwend, levensloopbestendig en betaalbaar**. Het aanbod is bovendien gedifferentieerd naar wijken, zodat er voor iedereen een woning naar wens is. Er wordt meer ruimte gegeven om de bestaande woningvoorraad (type, kwaliteit, segmentering en prijs-/kwaliteitsverhouding) aan te passen aan levensfasen en aan wensen en behoeftes. Waar gewenst passen we verschillende woningtypologieën toe om een breed woningaanbod te realiseren.
- **Langer zelfstandig blijven wonen** leidt tot meer welzijn voor kwetsbare groepen tegen minder (zorg) kosten. Technologische innovaties (zoals zorg op afstand, domotica, data-analyse) kunnen niet alleen helpen om zorgkosten te besparen, maar ook om langer thuis wonen mogelijk te maken. Een passend aanbod van huisvesting is ook een manier om deze doelstelling te realiseren. De komende vergrijzing maakt het noodzakelijk dat woningen zodanig gebouwd worden dat er snel en flexibel aanpassingen gedaan kunnen worden. Dit om de noodzakelijke

De Spoorzone in ontwikkeling, de nieuwe NS reizigerstunnel 2016

zorg en ondersteuning te kunnen bieden. En mensen gelukkig oud kunnen worden in hun eigen vertrouwde omgeving.

- De **economische potentie** van een gebied en haar bewoners en ondernemers wordt volledig benut. De economische, agrarische structuur van de stadsranden is op de stad gericht, zodanig dat verbrede stadslanbouw letterlijk en figuurlijk de stad draagt voedt. De structuur draagt bij aan de gezondheid, zorgt voor beweging, werkgelegenheid en vermindert de milieubelasting. Ook energie en recreatie dragen bij aan circulariteit en zorgen voor ruimte voor ontspanning.
- We creëren **ruimte voor nieuwe initiatieven** en ontwikkelingen, met passende randvoorwaarden. We faciliteren de veranderende economie, zodanig dat concepten als betekenismaximalisatie, circulair, 'social enterprise' en waardeketens in Zwolle concreet betekenis krijgen. Zwolle ondersteunt en stimuleert waar nodig transformatie van bestaand vastgoed en van locaties. Speciale aandacht is er voor herbestemming van erfgoed, zodanig dat maatschappelijke vraagstukken met betrekking tot huisvesting beter kunnen worden gefaciliteerd.
- We zetten in op **behoud van laagdrempelige buurt- en wijkvoorzieningen** voor ontmoeting, sporten en bewegen, sociaal-culturele activiteiten, kinderopvang maar ook zorgfuncties en ondersteuning in de wijk en buurt in het bijzonder voor kwetsbare groepen, bij voorkeur in voorzieningen die geschikt zijn of gemaakt worden voor multifunctioneel gebruik zoals onderwijsgebouwen, sport- en wijkaccommodaties:
- Onze **onderwijsvoorzieningen** zijn beschikbaar voor wijkactiviteiten. Het gaat dan niet alleen om de gebouwen, maar ook om de terreinen. De schoolpleinen willen we inzetten voor wijk en na- en buitenschoolse activiteiten. We zetten onze gebouwen, waar mogelijk en verantwoord, flexibel en duurzaam in. Dit combineren we met educatie zodat de leerlingen de ouders en de wijkbewoners in duurzaamheid opgroeien en opvoeden. Door de flexibele inzet sluiten we aan op de behoefte van de wijk en de school.
- Een divers dicht bij of tussen bewoning gelegen **aanbod van sport- en speelvoorzieningen** gericht op diverse leeftijdscategorieën is essentieel in het kader van levensbestendigheid van wijken. Waar het om jeugd gaat zijn vooral speelplekken, gaat het voor de jongeren en (jong-)volwassenen om sportvoorzieningen, terwijl voor senioren een beweegvriendelijke omgeving (goede fiets- en wandelpaden, geen drempels etc. niet alleen in het kader van mobiliteit, maar ook vanuit beweegstimulering) belangrijk zijn.
- We zetten in op het **creëren van ruimte voor functiemenging** in gebieden. Multifunctionaliteit concentreert menselijke activiteiten, zodat er meer coalities en meer welvaart ontstaan. Dergelijke

ontmoetingen ontstaan ook door ruimte te houden in de stad: creatieve industrie, maatschappelijke organisaties, georganiseerde buurtbewoners zijn gebaat bij plekken in de stad die van functie (kunnen) wisselen. Ambachtelijke bedrijvigheid kan op veel meer plekken dan vaak gedacht.

Stadsgesprek De Fundatie 16 november 2016:

Zwolse wijken zijn levensloopbestendige en multifunctionele gebieden waar jong en oud in hun eigen omgeving kan en wil blijven wonen. Waar voorzieningen en ruimtelijke kwaliteit de aantrekkelijkheid van de woonomgeving versterken en de benodigde dynamiek hebben. Flexibiliteit is daarvoor een vereiste. Te denken valt aan vrij bouwen op bepaalde plekken of stappen maken in de wooncarrière binnen de eigen wijk; grofweg van studentenkamer naar huur- naar koopwoning naar seniorenwoning.

Bouwsteen Solidariteit

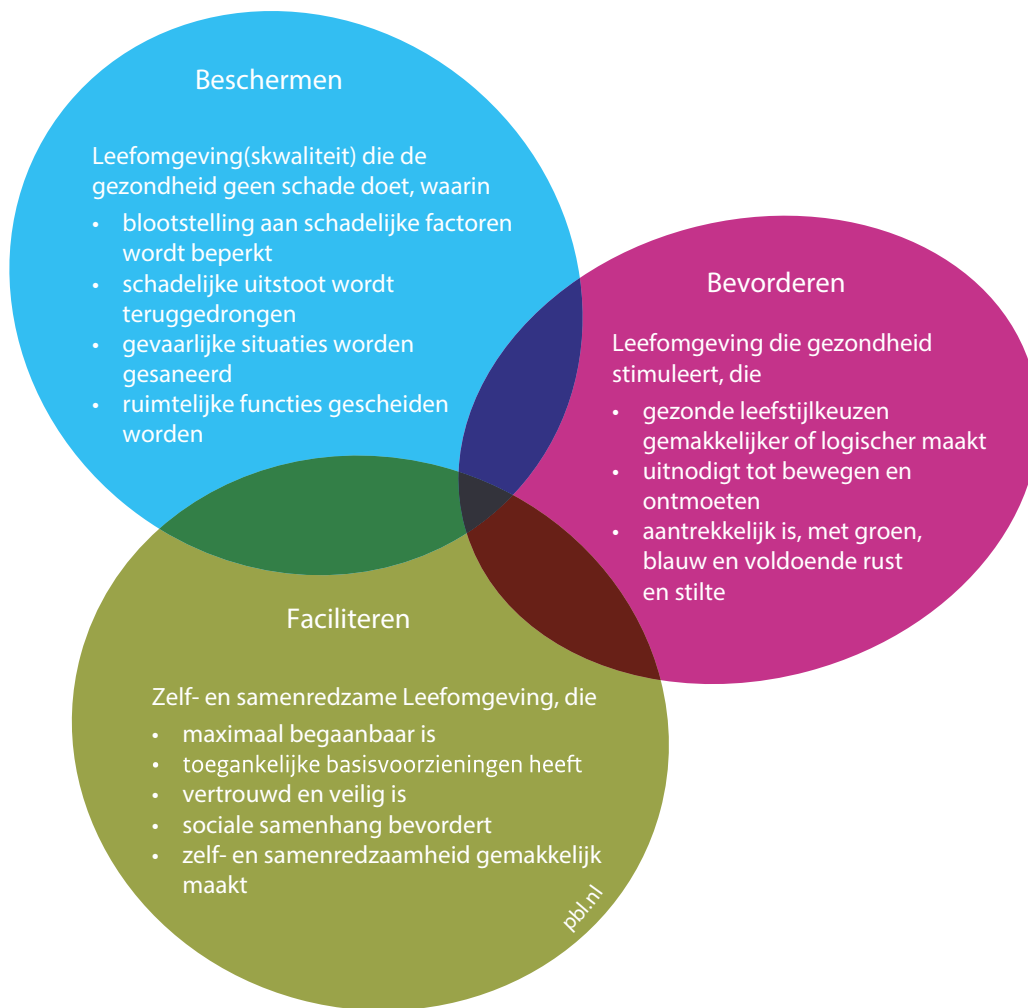
Doel: Zwollenaren worden gestimuleerd om samen zorg te dragen voor elkaar, elkaars belangen en onze omgeving.

Zwolle is een verbinder. De stad biedt de ruimte om elkaar op te zoeken. Zwollenaren worden gestimuleerd om samen zorg te dragen voor hun belangen. Waar die belangen verschillen moet ruimte zijn om de diverse standpunten duidelijk te krijgen. Pas als standpunten duidelijk zijn kan je in dialoog, om waar mogelijk overeenstemming te vinden en waar nodig diversiteit te koesteren. Beide is nodig om zoveel mogelijk mensen te betrekken bij de manier waarop we in Zwolle samenwerken. Om de dialoog mogelijk te maken is er in Zwolle alle ruimte voor samenwerkingsvormen. Maatwerk is daarbij van belang, evenals nabijheid.

Daarbij is het volgende van belang:

- Iedereen kan naar vermogen meedoen: inwoners zijn zelfredzaam en kunnen participeren in de samenleving
- We bevorderen van relaties tussen bewoners in het algemeen of specifieke groepen bewoners zoals ouderen en jongeren.
- Het gezamenlijk eigenaarschap van bewoners en gebruikers bij het woon- en leefklimaat in de gebieden houden we op peil door initiatieven van inwoners en ondernemers meer te stimuleren en te faciliteren.
- Er is ruime is voor eigen regie en initiatief van bewoners. Zwolle ondersteunt inwoners in hun eigen buurt bij vragen op verschillende levensterreinen, waaronder maatschappelijke participatie en zelfstandig wonen, zodanig dat Zwolle aansluit bij de kracht van bewoners. Inwoners en ondernemers weten ook waar zij met hun ondersteuningsvragen terecht kunnen. Zwolle communiceert transparant.

Perspectieven op gezonde leefomgeving

Bron: PBL

Bouwsteen Gezondheid

Doel: Zwolse gebieden dragen (meer) bij tot gezond leven in eigen buurt en stad. Gezondheid is een breed begrip, bestaande uit:

- het beschermen (milieu),
- het bevorderen van de gezondheid,
- het faciliteren van een zelf- en samenredzame leefomgeving.

Zwolle is een speelveld waarop iedereen wordt gestimuleerd om in beweging te komen. De stad nodigt uit tot ontmoeting. Ontmoetingen die voor Zwollenaren en mensen van buiten de stad zonder belemmeringen vorm kunnen krijgen. En die ontmoetingen moeten ongehinderd kunnen leiden tot nieuwe ambities. Al naar gelang de achtergrond van de deelnemers geeft Zwolle je de ruimte om te groeien door te recreëren, door te spelen en door te sporten. Een veilige en toegankelijke omgeving nodigt ook uit om tot rust te komen, jezelf met anderen te meten en je grenzen te verleggen.

De brede benadering van gezondheid

Een gezonde, leefbare en veilige leefomgeving is als doel verankert in de maatschappelijke doelstelling van de

Omgevingswet, en daarmee vanzelfsprekend onderdeel van de omgevingsvisie. Een gezonde leefomgeving is een breed begrip. Het gaat in de eerste plaats over een schone leefomgeving, waarin de luchtkwaliteit, geluidsbelasting en lichtbelasting in orde is en de openbare ruimte schoon en heel. Belangrijk is ook dat er in de nabije omgeving van woonwijken, scholen en werklocaties voldoende mogelijkheid is om te bewegen en dat deze mogelijkheden uitnodigend zijn.

De brede benadering van gezondheid is in het bovenstaande schema van het Planbureau voor de leefomgeving helder verwoord. Gezondheid in stad in de enge benadering gaat vooral over beschermen tegen schadelijke invloeden, zoals luchtvervuiling en geluidsbelasting. Maar de inrichting van de stad is op veel meer manieren bepalend voor onze gezondheid. In deze visie gaan we uit van de brede benadering. Zowel het beschermen (milieu) als het bevorderen van de gezondheid als het faciliteren van een zelf- en samenredzame leefomgeving van belang voor een gezonde stad.

Stadsgesprek De Fundatie 16 november 2016:

- Zwolle is een gezonde stad waar jong en oud graag wil wonen en (net)werken. Ontmoeten, voorzieningen en groen zijn daarvoor belangrijke elementen. Initiatieven zoals Hanz, waarbij er sprake is van een mix aan functies, dragen daaraan bij.
- De stad is nog onvoldoende voorbereid op de veranderende vraag naar zorg: van acute gezondheidsklachten naar een meer chronisch ziektebeeld. Dit vraagt om een brede benadering.

De inrichting van de openbare ruimte en de keuzes met betrekking tot de leefomgeving hebben een impact op de gezondheid van de inwoners. Het beschermen en bevorderen van de gezondheid vraagt een integrale benadering en afwegingskader voor de ontwikkeling, inrichting en beheer van de stad. De huidige definitie van gezondheid kent een brede benadering: gezondheid is het vermogen van mensen zich aan te passen en een eigen regie te voeren, in het licht van de sociale, fysieke en emotionele uitdagingen in het leven.

Daarbij is het volgende van belang:

- Gezondheidsbevordering: de fysieke leefomgeving geeft (meer) positieve prikkels voor een gezonde leefstijl. De openbare ruimte geeft aanleiding tot (meer) ontmoeting, beweging, spelen, recreatie. In Zwolle is lopen en fietsen de normale manieren van bewegen. Zwolle werkt aan een uitstekend netwerk van fietsverbindingen, wandelroutes en ov-verbindingen.
- Gezondheidsbescherming: vanuit de zorg voor het milieu zorgen we voor veiligheid en voorkomen gezondheidsrisico's, onder meer door

veilig drinkwater en bodemsanering. We continueren ons gebiedsgerichte milieubeleid (geluid, externe veiligheid, luchtkwaliteit, en bodemkwaliteit). In deel 2 van de omgevingsvisie zal het gebiedsgerichte milieubeleid verder worden uitgewerkt, in het verlengde van de bestaande gebiedstypologie.

- Gezondheid faciliteren: aspecten van een zelf- en zelfredzame leefomgeving zijn vertaald in de bouwstenen vitaliteit en solidair.

Voorbeeld van gebiedsgericht milieubeleid', waarbij rekening wordt gehouden met het karakter van het gebied, bijvoorbeeld geluid.

In een rustige woonwijk wordt een lagere geluidbelasting nagestreefd dan bijvoorbeeld in een druk stadscentrum of een gebied in transitie van bedrijvigheid naar functiemenging (denk aan Spoorzone/Hanzeland of Oosterenk).

Omdat een druk stadscentrum meer verkeer en bijvoorbeeld terrassen heeft zal de geluidbelasting al hoger zijn dan in een rustige woonwijk. Bewoners van een druk stadscentrum aanvaarden dit ook wanneer zij in een dergelijk gebied (gaan) wonen. Bewoners van een rustige woonwijk verwachten meer rust en stilte. Door dit vast te leggen in gebiedsnormen (of omgevingswaarden volgens de benaming uit de nieuwe omgevingswet) wordt helder welke (milieu) kwaliteit Zwolle in welke gebieden nastreeft.

Dit principe kan op dit moment ook al binnen de wettelijk toegestane grenzen worden toegepast voor verschillende. In de wetgeving is bepaald welke bandbreedtes er zijn en voor welke gebiedstypen deze van toepassing zijn. Milieuthema's waar op dit moment al gebiedsgericht beleid ontwikkeld kan worden zijn: geluid, geur, externe veiligheid (groepsrisico), bodemkwaliteit.

In de nieuwe omgevingswet is het ook mogelijk omgevingswaarden (bijvoorbeeld voor geluid) te bepalen voor gebieden en deze waarden vervolgens vast te leggen in het omgevingsplan.

De toename van chronische ziekten, obesitas, sociaal economische gezondheidsverschillen, vergrijzing en eenzaamheid vraagt steeds meer aandacht. Vertalen we dit naar gezondheidswaarden van de fysieke leefomgeving:

- Woonomgeving: wonen en druk verkeer zijn gescheiden. Beschikbaarheid van toegankelijke en aantrekkelijke groene, blauwe en stille plekken.
- Mobiliteit: lopen en fietsen zijn normale manieren van bewegen, goede fiets- en ov-verbindingen.
- Woningen: elke woning heeft ten minste één aangename zijde en is goed geventileerd.
- Gezonde leefstijl: de omgeving verleidt haar inwoners tot gezond eten en voldoende bewegen.

Fietsen langs de IJssel

- Werken en recreëren: De stad biedt een palet aan keuzes voor een goede balans tussen werk en vrije tijd.

Jongerenraad (27 oktober 2017) is unaniem: in Zwolle moet iedereen welkom zijn!

Het is van belang dat we als Zwolle uitstralen dat iedereen welkom is. Zwollenaren zijn heel erg open en vrolijk. Uitzonderingen daargelaten, want de jongeren betreuren het feit dat na klachten van binnenstadbewoners het geluid tijdens evenementen nu zo zacht staat dat grote evenementen de stad Zwolle verlaten. Geef ruimte aan evenementen, luidt dan ook het advies. Ga in gesprek met klagers en stel hen de vraag: 'wat vindt u wel leuk?'

Het bouwen van geen gevoelige bestemmingen, zoals woningen, op korte afstand van drukke wegen levert meteen een **spanningsveld** op. Een gezonde stad is immers ook een compacte stad. Een compacte stad maakt het mogelijk om alles per fiets te bereiken. We hebben een flinke binnenstedelijke woningbouwopgave, waarbij alle ruimte benut moeten worden. Een omslag naar elektrisch vervoer maakt het verkeer stiller en schoner.

Het is van belang een goede balans te vinden tussen de verdere ontwikkeling van de hoogdynamische gebieden en de meer laagdynamische groenblauwe dragerstructuren die voor een gezonde woon- en werkomgeving zorgen.

Bouwsteen duurzaamheid

Doel: de gebieden dragen bij aan de duurzame leefomgeving.

- Gebieden zijn klimaatactief en daarmee voorbereid zijn op klimaatverandering, dus klimaatbestendig (wateroverlast, hitte, droogte, wind).
- Door ontwikkelend beheren wordt de openbare ruimte toekomstbestendig gemaakt. De openbare ruimte draagt zo bij aan de duurzame ontwikkeling van de stad, bijvoorbeeld door de openbare ruimte aan te passen aan veranderend klimaat.
- Voor Zwolle karakteristieke flora en fauna houden we in stand en versterken we.
- We verbinden ons aan het principe dat de ondergrond bijdraagt aan de ruimtelijke ontwikkeling van de stad en duurzaam waterbeheer waarbij de energiepotentie maximaal wordt benut. Met energiebewust beheren dragen we bij aan de energietransitie.
- Initiatieven voor hernieuwbare energie worden gestimuleerd en ruimtelijk goed ingepast, waarbij we educatie en voorlichting op het gebied van natuur en milieu verzorgen.
- Voorrang geven aan fiets/lopen en schoner vervoer levert eveneens een bijdrage aan de CO2 reductie en de luchtkwaliteit.

Zwolle is gelaagd. De stad wordt mede gevormd door de wijze waarop we de ondergrond kunnen benutten. We zien daarbij steeds meer mogelijkheden, denk bijvoorbeeld aan opslag en grondwaterbeheer. Maar we zijn ons er ook van bewust dat verstandig gebruik van onze bodem om keuzes blijft vragen. Noodzakelijke keuzes, waarbij het sluiten van de kringloop een grote opgave is. Dat geldt ook voor de overgang van fossiele brandstoffen naar duurzame bronnen. We zoeken niet alleen de diepte (aardwarmte, zoals geothermie of ondieper via bodemlussen en warmte- en koude opslag) maar kijken ook omhoog. Zwolle beweegt mee met hemel en aarde om optimaal gebruik te maken van haar ligging. We geven ruimte aan de elementen waar dat moet en kan. We zien de natuur en het klimaat daarbij als partner, die we met open blik tegemoet treden. Waar mogelijk gebruiken we de ruimte om een ecosysteem te laten ontstaan dat duurzaam bijdraagt aan de groei van Zwolle. Balans en diversiteit zijn daarbij de uitgangspunten, niet alleen in de wijze waarop we het groen in de stad benutten maar ook in de manier waarop we groen ruimtelijk een plek geven.

Beheer openbare ruimte

We werken aan een aantrekkelijke openbare ruimte vanuit de opgaven van de stad en samen met de stad, zodanig dat we in samenspraak met de stad en de stadsdelen de voorzieningen (speelplekken, sport- en beweegvoorzieningen, parkeerplaatsen, groen) op de juiste plek realiseren. Dat doen we op basis van een vernieuwde visie op het beheer van de openbare ruimte (Visie op het beheer van de openbare ruimte in Zwolle, najaar 2015).

De veranderende maatschappij en omgeving vragen om een andere aanpak en een andere rol voor de gemeente. Doel is niet meer alleen het in stand houden van de bestaande openbare ruimte (al blijft dat wel een belangrijk element waar het grootste deel van het geld voor wordt ingezet) op een kostenbewuste manier, maar ook een openbare ruimte aanbieden die de mensen graag gebruiken, die plant en dier de ruimte geeft en die ondernemend Zwolle faciliteert.

Onze beheerprincipes zijn:

- Beheren doen we samen met de bewoners, ondernemers en andere partners in de stad;
- Beheren doen we toekomstbestendig
- En we beheren op maat (differentiëren).

Deze nieuwe doelen en beheerprincipes zijn de aanknopingspunten om bij te dragen aan de kernopgaven en ambities ten aanzien van de fysieke leefomgeving in deze visie.

Het buitengebied in transitie

Twee derde van het grondgebied van de gemeente Zwolle is buitengebied, inclusief kernen als Wijthmen en Windesheim. Hier wonen circa 3500 inwoners. Dat is 3% van de totale Zwolse bevolking. Tot zover de cijfers. Een belangrijk kenmerk is dat de bewoners en

ondernemers van het buitengebied zelf het initiatief nemen om te komen tot een leefbaar en vitaal buitengebied. Het dorpsplan Wijthmen, de uitbreiding van Windesheim en de doorontwikkeling van de agrarische sector zijn daar voorbeelden van. Ook ontstaan in het buitengebied nieuwe economische dragers als gevolg van erftransformatie van agrarisch naar andere functies. De inwoners en ondernemers van het buitengebied vormen een krachtige en zelfredzame samenleving, met oog voor elkaar. Dat wordt mede geïllustreerd door het rijke verenigingsleven.

Wie naar het buitengebied van Zwolle kijkt, ziet zo op het eerste gezicht een duidelijk onderscheid met de stad. Dat wil zeggen minder bebouwing, een fraai landschap met bijzondere natuur, andere functies en een sociale cohesie die afwijkt van de stad. Diverse trends en ontwikkelingen (zie vorig hoofdstuk) leiden tot opgaven die om een ander gebruik van de ruimte vragen. Het buitengebied is in transitie. Denk daarbij vooral aan schaalvergroting in de landbouw, vrijkomende agrarisch bebouwing als gevolg van stoppende agrariërs, etc. Ook de relatie stad en ommeland verandert. Onder andere als gevolg van technologische ontwikkelingen (internetwinkelen, e-study en een andere wijze van het aanbieden van zorg).

De stad is nauw verbonden met zijn groene ommeland. Onder andere vanwege de aanwezigheid van voorzieningen in de stad Zwolle, waar het ommeland gebruik van maakt. Andersom is het ommeland van belang om diverse grote opgaven van de stad aan

te pakken. Denk daarbij aan klimaatadaptatie en de energietransitie.

De ambitie van de gemeente is om net als voor de stad Zwolle te werken aan een vitaal, solidair, gezond en duurzaam buitengebied. Om die ambitie in te vullen zet de gemeente Zwolle op het volgende in:

- Behoud en ontwikkeling van ruimtelijke kwaliteiten (o.a. landschap, stilte, cultuur(historie) en natuur (planten en dierenleven));
- Bieden van ruimte voor ontwikkelingen (o.a. landbouw, recreatie, klimaatadaptatie, energietransitie, niet-agrarische bedrijvigheid, vrijetijdseconomie en wonen)
- Het verbinden van stad en ommeland;

Behoud en ontwikkeling van ruimtelijke kwaliteiten

Er liggen maar weinig steden met al zijn voorzieningen zo mooi 'in het landschap' als de stad Zwolle. De aanwezigheid van de IJssel, verschillende weteringen, de polder Mastenbroek als onderdeel van het nationaal landschap IJsseldelta en de Vecht maken het buitengebied van Zwolle bijzonder en uniek. Een uitzonderlijke kwaliteit en kracht. Veel meer dan in andere delen van Nederland, waar de gaafheid van buitengebied nabij stedelijke gebieden al fors is aangetast. Behoud van ruimtelijke kwaliteiten, zoals landschap, cultuurhistorie en natuur, is een belangrijke ambitie voor de gemeente Zwolle. Op die manier kan de gemeente zich onderscheiden als aantrekkelijke gemeente om in te wonen, werken en recreëren. Echter, behoud is één, ontwikkeling is nodig om de bestaande kwaliteiten van het buitengebied nog beter

Kern Windesheim

uit de verf te laten komen. Die kwaliteiten staan onder druk als gevolg van (cultuurhistorisch waardevolle) gebouwen die hun functie hebben verloren of dreigen te verliezen. Leegstand en verpaupering liggen op de loer en vragen om herbestemming of sloop. Ook het aanleggen landschapselementen draagt bij aan een mooier landschap en een grotere biodiversiteit. Zo ontstaat een gebied dat aantrekkelijk is om in te verblijven. Er bestaan meerdere vormen van landbouw, van grootschalig tot meer kleinschalig met verschillende nevenactiviteiten. Een specifieke vorm is de zogenaamde 'kringlooplandbouw'. Daarbij ligt de focus op andere verdienmodellen op het erf en de zorg voor het landschap (bijvoorbeeld voor weidevogelbeheer en dergelijke). Deze vorm van landbouw is interessant voor het buitengebied van Zwolle als het gaat om de koppeling met het versterken van de kwaliteit van het landschap.

Bieden van ruimte voor ontwikkelingen

Naast behoud en ontwikkeling van bestaande ruimtelijke kwaliteiten draagt het ruimte bieden aan nieuwe ontwikkelingen in de fysieke leefomgeving bij aan een vitaal en leefbaar buitengebied. Door erftransformatie (sloop- en nieuwbouw of herbestemming) naar wonen of niet-agrarische bedrijvigheid ontstaan nieuwe economische dragers voor het buitengebied als reactie op stoppende agrarische ondernemers. Dit versterkt ook de sociale vitaliteit in het buitengebied.

De gemeente heeft de ambitie ruimte te bieden aan nieuwe ontwikkelingen, mits er sprake is van een goede landschappelijke inpassing en landschapskwaliteiten per saldo positief worden versterkt. Het is maatwerk per ontwikkeling hoe dit vorm krijgt. Eén en ander is afhankelijk van:

- De plek van een ontwikkeling ten opzichte van een aanwezig landschapstype met bepaalde landschapskwaliteiten;
- De aard en omvang van een ontwikkeling.

Er liggen kansen om het behoud van ruimtelijke kwaliteiten te verbinden met ontwikkelingen. Dat kan door ontwikkelruimte te bieden wanneer ruimtelijke kwaliteiten worden versterkt. Denk daarbij aan het slopen van overtollige bebouwing (al dan niet met asbest), het aanleggen van nieuw landschap en herbestemming van cultureel erfgoed.

Specifiek zijn er voor het buitengebied van Zwolle een aantal opgaven, die in de toekomst ruimte gaan vragen. Het gaat daarbij om klimaatadaptatie en de energietransitie. Een goede digitale bereikbaarheid van het buitengebied (bijvoorbeeld via glasvezel) is voor bewoners en bedrijven in de meeste gevallen een must om goed te kunnen functioneren. Zeker in een tijd, waarbij ondernemers steeds minder gebonden zijn aan een fysieke plek. Een goede internetverbinding biedt kansen om te ondernemen zonder grenzen. Naast het inbedden van klimaatadaptatie en de

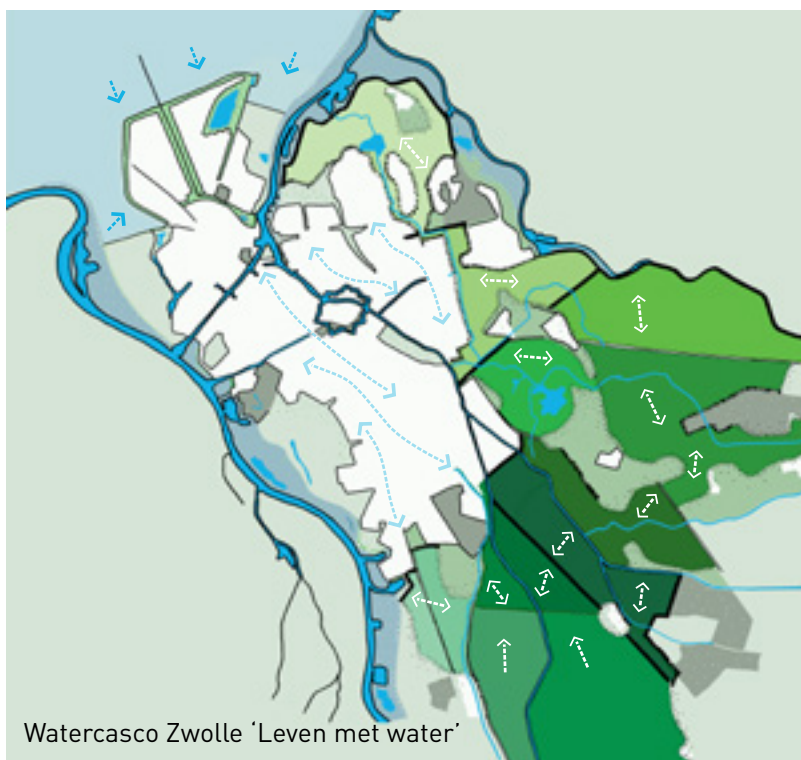
energietransitie zet de gemeente Zwolle in op het blijven bieden van ruimte aan agrariërs. Zij zijn voor een heel belangrijk deel de 'beheerders' van het landschap en ze zorgen ervoor dat het gewaardeerde agrarische karakter van het buitengebied van Zwolle niet verdwijnt. Dit alles rekening houdende met een agrarische sector die verandert. Stads- natuurinclusieve- en biologische landbouw zijn in dat opzicht ontwikkelingen die de gemeente Zwolle ondersteunt. Dit ook vanuit de optiek om te kunnen voorzien in een lokale voedselproductie als onderdeel van een circulaire economie.

Het verbinden van stad en ommeland

Stad en land lijken soms twee aparte werelden. Niets is minder waar. Stad en land groeien steeds meer naar elkaar toe. Bewoners van stad en land maken gebruik van elkaars 'voorzieningen'. De één winkelt in het centrum Zwolle, de ander fietst door het fraaie Zwolse buitengebied. Het is van belang het functioneren van die gebieden ook in samenhang met elkaar te bekijken. De wederzijdse afhankelijkheid wordt steeds groter om antwoord te kunnen op opgaven die op de gemeente Zwolle afkomen. Dit kan door het ruimte bieden aan:

- Stadslandbouw om te voorzien in een lokale voedselproductie;
- Het opwekken van duurzame energie in het kader van een duurzaam Zwolle;
- Nieuwe (kleinschalige en innovatieve) vormen van niet-agrarische bedrijvigheid;
- Recreatieve fiets- en wandelroutes voor toerist en bewoner van de stad Zwolle.

Een ander voorbeeld waar stad en land met elkaar 'verbonden' zijn is het project 'Watercasco Zwolle'. (Zie kader)

Watercasco Zwolle

Het regionale watersysteem van de Sallandse weteringen beïnvloedt eigenstandig de waterveiligheid van de gemeente Zwolle. De inrichting van het systeem, waaronder genormeerde regionale waterkeringen, bepalen de kans voor zowel stedelijk als landelijk gebied op mogelijke vergaande wateroverlast, en mogelijk zelfs de veiligheid van mensen en infrastructuur. De gevolgen van een overstroming, met name in het stedelijk gebied van Zwolle, kunnen verstrekkend zijn. De schade is enorm. De interactie met het hoofdwatersysteem van Zwarte Water en Vecht heeft daarbij een complicerende werking.

Het Watercasco is een verkenning hoe het landschap ingezet kan worden om extreme waterlast op te vangen in de IJssel-Vechtdelta ten oosten van de stad Zwolle. Het geeft weer op welke wijze de samenhang tussen dijkversterking, ruimtelijke inrichting en crisisbeheersing kan worden verbeterd.

Verbinden, meekoppelkansen en onderzoeksvragen

De opgaven in het buitengebied staan niet los van elkaar. Het is juist de opgave om die opgaven met elkaar te verbinden en meekoppelkansen in te vullen bij ontwikkelingen in de fysieke leefomgeving.

Er liggen ook nog een aantal onderzoeksvragen om te bepalen in welke mate het mogelijk is om opgaves aan elkaar te verbinden. Dat wil zeggen?

- Hoe groot is de werkelijke sloopopgave? Ook in relatie tot asbest.
- Waar is ruimte voor landschapsontwikkeling gewenst?
  - Hieronder valt ook een analyse van de huidige ruimtelijke kwaliteiten van het landschap².

Het bieden van ruimte voor ontwikkelingen leidt ook tot spanningsvelden. De opgave om te voorzien in een energieneutraal Zwolle is bijvoorbeeld enorm en vraagt veel ruimte. Hoe verhoudt dit zich tot de kwaliteiten van het fraaie Zwolse landschap? De keuze voor binnenstedelijk bouwen is dan ook een goed uitgangspunt als het gaat om de totale ontwikkeling van de gemeente Zwolle. Hieronder valt ook de transformatie van bestaande erven naar nieuwe functies.

---

² De stichting milieuraad Zwolle heeft hier in 2015 onderzoek naar gedaan. Die input is waardevol voor het doen van een analyse.

4 Op weg naar een 4 omgevingsvisie deel 2

De afgelopen periode is intensief gewerkt aan deel 1 van de omgevingsvisie voor de gemeente Zwolle: kernopgaven en ambitie. Het feit dat we spreken over deel 1 houdt in dat we er nog niet zijn. De kernopgaven en ambities moet verder vertaald worden naar de fysieke leefomgeving. Waar deel 1 vooral de 'wat-vraag' beantwoordt gaat deel 2 in op de uitwerking van 'wat-vraag' en de 'waar en hoe-vraag'.

Dit hoofdstuk beschrijft het vervolg op weg naar een omgevingsvisie deel 2. Dit hoofdstuk beschrijft ook de status van deel 1 van de omgevingsvisie ten opzichte van het huidige Structuurplan 2020.

4.1 De Omgevingsvisie en de implementatie van omgevingswet

In de omgevingsvisie komt al het beleid voor de fysieke leefomgeving, integraal en in samenhang samen. De inhoud van de visie geeft richting aan het op te stellen omgevingsplan. Een omgevingsplan is een nieuw instrument dat alle bestaande bestemmingsplannen en gebiedsgerichte verordeningen zal vervangen. De omgevingsvisie vormt ook de basis voor eventueel op te stellen programma's. Als je de instrumenten in onderlinge samenhang beziet, vormt de omgevingsvisie de bovenste trede van het nieuw te ontwikkelen beleid en regels in het kader van de Omgevingswet. (Zie schema 'De Omgevingswet in Zwolle in een oogopslag' in bijlage 1).

De Omgevingswet is nog in ontwikkeling. Dit betekent dat wij nu geen omgevingsvisie (kunnen) maken die 100% Omgevingswet-proof is. In Zwolle anticiperen we met de Omgevingsvisie deel 1 op de Omgevingswet door nu de kern van de visie met de Zwolse kernopgaven en ambities te formuleren. Vervolgens zullen deze kernopgaven en ambities voor de stad in deel 2 verder worden uitgewerkt tot de uiteindelijke omgevingsvisie.

4.2 Status omgevingsvisie deel 1

Wat betekent vaststelling van het eerste deel, omgevingsvisie deel 1, voor het bestaansrecht van het Structuurplan 2020, zoals die is vastgesteld in juni 2008? Deel 1 is immers "slechts" een document op hoofdlijnen, waarin, met aandacht voor de strategische opgaven, de verschillende ambities op integrale wijze worden samengebracht. Het document geeft op hoofdlijnen richting aan de ontwikkeling van de fysieke leefomgeving in de toekomst, maar dient in een opvolgend document, omgevingsvisie deel 2, nader te worden uitgewerkt. Dan kunnen ook keuzes gemaakt worden op gebiedsniveau. Dat betekent dat het Structuurplan 2020 zijn status als structuurvisie, zoals bedoeld onder de huidige Wet ruimtelijke ordening, voor het grootste deel behoudt. Het document kan pas vervallen, nadat de volledige omgevingsvisie (deel 2) zal zijn vastgesteld .

1. In het onderstaande wordt weergegeven hoe het Structuurplan 2020 en de omgevingsvisie deel 1 zich tot elkaar verhouden. Zolang de omgevingsvisie deel 2 immers niet is vastgesteld, worden bestaand beleid en visies niet ingetrokken . Waar in het onderstaande wordt gesproken over het Structuurplan 2020 worden eveneens andere structuurvisies, waaronder structuurvisie Vechtcorridor Noord, bedoeld. Nieuwe ontwikkelingen die niet passen in vigerende bestemmingsplannen dienen eerst te worden bezien in het licht van de omgevingsvisie deel 1:
  - Is een ontwikkeling strijdig met de in omgevingsvisie deel 1 omschreven hoofdlijnen, dan is raadpleging van het Structuurplan 2020 niet meer nodig. Er zal niet worden meegewerkt aan de nieuwe ontwikkeling; ook niet als deze wel passend zou zijn geweest in het Structuurplan 2020.
  - Indien de nieuwe ontwikkeling echter niet strijdig is met de in omgevingsvisie deel 1 omschreven hoofdlijnen, zal deze vervolgens

worden getoetst aan het Structuurplan 2020. Als de nieuwe ontwikkeling wel in strijd is met het Structuurplan 2020, kan in beginsel niet worden meegewerkt aan de ontwikkeling. Op termijn zal dit wellicht wel kunnen, omdat het initiatief immers niet in strijd is met de hoofdlijnen uit omgevingsvisie deel 1, maar nader onderzoek en verdere detaillering is nodig in omgevingsvisie deel 2, alvorens tot een integrale afweging te kunnen komen. Zolang omgevingsvisie deel 2 niet voorhanden is, ontbreekt die mogelijkheid. Een uitzondering op afwijzing is evenwel mogelijk, als voldoende onderzoek is uitgevoerd en als, mede daardoor, voldoende kan worden gemotiveerd waarom het initiatief passend zal zijn in de omgevingsvisie deel 2.

- Indien de nieuwe ontwikkeling past binnen de omschreven hoofdlijnen uit omgevingsvisie deel 1 en tevens passend is in het Structuurplan 2020, dan kan het initiatief verder in behandeling worden genomen.
2. Onder een nieuwe ontwikkeling wordt die ontwikkeling verstaan, die wordt ingediend op een moment nadat deel 1 van de omgevingsvisie is vastgesteld. Onder indienen wordt elke vorm van schriftelijke inbreng verstaan, die leidt tot het in behandeling nemen van het initiatief. Dat hoeft dus nog geen officiële aanvraag omgevingsvergunning of wijziging bestemmingsplan te zijn.
  3. Ontwikkelingen die al in behandeling zijn, op enig moment gelegen vóór de vaststelling van de Omgevingsvisie deel 1, zullen worden afgehandeld volgens het regime dat voor dit initiatief het meest gunstig is. Dat een ontwikkeling in behandeling is, moet blijken uit een schriftelijke vorm van correspondentie of verslaglegging. Aan deze regeling ligt ten grondslag dat hangende de behandeling van een initiatief de spelregels niet veranderd moeten worden, tenzij deze gunstiger uitpakken. Er wordt dan ook getoetst aan het Structuurplan 2020, met welke toetsing al een

aanvang was genomen, na de intake van het initiatief. Past het initiatief daarin niet, dan kan alsnog worden getoetst aan de Omgevingsvisie deel 1. Indien het daarin wel past, dan zal de strijdigheid met het Structuurplan niet worden tegengeworpen, maar zal het initiatief verder in behandeling worden genomen. Past het initiatief niet in Omgevingsvisie deel 1, maar wel in het Structuurplan 2020, dan kan hem dit niet worden tegengeworpen en zal het initiatief verder in behandeling worden genomen.

4.3 Wat gaan we concreet doen in het vervolgtraject?

Deel 1, de kernopgaven en ambities voor de stad, zal na vaststelling door de gemeenteraad, verder worden opgebouwd tot deel 2. Wat is daarbij van belang en wat gaan we daarvoor doen?

1. Het formuleren van basiswaarden en ruimtelijke kwaliteiten van gebieden in Zwolle

Als algemeen uitgangspunt hanteren we het principe om met het beschikbare instrumentarium het maximale te halen uit de ontwikkelingen in de stad en dat er sprake moet zijn van een bijdrage aan de kwaliteit van de leefomgeving. Meervoudige waardecreatie noemen we dat. Het gaat daarbij om behouden en ontwikkelen van de bestaande kwaliteiten van de fysieke leefomgeving en het toevoegen van nieuwe kwaliteit door het benoemen van meekoppelkansen. Om dit te kunnen doen brengen we in het vervolgtraject van de omgevingsvisie het volgende in beeld brengen:

- De basiswaarden van Zwolle per gebied (denk aan het huidige gebiedsgerichte milieubeleid)
- De (ruimtelijke) kwaliteiten (cultuurhistorie, ecologie, landschap, groen, etc) van de gemeente Zwolle per gebied.

De onzichtbare brug, ABZ 2016

Veel informatie over de ruimtelijke kwaliteiten en basiswaarden van Zwolle is reeds beschikbaar, het gaat om het slim gebruiken van bestaande informatie.

2. Het benoemen van gewenste ontwikkelrichtingen van gebieden in Zwolle

Naast het in beeld brengen van basiswaarden en kwaliteiten van gebieden in Zwolle gaan we ook op zoek naar de gewenste ontwikkeling van deze gebieden en de verbindingen daar tussen. Een belangrijke vraag die beantwoord moet worden is wat Zwolle nodig heeft om op een toekomstbestendige wijze te kunnen ontwikkelen. Daarbij gaat het onder andere om de woningbouwopgave. Het in beeld brengen van het 'Zwolse ontwikkelprogramma' is zowel een kwantitatief als een kwalitatief vraagstuk. Denk in dat kader aan de juiste woning op de juiste plaats. Maar ook zal het gaan over een uitgebalanceerde energiemix, ruimte voor bedrijvigheid, infrastructurele ingrepen en het behouden en versterken van groen(structuren) in combinatie met daar in passende functies.

In deel 2 zullen wij deze zaken bij elkaar brengen. Waar kunnen deze opgaven elkaar versterken? Waar zijn zij strijdig met elkaar en wat is dan het stramien om tot een goede afweging van betrokken belangen te komen? Waar nodig wordt het instrument programma ingezet om bepaalde aspecten verder uit te werken. Daarnaast kan het zo zijn dat niet alle betrokken thema's binnen

de fysieke leefomgeving even ver zijn doordacht. Dat zal ertoe leiden dat de omgevingsvisie met regelmaat geactualiseerd zal worden.

Voor het vervolgtraject van de omgevingsvisie zijn in ieder geval van belang:

- Het 'afwegingskader grootschalige duurzame energie-opwek';
- Het opstellen van een ontwikkelperspectief woningbouw;
- Ontwikkelen van een gebiedsgerichte klimaatstrategie;
- Ontwikkelen van het mobiliteitsbeeld Zwolle 2030;
- Analyse verwachte leegstand van het agrarisch vastgoed;
- Ontwikkelen van een strategische agenda voor de regio.

In het volgende deel van de omgevingsvisie komen locaties voor ontwikkelingen scherp in beeld. Dat kan leiden tot de noodzaak om een milieueffectrapportage op te stellen.

3. De omgevingsvisie als afwegingskader

Er ontbreekt nog één belangrijk stap wanneer de basiswaarden, ruimtelijke kwaliteiten en de ontwikkelrichtingen zijn geformuleerd, namelijk een afwegingskader. Veel belangen, wensen, beleid en

regelgeving leiden ook tot spanningen. Het zonder meer toevoegen van nieuwe functies kan leiden tot aantasting van ruimtelijke kwaliteiten. Een belangrijke onderdeel van de Zwolse omgevingsvisie is een afwegingskader om ruimtelijke ontwikkelingen te kunnen wegen als het gaat om maatschappelijke meerwaarde. Uiteindelijk moet er meerwaarde ontstaan van een ontwikkeling, waarbij het altijd een zoektocht is hoe nadelige effecten geminimaliseerd kunnen worden. Natuurlijk is er altijd sprake van een basiskwaliteit om te borgen dat er sprake is van een gezonde en veilige leefomgeving.

Gebieden in Zwolle zijn verschillend. Denk aan werklocaties, de binnenstad, het buitengebied en woonwijken. Het is maatwerk per gebied welke ontwikkelingen waar in welke mate mogelijk zijn. De omgevingsvisie moet in ieder geval rekening houden met vier milieubeginselen. Dat wil zeggen:

- Het verzorgingsbeginsel;
- Het beginsel van preventief handelen;
- Het beginsel dat milieuaantastingen bij voorrang aan de bron moeten worden bestreden;
- en het beginsel dat de vervuiler betaald.

4. Samen werken aan de omgevingsvisie

De volgende stap in het ontwikkelen van de omgevingsvisie kan de gemeente niet alleen. Om te bepalen wat een gewenste toekomstige ontwikkeling van de fysieke leefomgeving is, zijn inzichten van bewoners, bezoekers, ondernemers en belangenorganisaties nodig. Zij wonen, werken en leven in de gemeente Zwolle. Op 31 mei 2017 heeft de gemeente een stadsgesprek georganiseerd. Betrokkenheid van partijen was het leidende thema van die bijeenkomst. Met de uitkomsten uit dit stadsgesprek gaat de gemeente aan de slag met het verder uitwerken van een procesontwerp voor de participatie in het vervolgproces. Dit procesontwerp is onderdeel van het plan van aanpak voor de totstandkoming van de omgevingsvisie deel 2.

4.4 Verschillende rollen van de gemeente

Welke rol pakt de gemeente bij verschillende opgaven in het fysieke domein? Die rol kan in principe per opgave verschillen. Daarover moeten gaat de gemeente in gesprek met de stad. Wie kan wat doen in de verwerkelijking van de opgaven? Daag bewoners van de stad bijvoorbeeld uit 'wat zou jij doen?' Het gaat ook over het ontwikkelen van een gemeenschappelijke taal. Vergrijzing is niets meer of minder dan: 'meer mensen worden ouder'. De toename van het aantal eenpersoonshuishoudens is: 'meer mensen wonen alleen'.

De rol die je inneemt (loslaten, faciliteren, stimuleren, regisseren of reguleren) bepaalt je vertrekpositie én de uitkomst. Welke positie kies je? Kun je met faciliteren op lange termijn je complexe opgaven bereiken? Zijn de randvoorwaarden aanwezig om de keuzes te

kunnen en durven maken om de regierol op te pakken? Deze tijd vraagt wellicht om meer regie, niet vanuit maakbaarheid, maar wel vanuit de complexiteit van de ruimtelijke opgave. De overheid is afhankelijker geworden van ruimte en vastgoed van anderen. De belangrijkste randvoorwaarde is dat je het spel samen met anderen speelt vanuit een gedeeld belang en verantwoordelijkheid.

Onafhankelijk van de rollen: stakeholders vragen regelmatig aan de gemeente om een duidelijke visie. Waar is de gemeente van? Bijvoorbeeld de inzet op groei, stedelijkheid en transformatie. Samen kun je deze ambities en doelen realiseren. Dit moet wel vanuit samenwerking en betrokkenheid van stakeholders. Dat kun je bereiken door belangen te delen, gezamenlijk ambities en doelen te formuleren en duidelijk te zijn op basis van welke principes je dat als overheid wilt bereiken.

Vanuit de maatschappelijke en ruimtelijk opgaven gaat het steeds meer om een combinatie van rollen, waarbij het afhankelijk is van je positie welke rol je inneemt. Een lange termijnopgave als het aanpassen van de stad aan een veranderend klimaat, vraagt wellicht een meer regisserende houding van de overheid, dan vraagstukken van nu die door de markt kunnen worden opgepakt. We hebben geconstateerd dat we een nog grotere bewustzijn moeten ontwikkelen op de specifieke rol die we per opgave innemen. Dat gaan we de komende tijd, in deel 2, verder uitwerken.

Deel B:

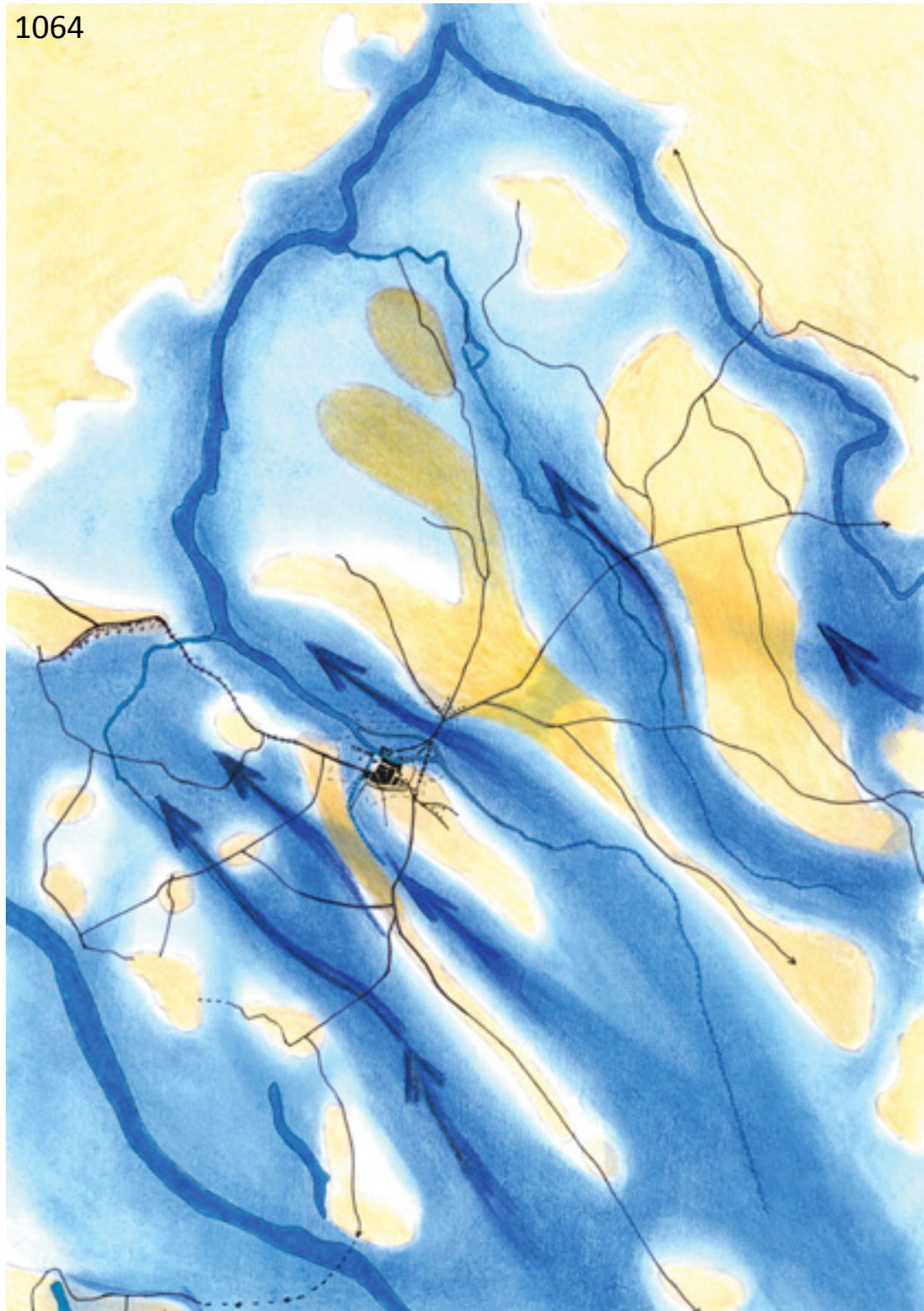
Atlas van Zwolle

1. Wording van de stad

1064 AD

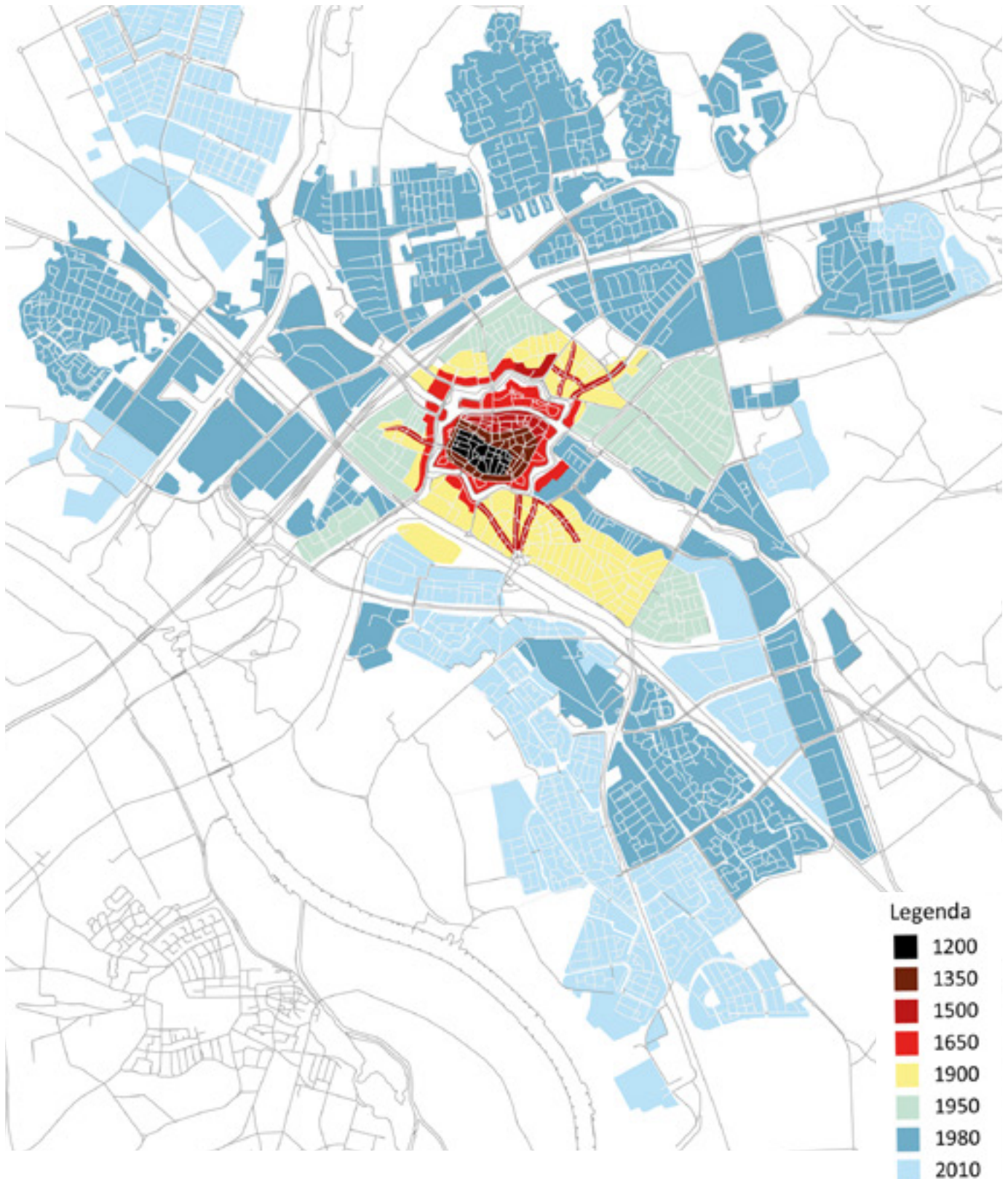
De eerste bewoners vestigden zich tussen rivieren op één van de langgerekte dekzandruggen. Daar was het droog. Vandaar de latere naam Zwolle, een opbolling in het landschap. De routes die doorwaadbare plekken met elkaar verbonden of de dekzandruggen volgden, zijn nu opgenomen in het stedelijk netwerk en nog steeds herkenbaar (bijvoorbeeld Herenweg, Langenholterweg, Deventerstraatweg).

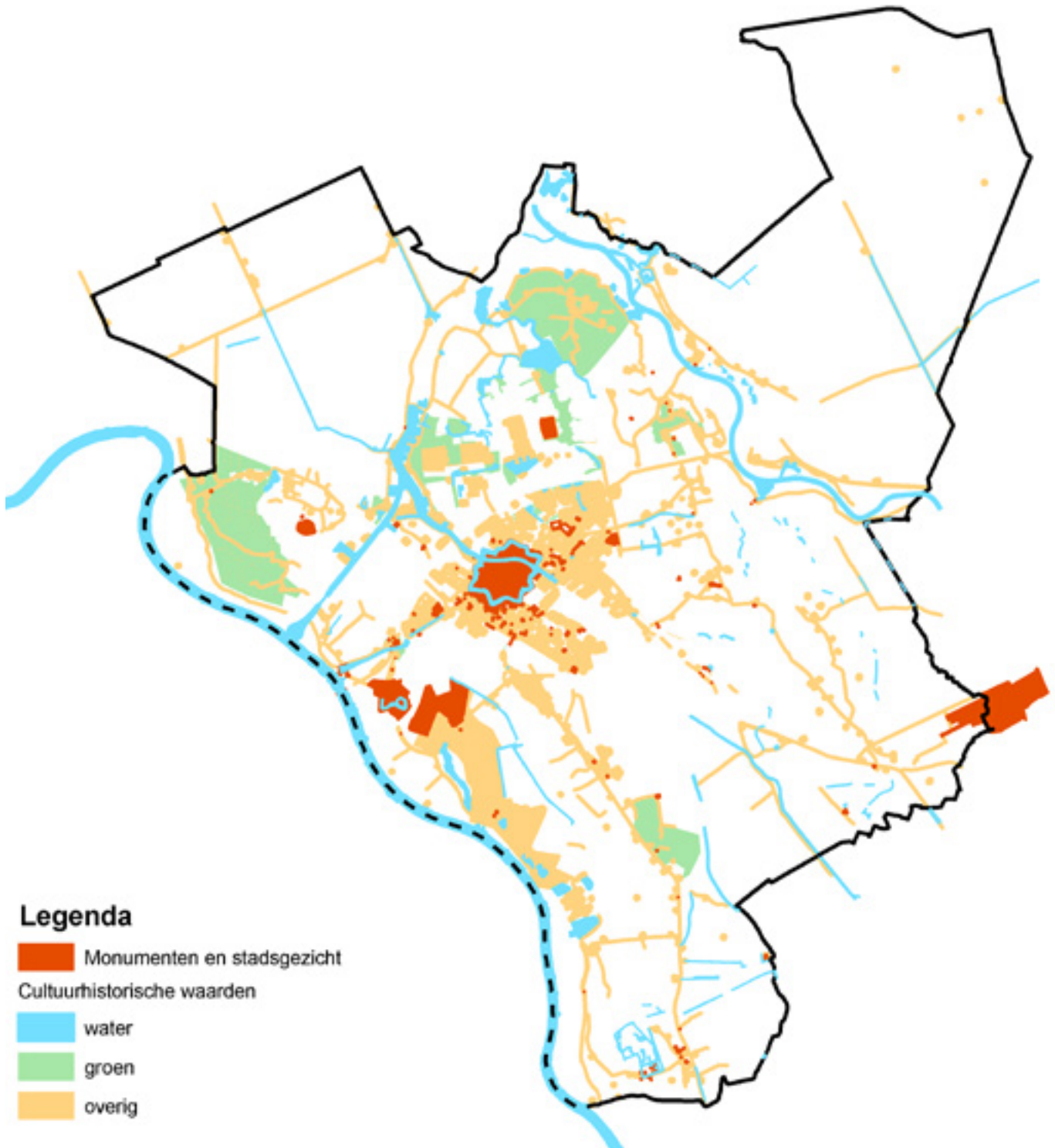
Leeftijd bebouwing

De oudste delen van de stad bevinden zich op de hogere dekzandruggen, zoals de binnenstad en de drie oude wijken Assendorp, voorstad Dieze en Kamperpoort. Na WO II werden technieken ontwikkeld die het mogelijk maakten ook lagere en dus nattere delen geschikt te maken voor bebouwing. Stadshagen en Hessenpoort zijn de meest recente grote stadsuitbreidingen.

Erfgoedstad

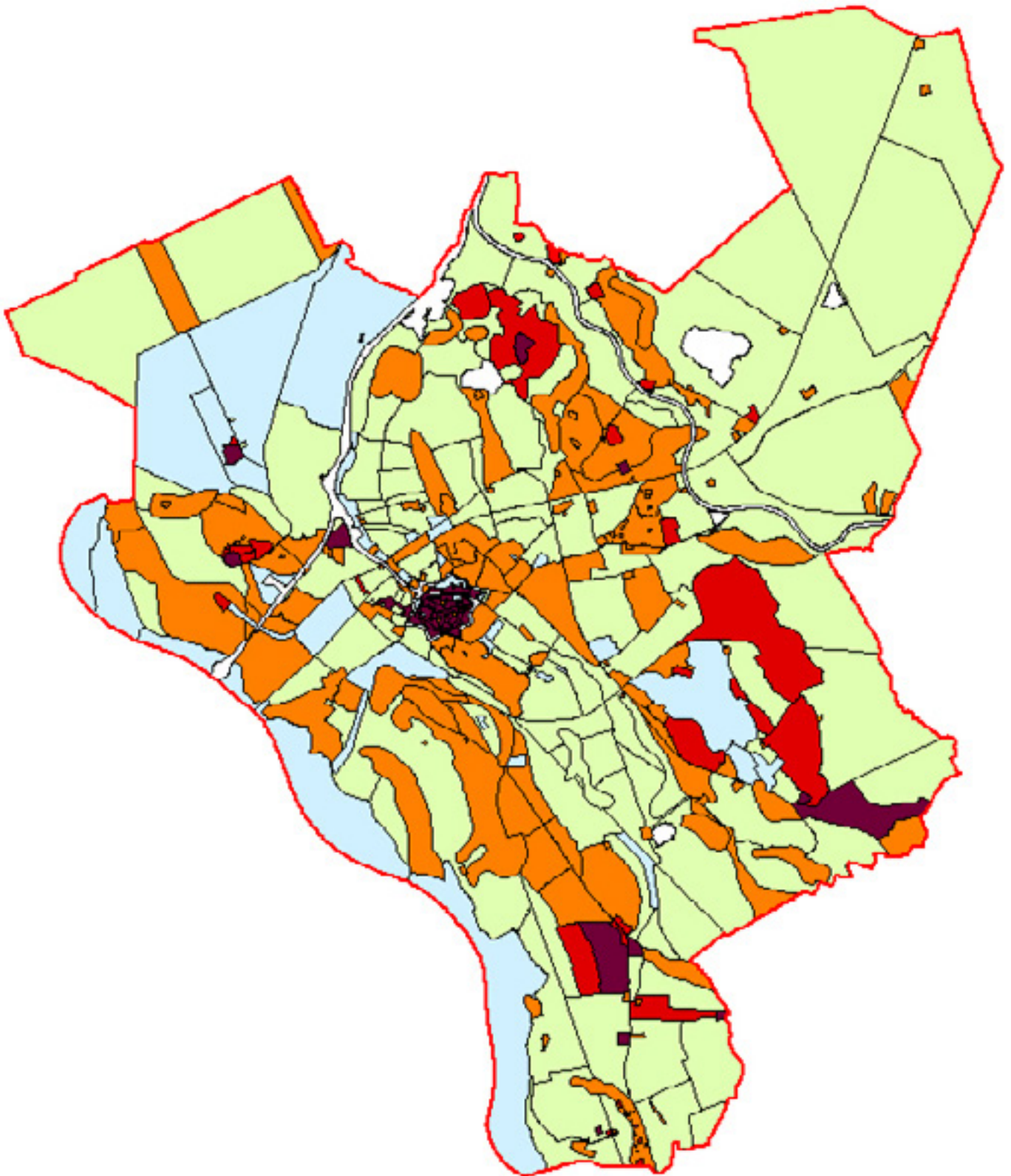
Als vanzelfsprekend lichten de binnenstad en de aangrenzende oude wijken uit het kaartbeeld op. Maar ook hier doemen de langgerekte dekzandruggen op uit het kaartbeeld. De eerste routes met bebouwing er aan volgden de hoofdrichting van het landschap. De rode gebieden zijn de wettelijk rijks- en gemeentelijke monumenten en beschermd stadsgezicht. Wat verder opvalt is het park Het Engelse Werk, gebouwd als onderdeel van de verdedigingslinie tussen IJssel en de ommuurde stad. Nu ingericht als wandelpark en ontworpen volgens de mode van de Engelse landschapsstijl. Vandaar de naam.

Archeologische waarderingskaart

De kaart laat zien waar de kans op archeologische vondsten groot is (rood is 100%) en welke plekken archeologisch minder interessant zijn. De kaart met bijbehorende toelichting is als instrument belangrijk om bij planontwikkeling de archeologische waarden meteen mee te nemen in het proces. Zo wordt gevolg gegeven aan het verdrag van Malta uit 1992.

2. Zwolle en de regio

Stad in het landschap

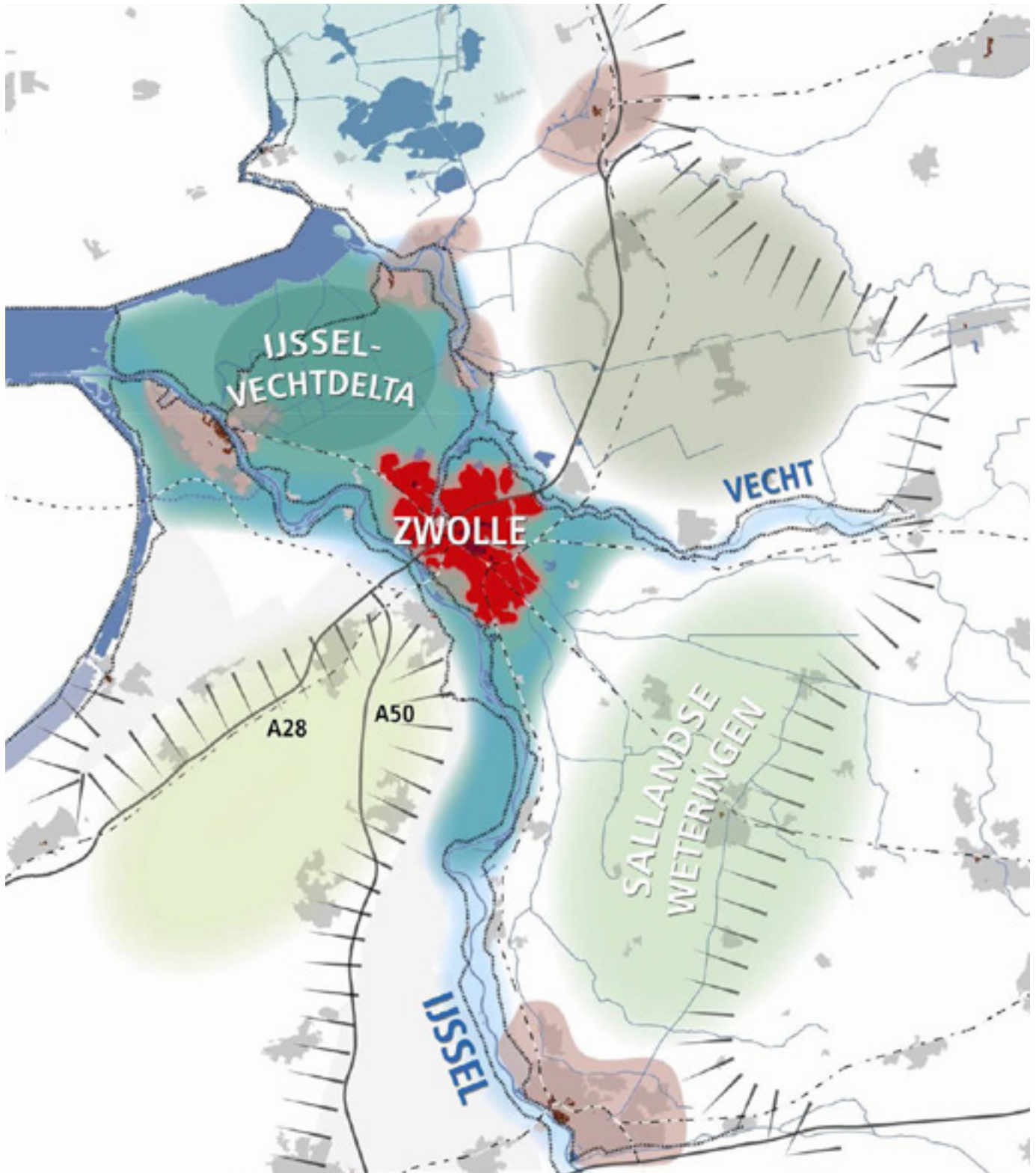
Zwolle is een stad met Ommeland. Omdat de A28 midden door de stad gaat, hebben de bewoners van de stad een onbelemmerde toegang tot het landschap. De Atlas van de Verstedelijking in Nederland, 1000 jaar ruimtelijke ontwikkelingen uit 2014 meldt over Zwolle "een in veel opzichten een weinig uitgesproken stad, die zich eeuwenlang geleidelijk ontwikkelde, maar tevens een overzichtelijke stad, met overwegend aangename wijken, bovendien omringd door een zeer fraai landschap. Want daarin onderscheidt Zwolle zich juist wel, weinig Nederlandse steden kunnen bogen op zo veel stadsrand grenzend aan zulk prachtig cultuurlandschap".

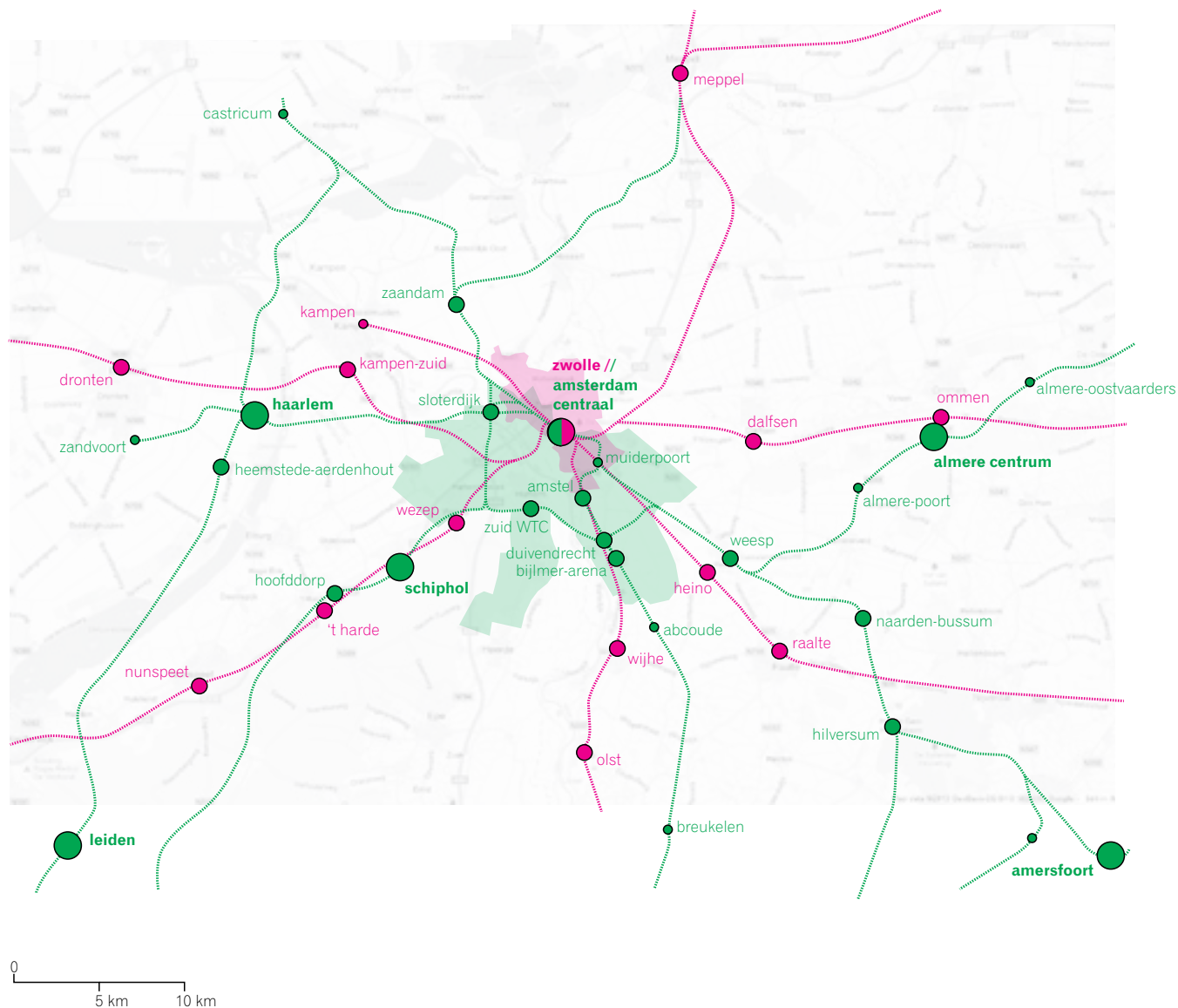
Stad in de delta

De kaart verbeeldt kernachtig de positie van Zwolle als flessenhals tussen Veluwemassief en Drents plateau. De IJssel, de Vecht en de weteringen vanaf Salland komen hier samen om vervolgens af te stromen naar IJsselmeer en Waddenzee. Deze bijzondere landschappelijke positie leidt tot een keur aan kwalitatief hoogwaardige en onderscheidende cultuurlandschappen rondom de stad.

Schaalvergelijking Zwolle & Amsterdam

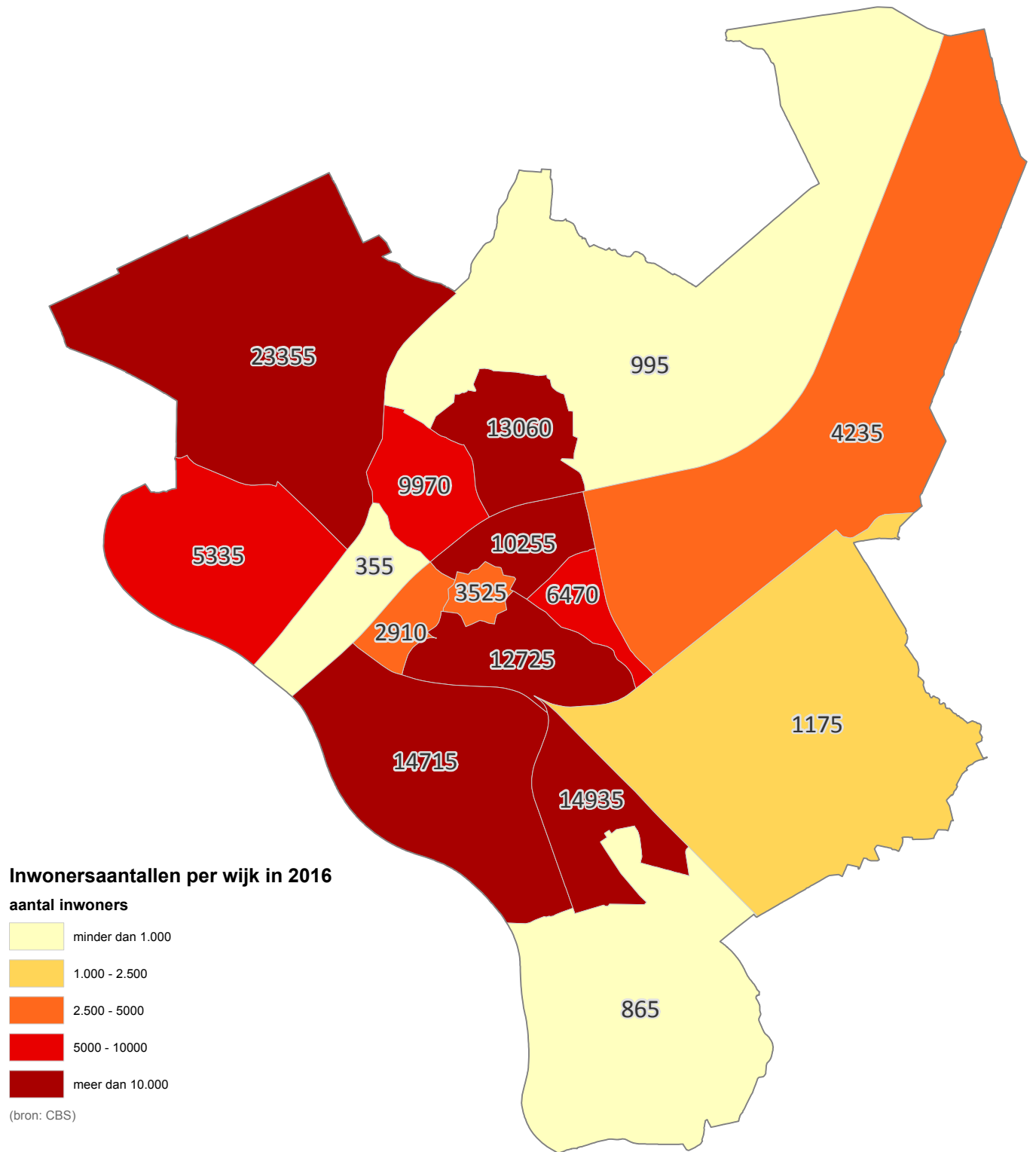
De kaart projecteert de regio van Amsterdam op die van Zwolle. Wat opvalt is dat beiden qua grootte en spreiding van het spoornetwerk zeer vergelijkbaar zijn. Almere is Ommen, Schiphol is Hattem, Haarlem ligt aan het Veluwemeer en Weesp is Heino. Het geeft gevoel voor maat en schaal en laat zien hoe goed onze regio met spoorwegen ontsloten wordt. Zit er nog meer potentie in het OV-netwerk?

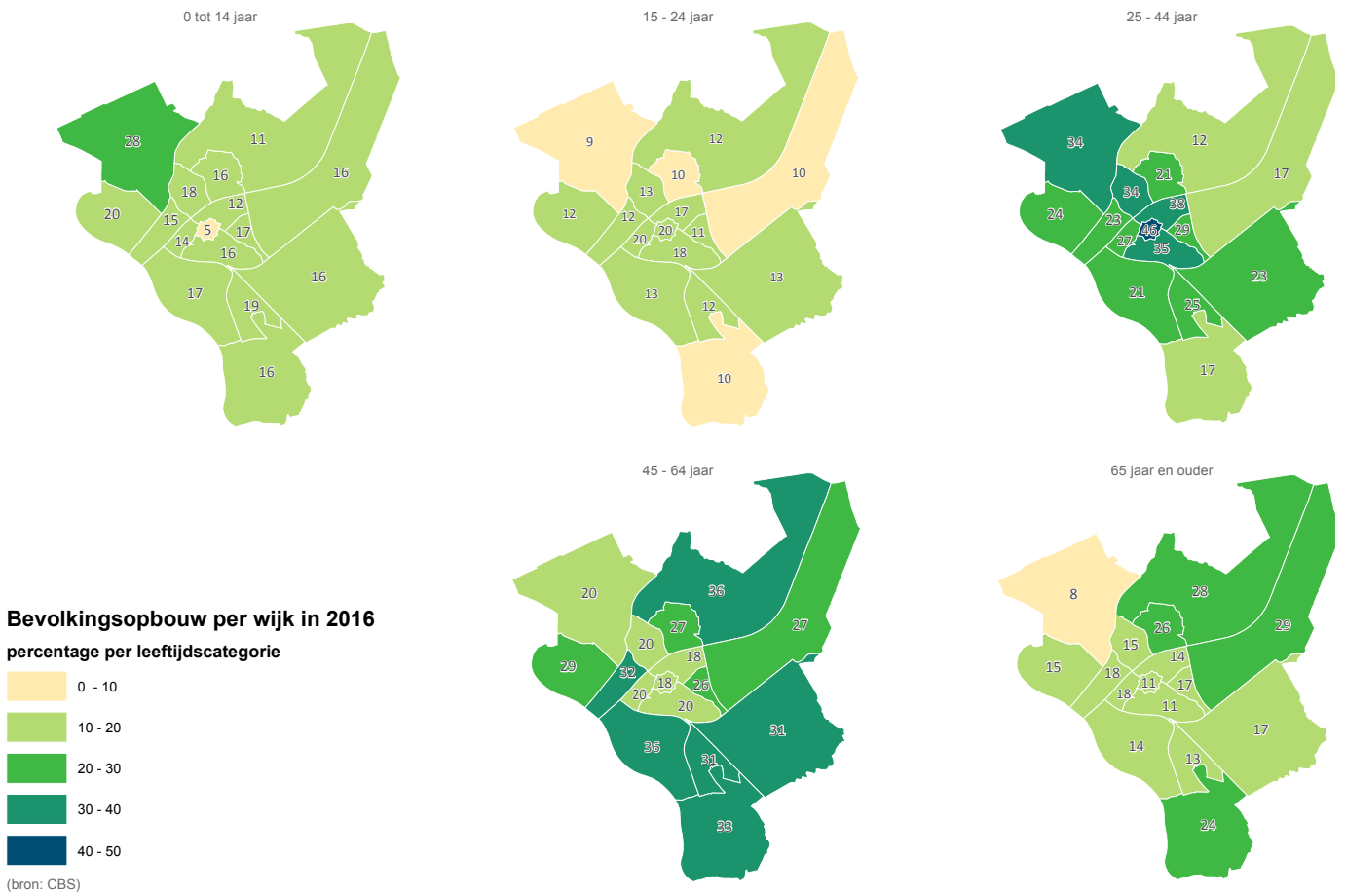

Inwonersaantallen

Behalve het aantal inwoners per wijk, laat de kaart ook de bijzondere positie van Holtenbroek zien. Als schakel tussen Stadshagen en Westenholte met de overige wijken van de stad.

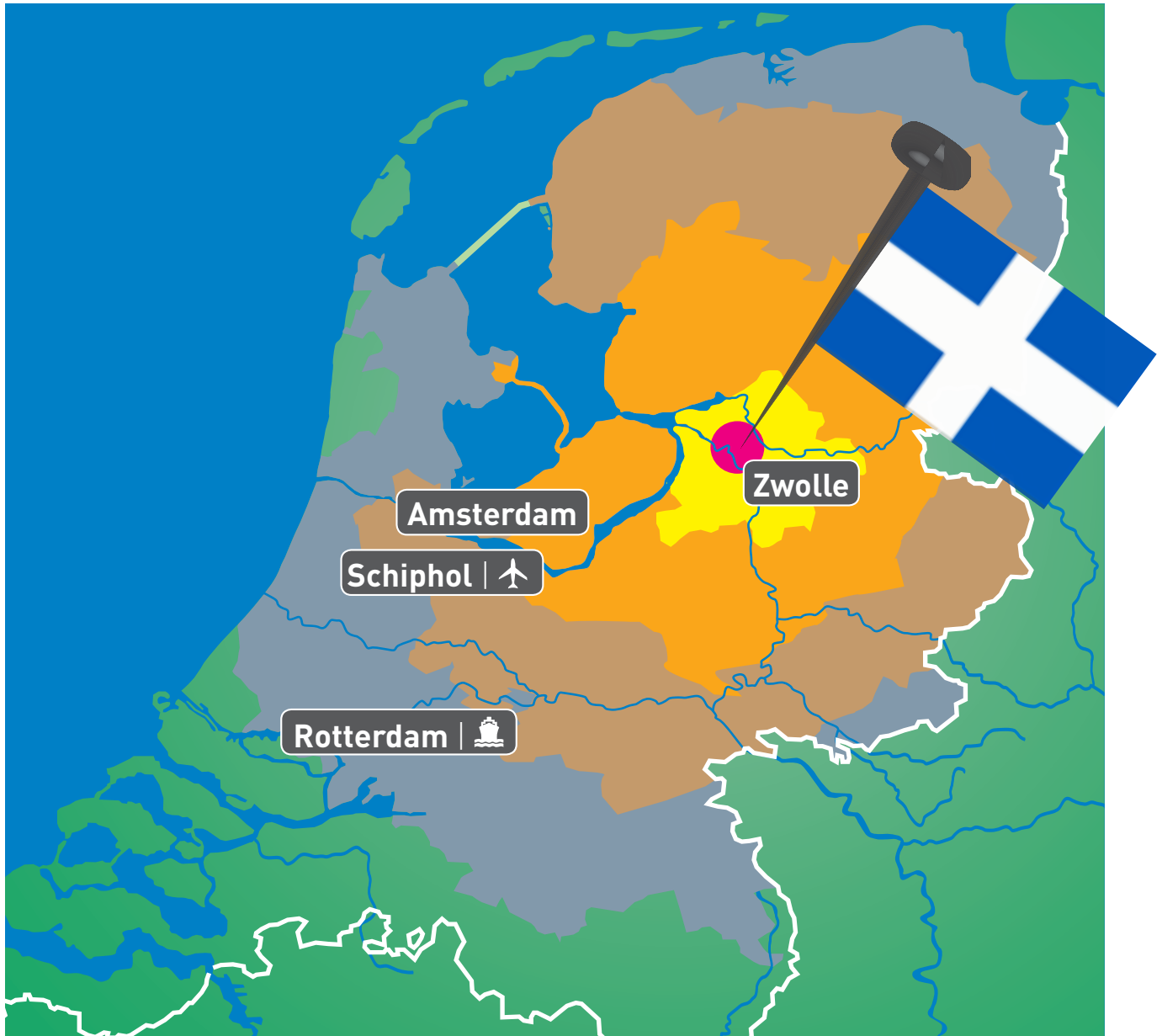
Bevolkingsdichtheid

Facts & figures

De kaart laat goed zien dat Zwolle met een uur auto rijden vanuit de noordvleugel van de Randstad prima bereikbaar is.

Uit de analyses van Atelier Tordoir uit 2015 en de Kracht van Oost uit 2017 wordt onder meer duidelijk 'dat de arbeidsmarkt voor kennisintensieve banen een nationale markt is waarbij werknemers bereid zijn over grote afstanden te verhuizen. De markt voor minder kennisintensieve banen is meer gebonden aan stadsgewesten en streken. De assen Amsterdam-Amersfoort-Apeldoorn/Zwolle en Amsterdam-Utrecht-Arnhem/Den Bosch-Eindhoven zijn sterk opkomend voor bedrijfsnetwerken, pendel en verhuisstromen'.

Zwolle

- 20th city in The Netherlands
- 2.5% of Gross National Product
- Average population growth: 12.7%
- Population density: 10.6 people per hectare
- Has been in the economic performance top 3 for many years
- Strongest knowledge level growth
- High level of education: 4 universities of applied sciences
- Largest general hospital (Isala Klinieken)

Travel time by car from Zwolle

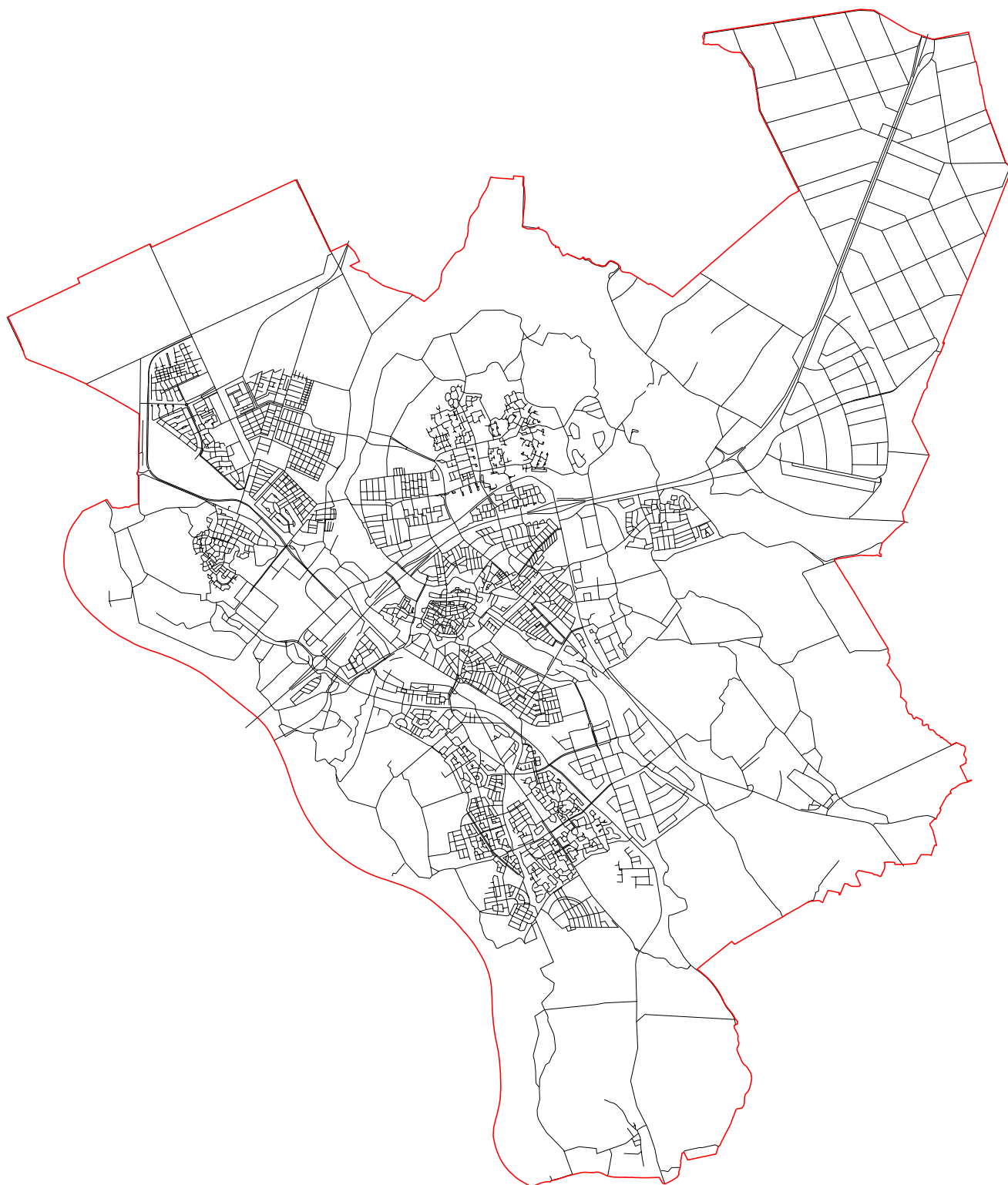
- 15-30 minutes
- 30-60 minutes
- 60-90 minutes
- 90-120 minutes

3. Het stedelijk weefsel

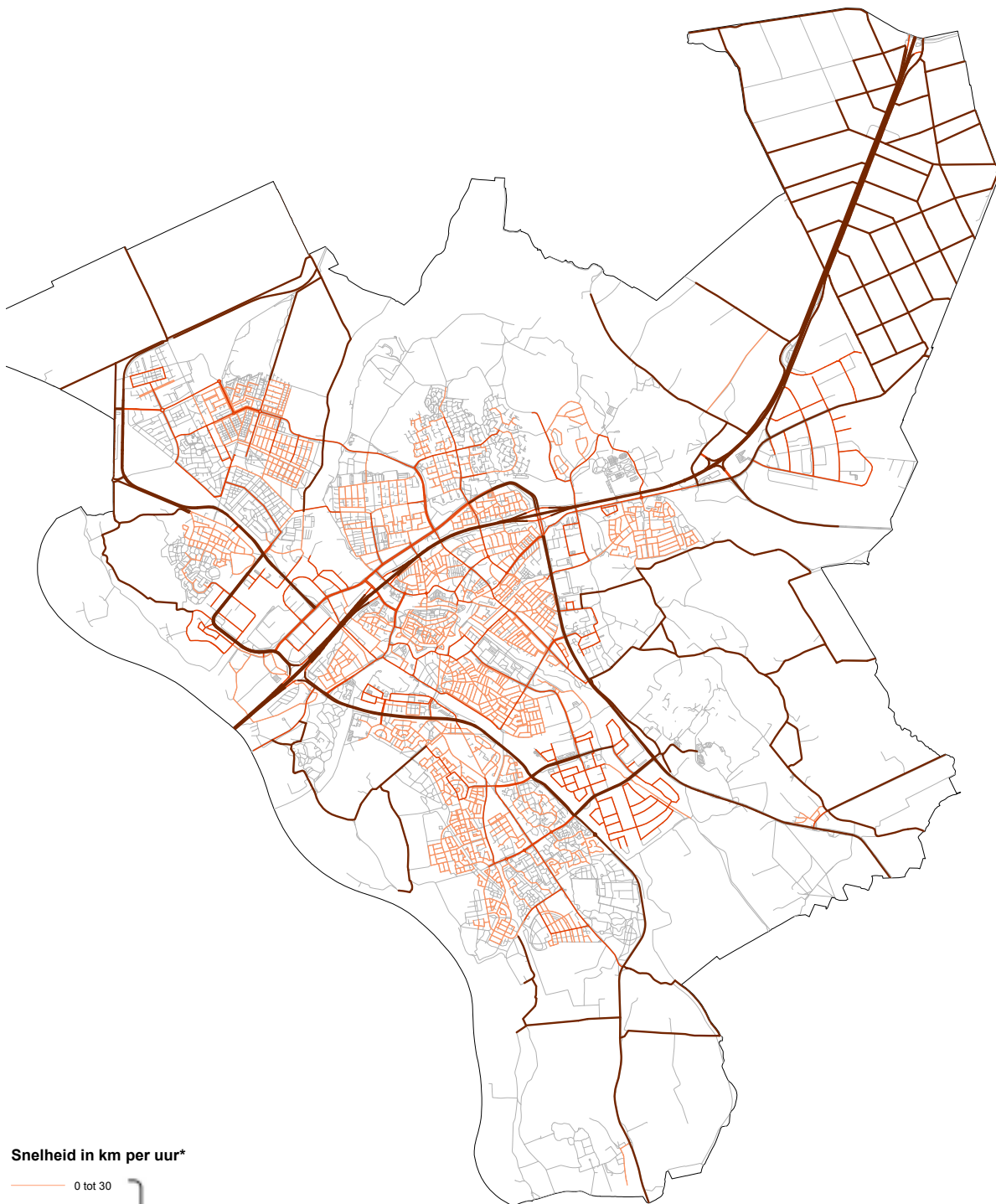
Stratenpatroon

Alle wegen van Zwolle zijn met dezelfde lijndikte getekend. De wijkstructuren zijn duidelijk zichtbaar. De kaart laat drie aaneengesloten stukken stad zien: Stadshagen-Westenholte, Spoorzone-Zwolle zuid en de wijken ten oosten van het spoor en het Zwarte Water. De kaart laat ook zien dat de A28 geen breuk veroorzaakt in de continuïteit van het stedelijk weefsel. De missing links worden ook zichtbaar. Kan de buitenring, meer dan nu het geval is, stadsdelen met elkaar in verbinding brengen en zich richten op de regio? Kunnen de stedelijke netwerken aan beide zijden van het spoor door de stad fijnmaziger met elkaar verbonden worden? Kan het Zwarte Water meer dan nu een centraal en samenbindend element worden?

Fast/slow city

Het netwerk uit de vorige tekening aangevuld met snelheden, geeft een goed beeld van de hiërarchie van het Zwolse wegennetwerk.

Snelheid in km per uur*

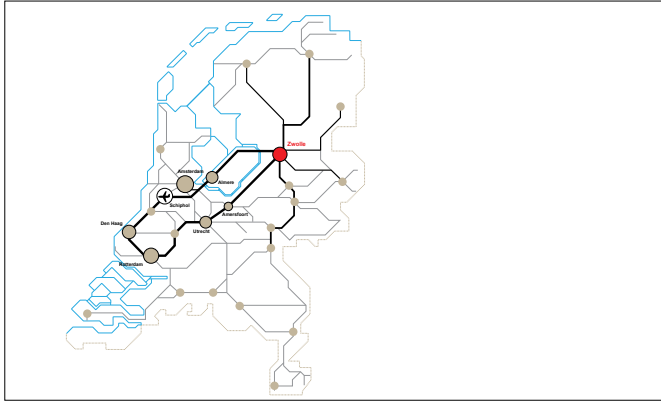
- 0 tot 30
  - 31 tot 50
  - 50 - 120
- } bron: geluidsmodel Zwolle, 2016

 onbekend   bron: openstreetmap, 22-05-2017

* De betrouwbaarheid van de getoonde informatie is onbekend, er kunnen onjuistheden en onvolkomenheden in voorkomen

Efficiënt multimodaal knooppunt

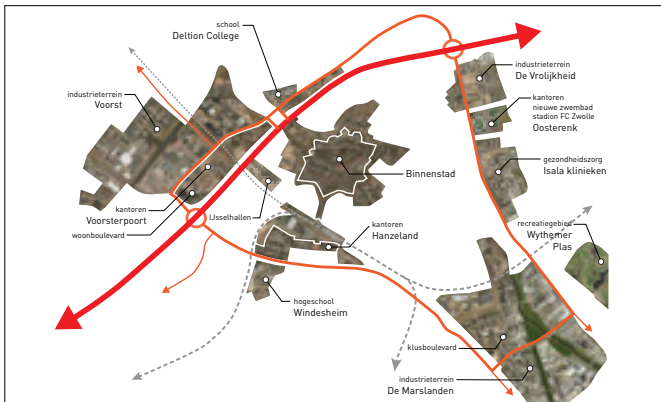
De centrale positie van de A28 in de stad en de afslagen Zwolle zuid en Centrum maken de binnenstad en de Spoorzone optimaal bereikbaar voor auto. Dit in combinatie met het NS station maakt het grotere centrum gebied tot een efficiënt multimodaal bereikbaar knooppunt.

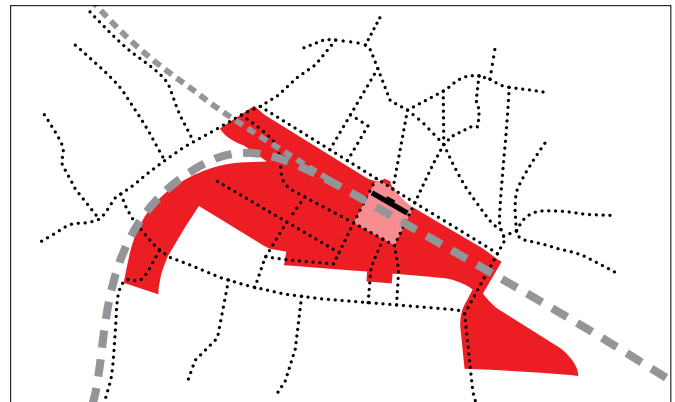
HUB Nederland

Zwolle als regionaal centrum

Regionale functies aan de buitenring

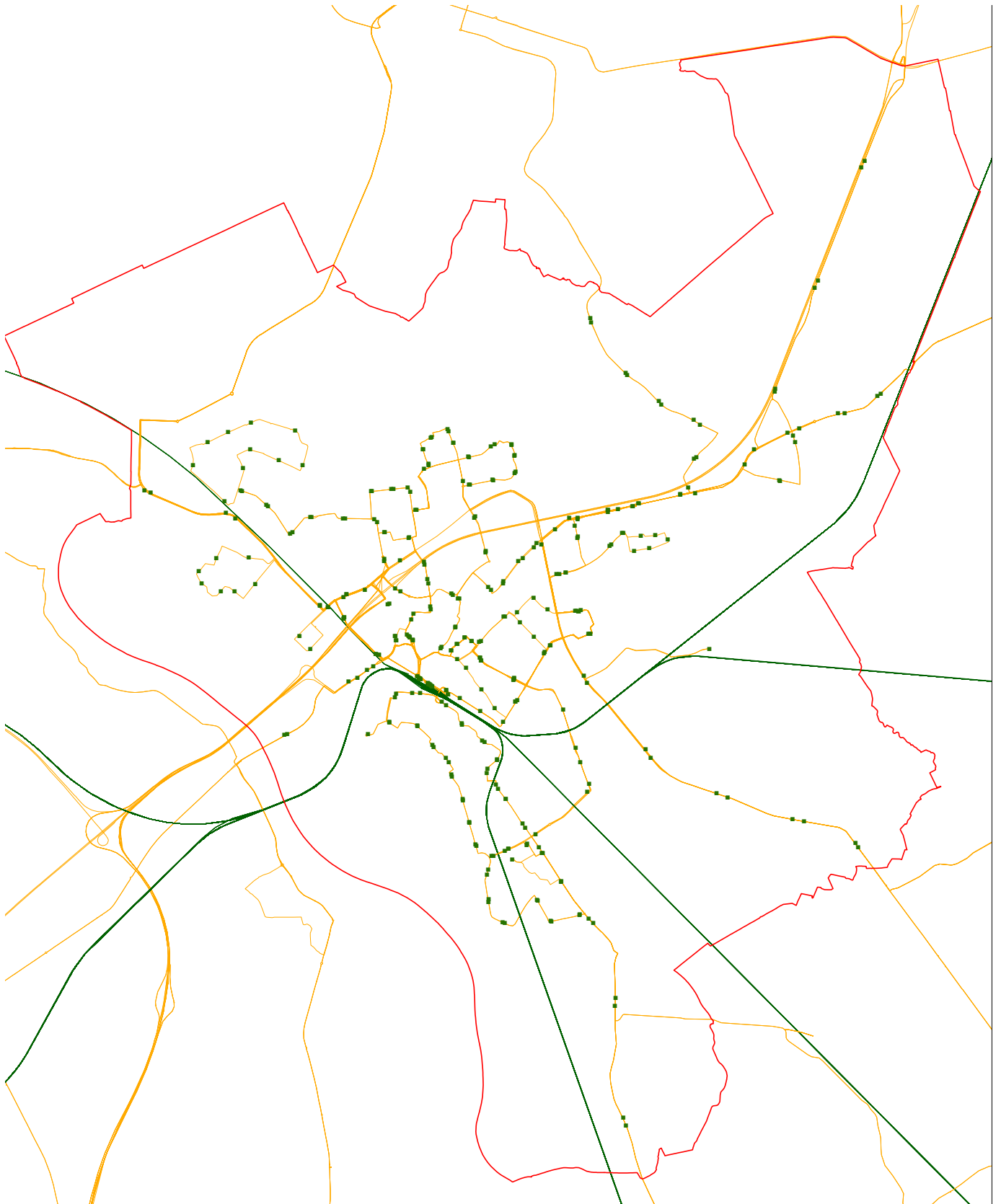
Verankering van het gebied in de stad

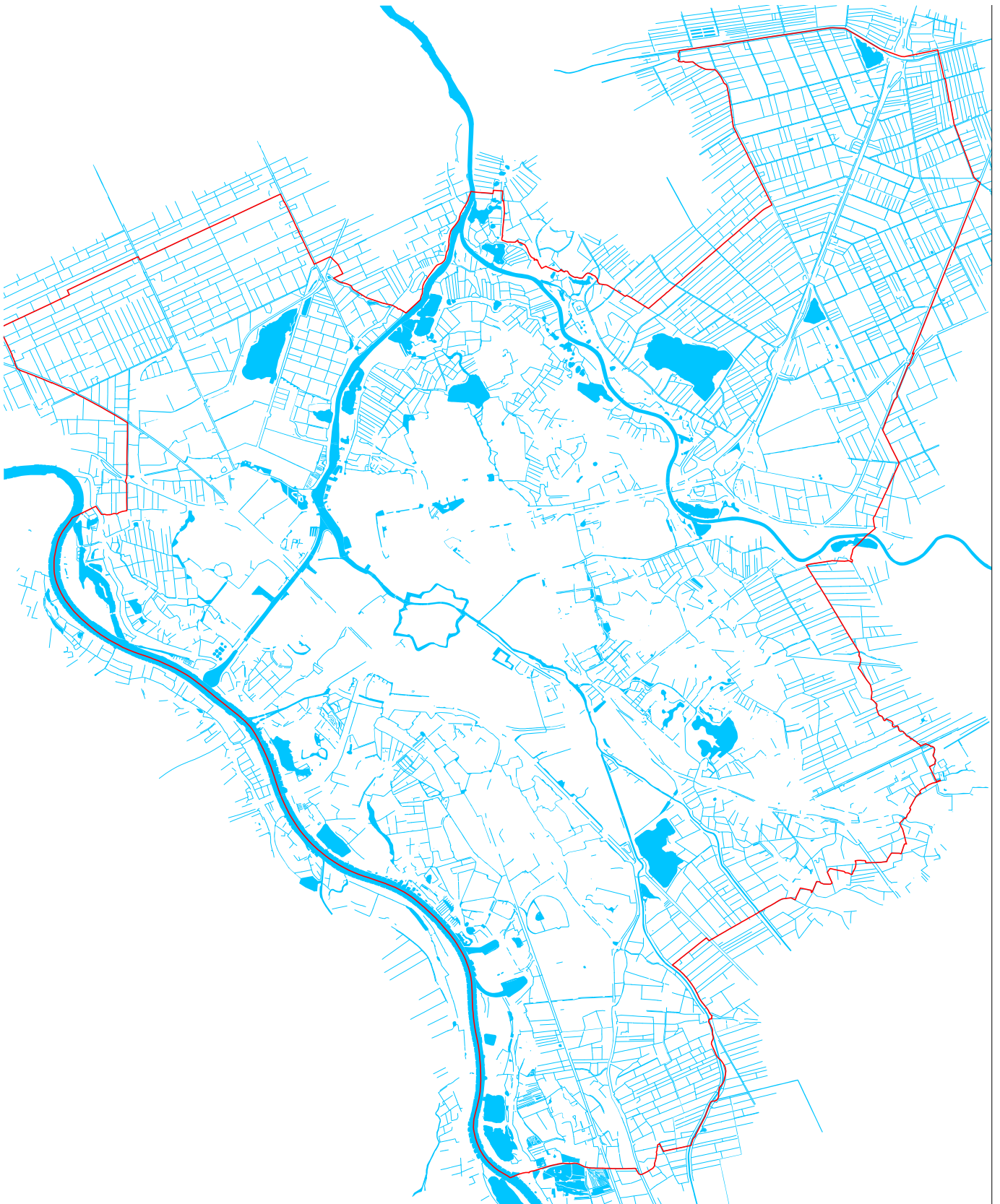
Bereikbaarheid openbaar vervoer op wijkniveau

De kaart laat alle buslijnen en bushaltes zien.

Blauw netwerk, waterstad

Wat aan het kaartbeeld opvalt, is dat hoe dichtër bij het centrum, hoe minder oppervlaktewater aanwezig is. Natuurlijke hoogteverschillen spelen ook een rol. Vooral na de WOII was het gebruikelijk de weilanden met zand op te hogen en zo bouwrijp te maken. Slotenpatronen werden genegeerd. Zwolle-Zuid laat een ander beeld zien. Hier zijn de bestaande watergangen opgenomen in de opzet van de wijk. Het geeft een indicatie waar de klimaatopgaves in de stad spelen.

4 lagen groenstructuur

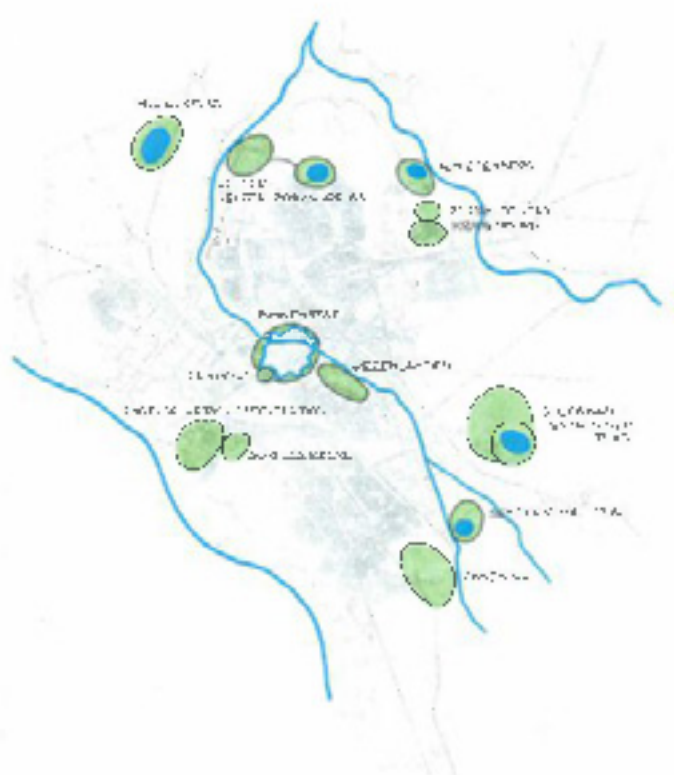
Zwolle kenmerkt zich als een groene stad op alle schaalniveaus; omringend landschap, groene lanen en bolwerken, stadsparken, monumentale bomen en geveltuintjes op buurtniveau. Zogenaamde 'groene vingers' verbinden het buitengebied met de stad voor zowel mens, plant als dier.

eerste laag IJssel, Zwarte Water en Vecht

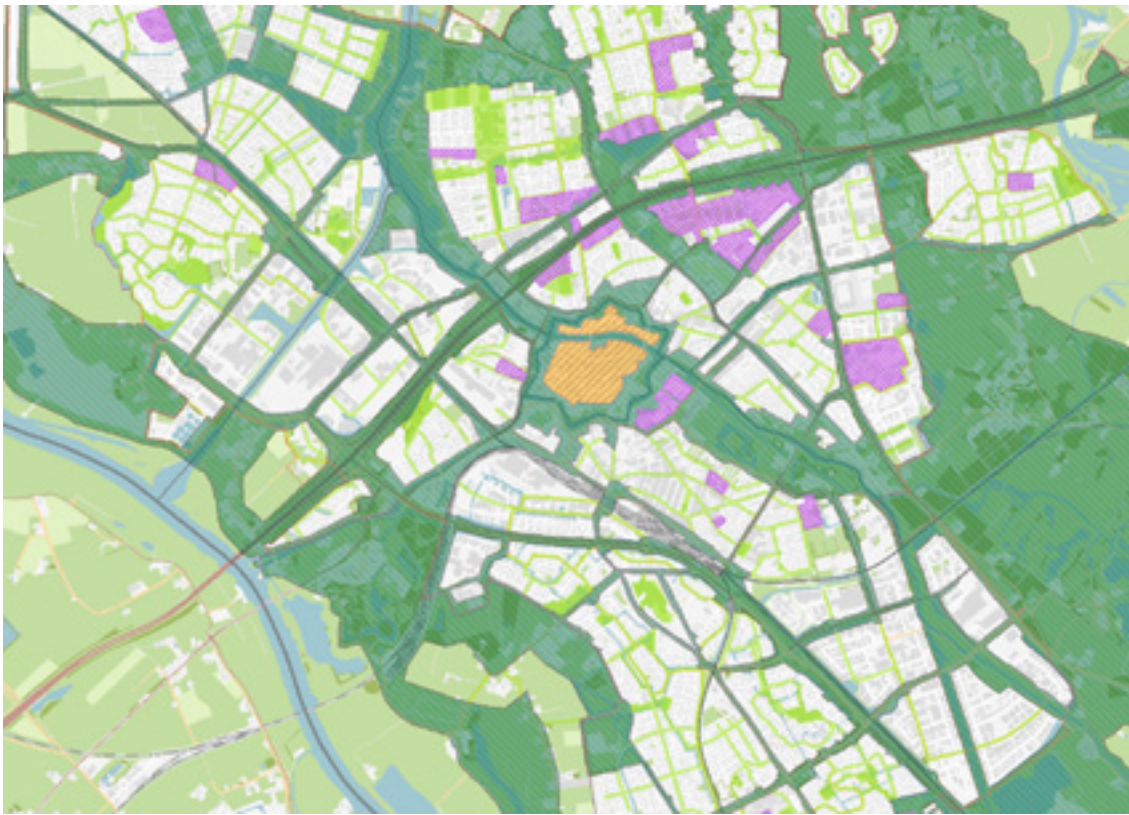

tweede laag: de "groene vingers"

Hoofdgroenstructuur

Legenda

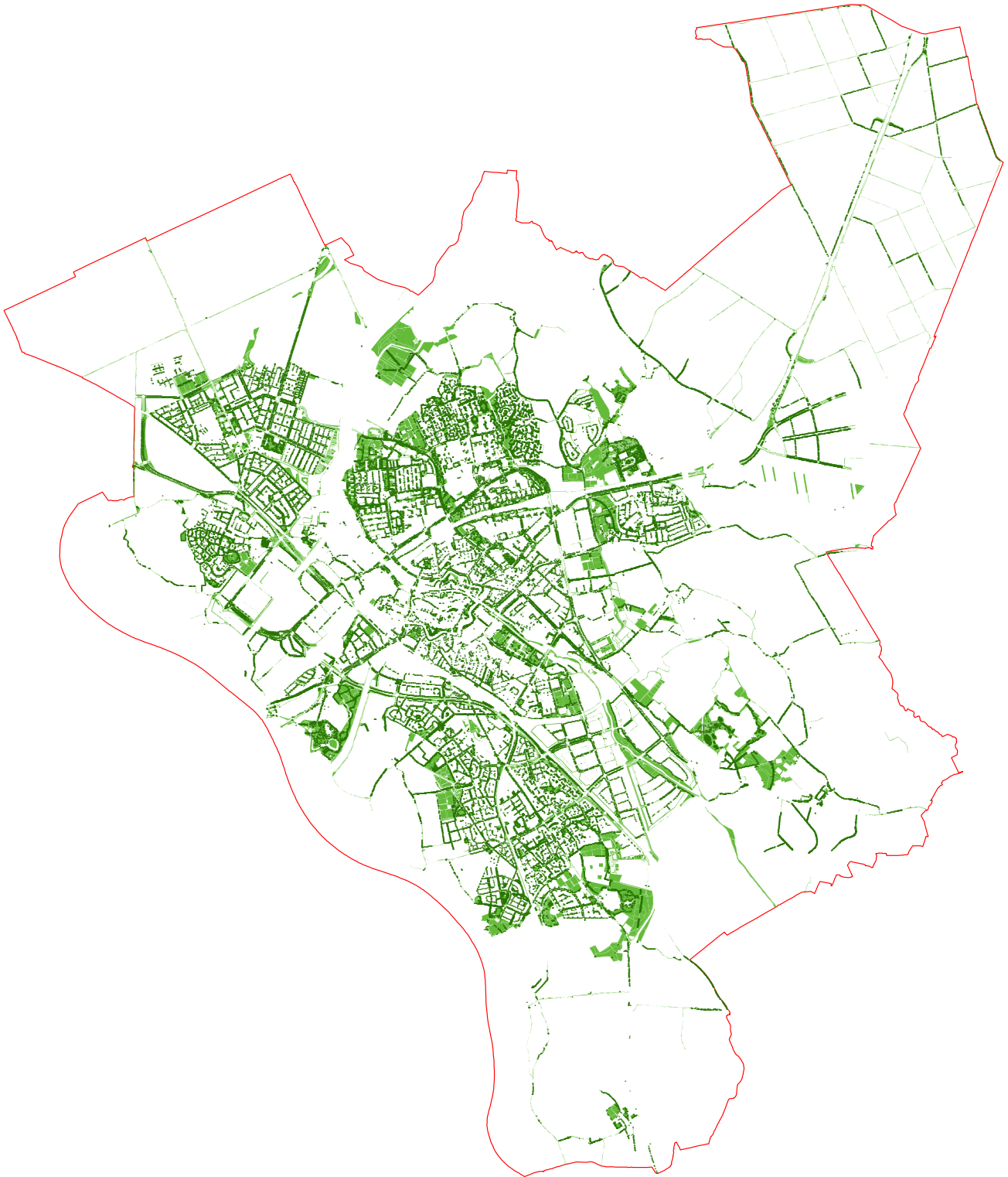
- Bijzondere bomen Particulier
- Bijzondere bomen Gemeentelijk
- Bebouwdekomgrens Boswet
- Toetsings gebieden
- Hoofdgroenstructuur
- Wijkgroenstructuur
- Groenvoorzied boomgebied (van woningbouw)
- Hoogstedelijk boomgebied (binnenstad)
- Toetsings lijn structuren
- Gemeente
- Wijken

GeoPoort versie 5.0
Copyright © 2016 Gemeente Zwolle

Aan deze tekening kunnen geen rechten worden ontleend © 2008
Alle rechten voorbehouden

Auteur:
Datum: 19-01-2017
Schaal: 1:25.000

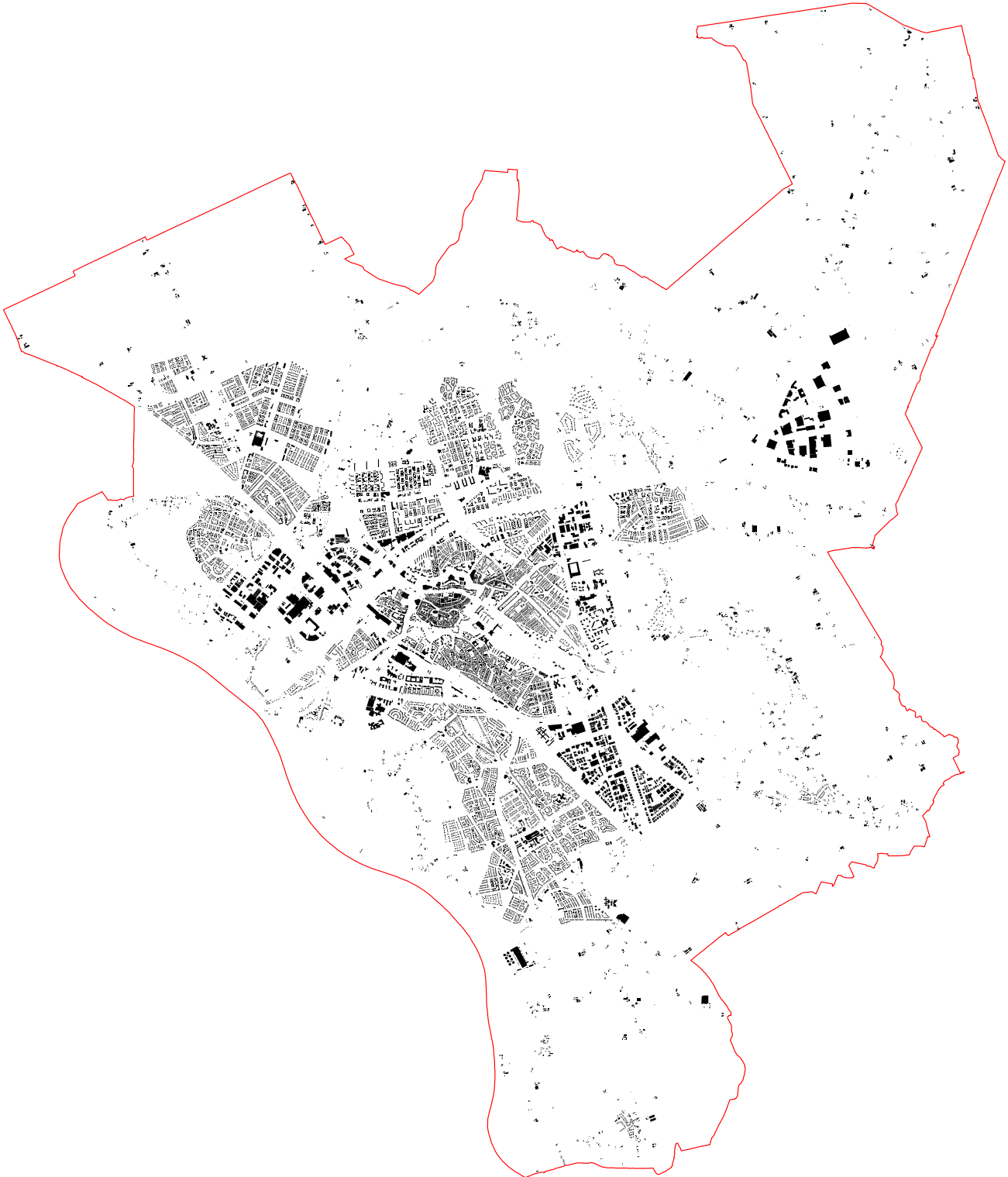
Openbaar groen

4. De gebouwde stad

Bebouwingspatroon

Door enkel de bebouwing zichtbaar te maken worden de verschillende sferen in de stad duidelijk zichtbaar. Elk fragment is de weerslag van de maatschappelijke opvattingen van die tijd. De concentratie van bebouwing en beperktheid aan buitenruimte is goed te zien in de binnenstad en de oudere wijken daarom heen. De werkgebieden springen er uit omdat ze opgebouwd zijn vanuit een andere maat en schaal van bebouwing.

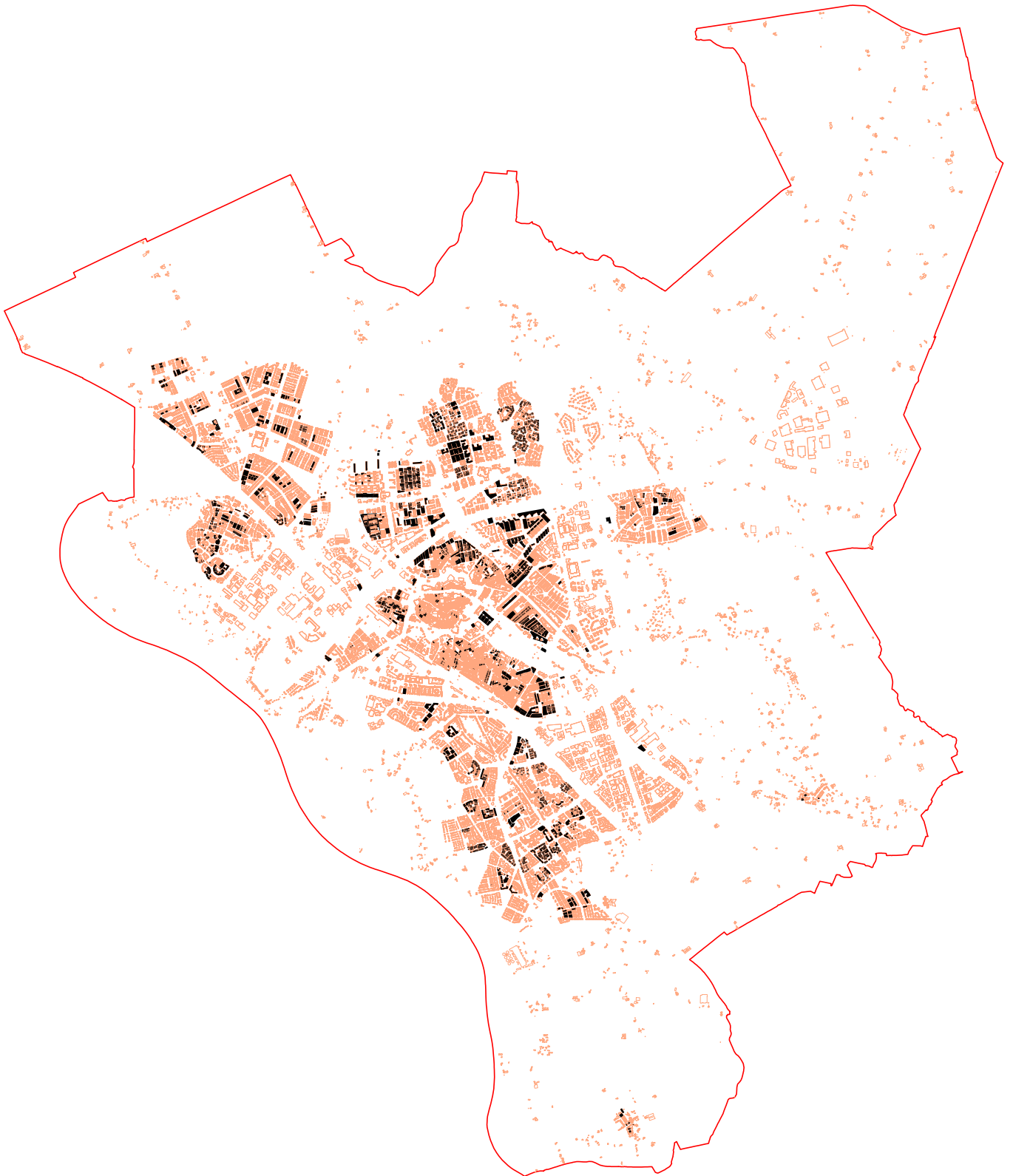

■ Bebouwing (Bron: BAG pand Peildatum: 30-01-2017)

Verdeling sociale woningbouw

Het kaartbeeld toont het bezit van de drie woningcorporaties in onze stad; deltaWonen, SWZ en Openbaar Belang. Wat opvalt is hoe gelijkmatig verspreid over de wijken deze huurwoningen zijn gesitueerd. Een teken van de in sociaal opzicht ongedeelde stad?

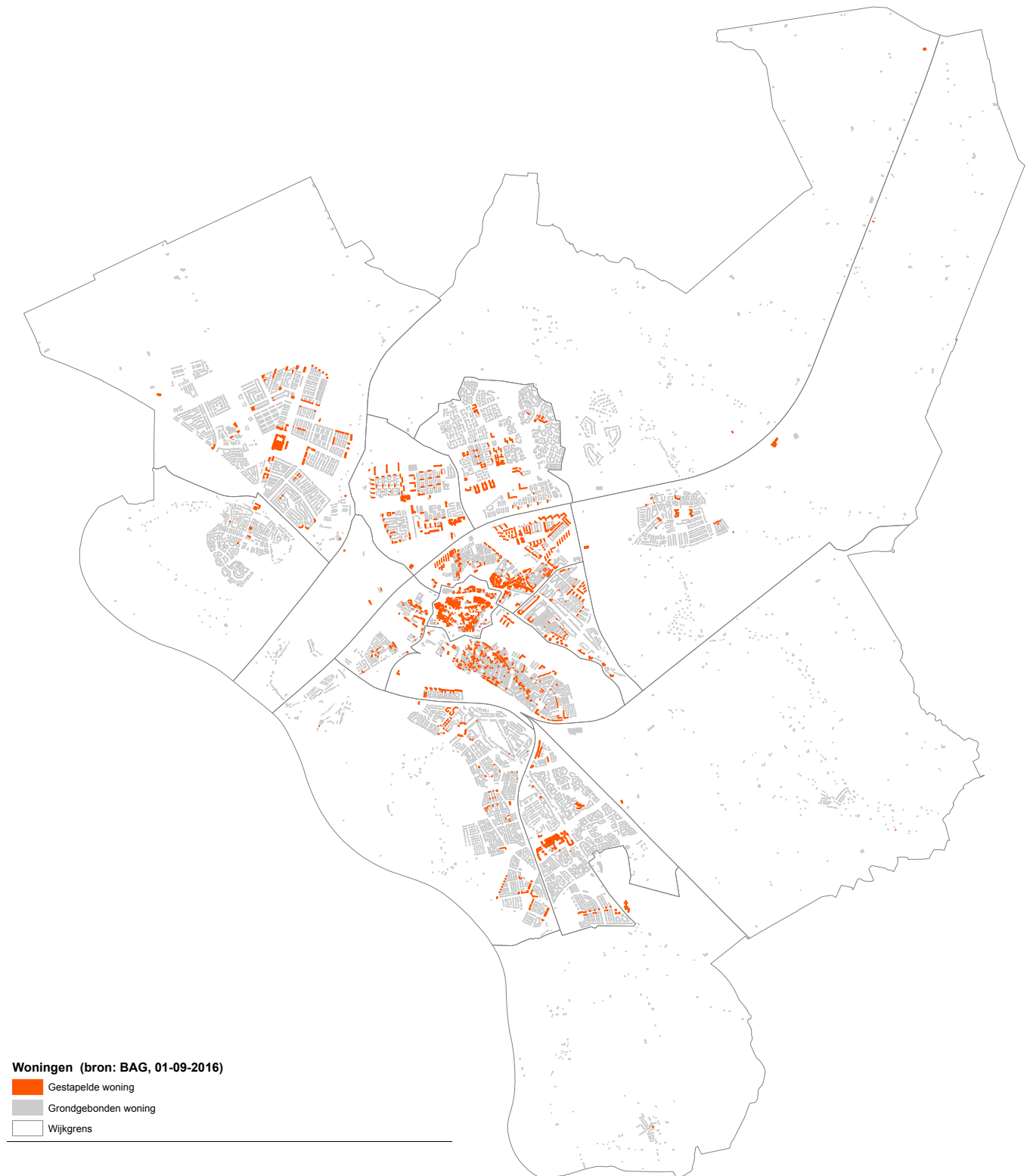

Hoogtebeeld bebouwing

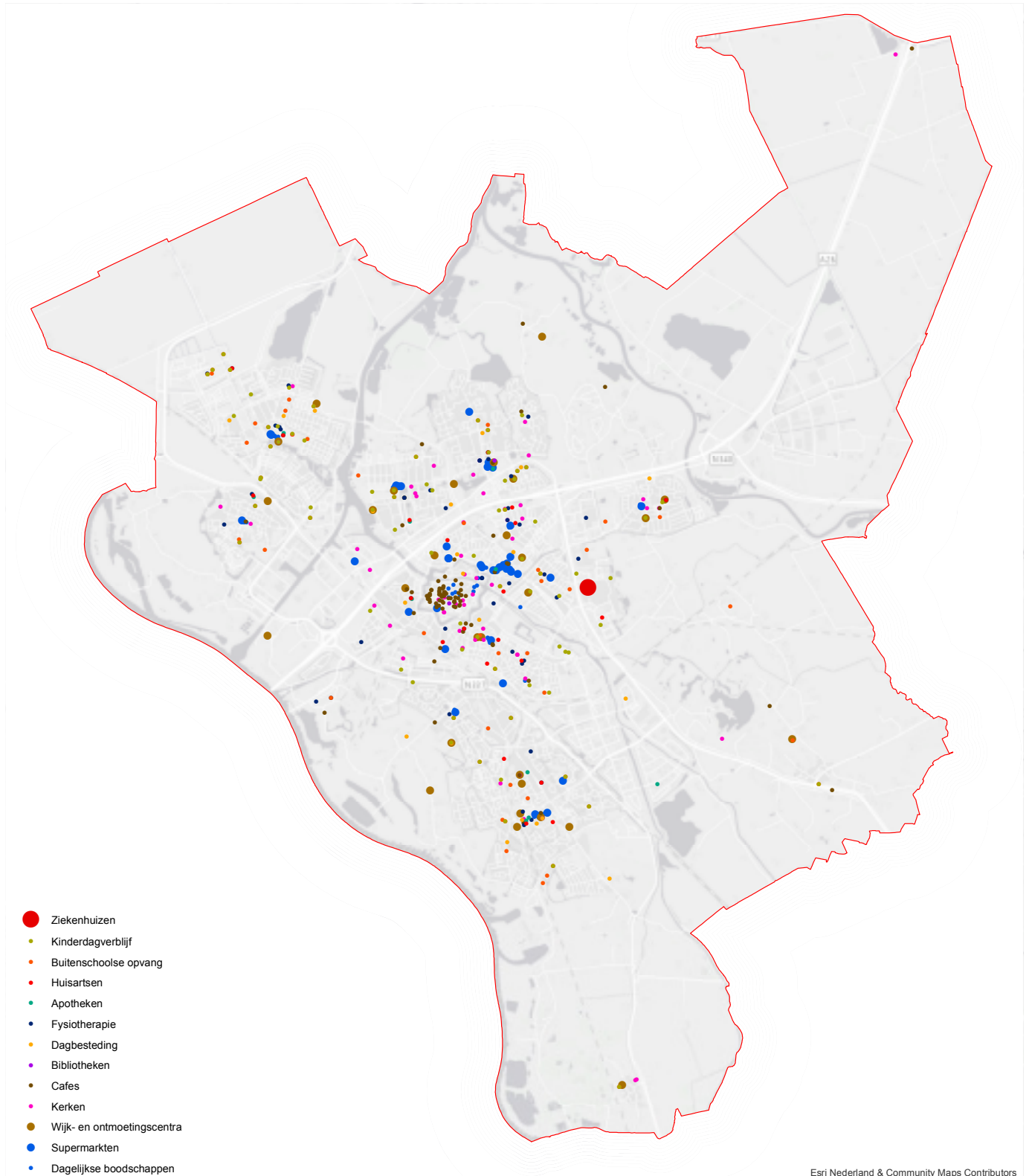
Grondgebonden en gestapelde woningen

Niet zo verwonderlijk laat deze kaart zien dat de meeste gestapelde woningen zich bevinden in het grotere centrumgebied. En dat gestapelde woningen zo zijn gesitueerd dat zij de stedenbouwkundige opzet van de wijk ondersteunen en versterken: om het wijkcentrum prominent te maken, belangrijke straten te begeleiden of overgangen naar het landschap te markeren.

Voorzieningen

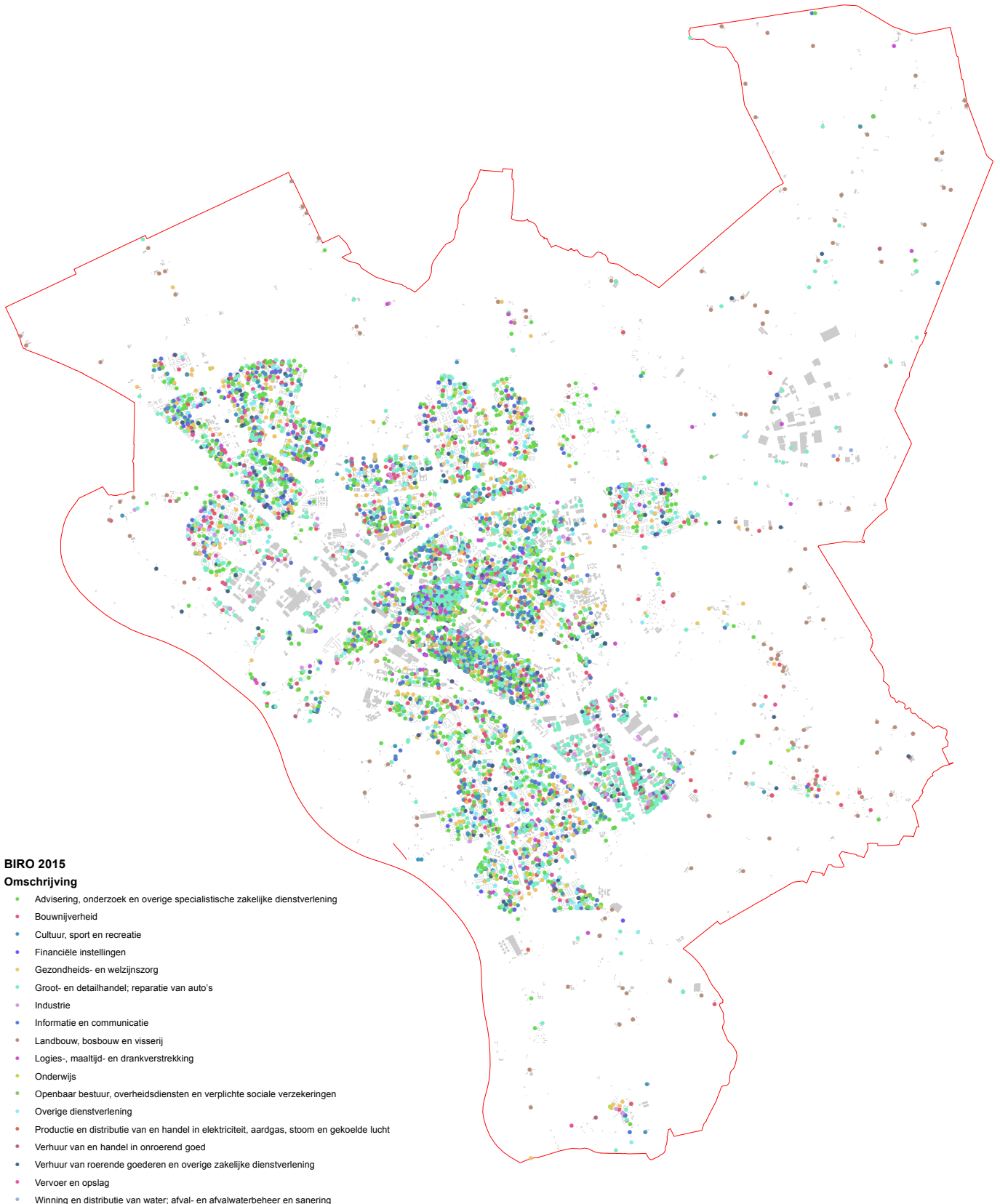

Esri Nederland & Community Maps Contributors

5. Economie

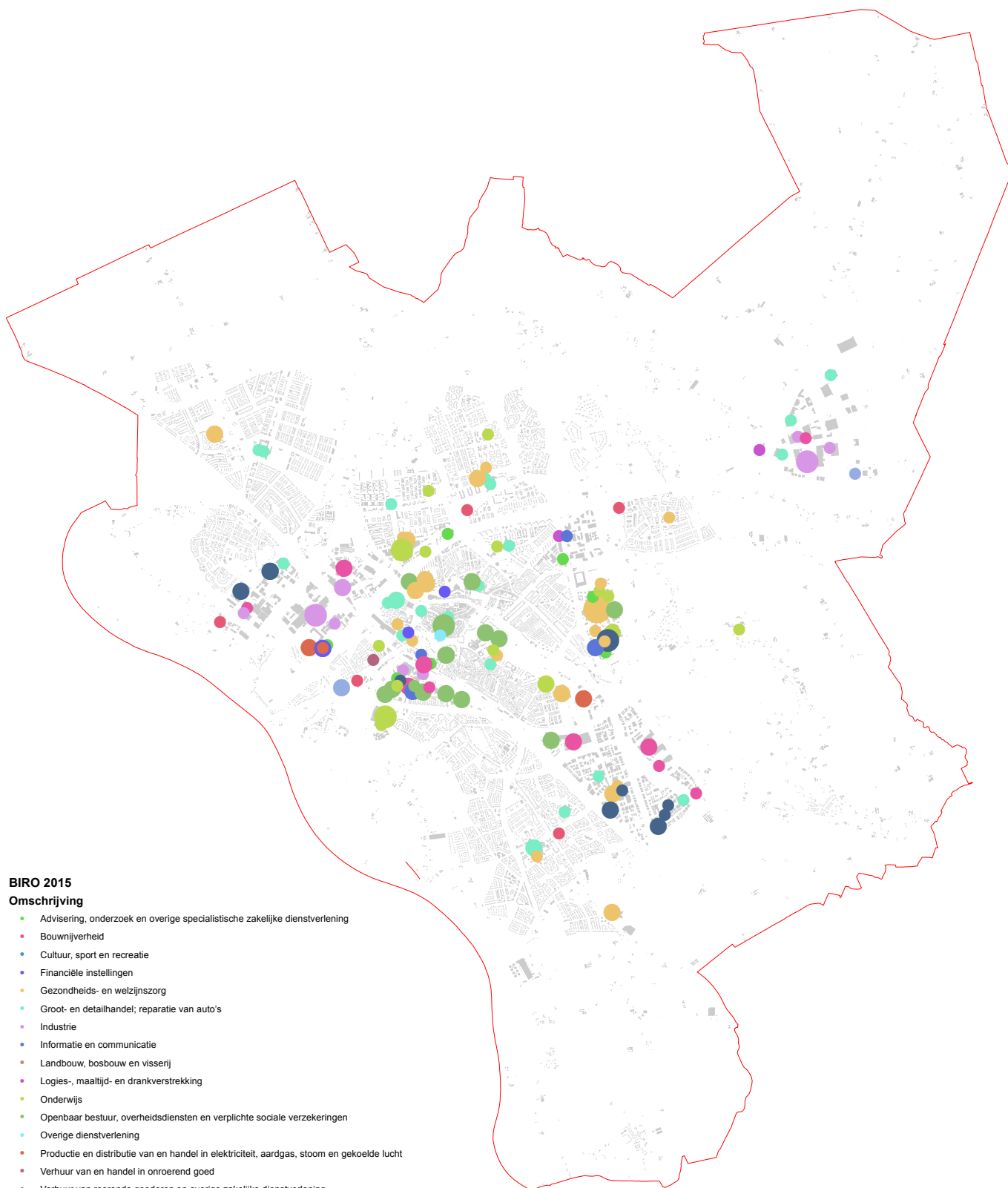
Kleine ondernemingen in de stad

wat opvalt is hoeveel en hoe verspreid het aantal kleine ondernemers in de stad. Natuurlijk zitten daar veel zzp-ers bij. De aloude functiescheiding tussen woon- en werkgebieden is in dat op zicht al danig aan het veranderen. De opmaat naar veel meer menging tussen wonen en werken?

Grote ondernemingen in de stad

Ook hier valt hoe verspreid de grote ondernemingen over de stad zijn. Waar komen de werknemers vandaan? Wonen zij in Zwolle? Is de werkomgeving uitnodigend om tijdens de lunch een rondje te lopen? Maar ook in relatie tot de circulaire economie: welke grondstoffen gebruiken ze en welke afvalstoffen produceren ze?

BIRO 2015

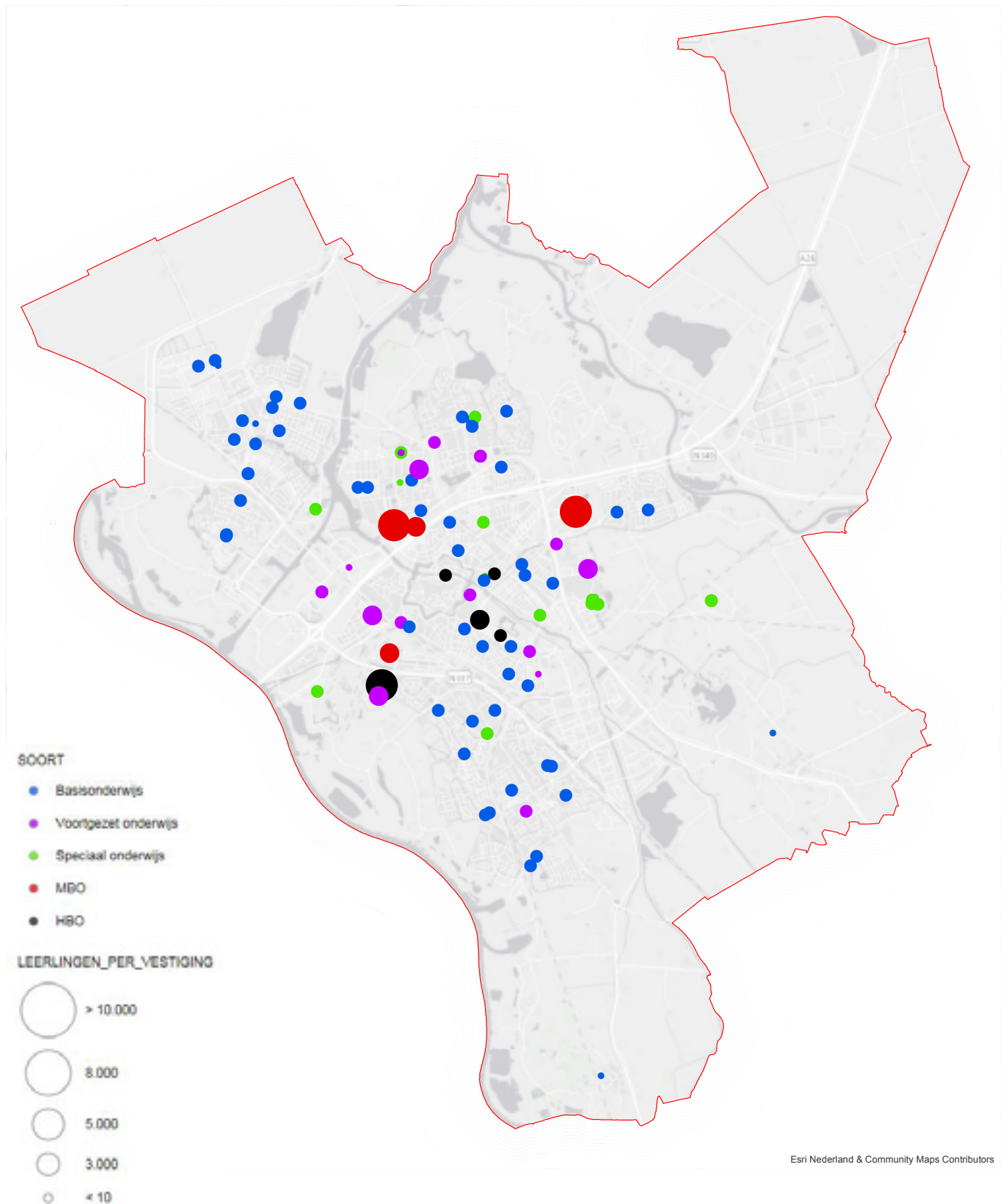
Omschrijving

- Advisering, onderzoek en overige specialistische zakelijke dienstverlening
- Bouwnijverheid
- Cultuur, sport en recreatie
- Financiële instellingen
- Gezondheids- en welzijnszorg
- Groot- en detailhandel; reparatie van auto's
- Industrie
- Informatie en communicatie
- Landbouw, bosbouw en visserij
- Logies-, maaltijd- en drankverstreking
- Onderwijs
- Openbaar bestuur, overheidsdiensten en verplichte sociale verzekeringen
- Overige dienstverlening
- Productie en distributie van en handel in elektriciteit, aardgas, stoom en gekoelde lucht
- Verhuur van en handel in onroerend goed
- Verhuur van roerende goederen en overige zakelijke dienstverlening
- Vervoer en opslag
- Winning en distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering

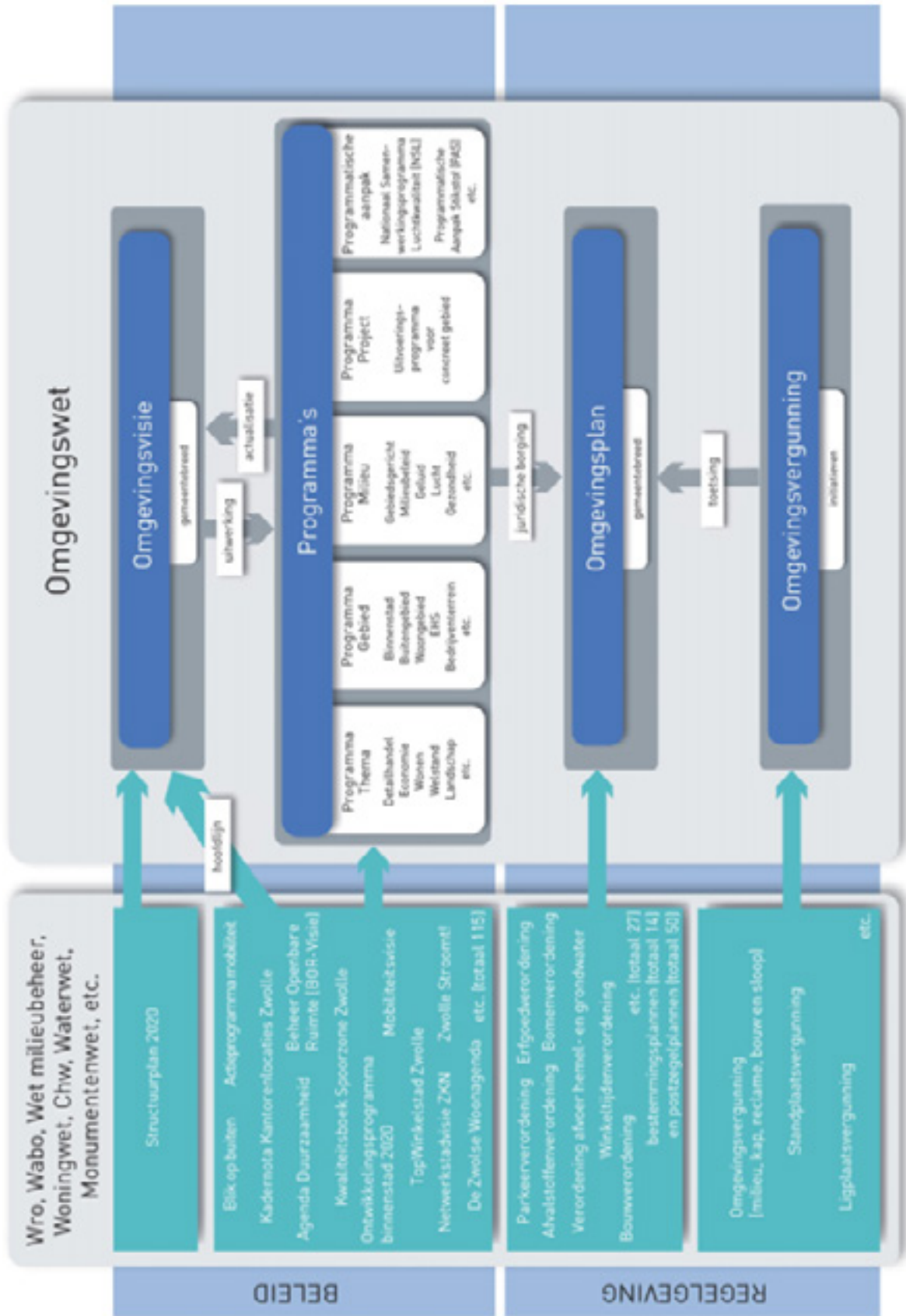
6. Onderwijs

Onderwijs in de stad

Bijlage 1 De omgevingswet in Zwolle in één oogopslag

De Omgevingswet in Zwolle in één oogopslag

Bron: gebaseerd op schema BR0 adviseurs

Bijlage 2 Staat van de stad

Aan de hand van verschillende bronnen, zoals de atlas voor gemeenten, het buurt voor buurt onderzoek en gesprekken met gemeentelijke professionals, is in deze bijlage de staat van de stad beschreven

2.1. Atlas voor gemeenten

De Atlas 2016 voor gemeenten bevestigt dat het goed gaat met Zwolle. In deze Atlas worden de 50 grootste gemeenten van Nederland op 50 punten vergeleken. De atlas toont de ontwikkeling voor bevolking, sociaal-economische positie en woonaantrekkelijkheid. En dit jaar voor het thema: water. De gemeentelijke scores worden met elkaar vergeleken en in ranglijsten opgenomen. Zwolle is qua omvang de 19^e gemeente.

Bij de **woonaantrekkelijkheidsindex** staan we in 2016 op de 16^e positie van de ranglijst, een stijging van vier plaatsen ten opzichte van het voorgaande jaar (grafiek 2).

De **sociaal-economische index** is wederom gestegen ten opzichte van het vorige jaar: daar staan we op de 5e positie, twee plaatsen hoger dan in 2015. Met de kanttekening dat in Zwolle de werkloosheid - één van de acht indicatoren van de sociaal-economische index - gestegen is in het afgelopen jaar.

Woonattractieindex

Door middel van de woonaantrekkelijkheidsindex, opgebouwd uit 8 indicatoren, brengt de Atlas de woonaantrekkelijkheid van Zwolle in kaart. Hetzelfde doet de Atlas voor de sociaal-economische situatie van de gemeente. De scores op de indexen zijn voor de 50 grootste gemeenten met elkaar vergeleken, op basis waarvan een ranglijst van 1 tot 50 is opgesteld.

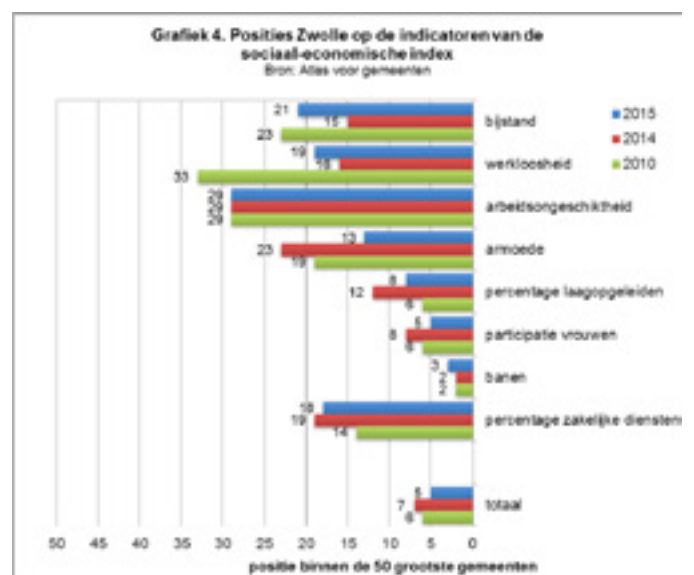
De ontwikkeling van de acht indicatoren beijkend waarop de woonaantrekkelijkheidsindex is gebaseerd (grafiek 3), zien we het volgende: de stijging van de

positie van Zwolle op de woonaantrekkelijkheidsindex lijkt te kunnen worden toegeschreven aan de hogere posities van de indicatoren 'cultureel aanbod' en 'percentage koopwoningen' ten opzichte van het voorgaande jaar.

Sociaal-economische index

Wanneer we kijken naar de posities van de indicatoren waaruit de sociaal-economische index bestaat (grafiek 4), zien we verbeterde posities bij 'armoede', 'percentage laagopgeleiden' en 'participatie vrouwen'. De invloed van deze positieverbeteringen is sterker dan die van de daling bij de indicatoren 'bijstand', 'werkloosheid' en in mindere mate 'banen' en 'percentage zakelijke diensten'.

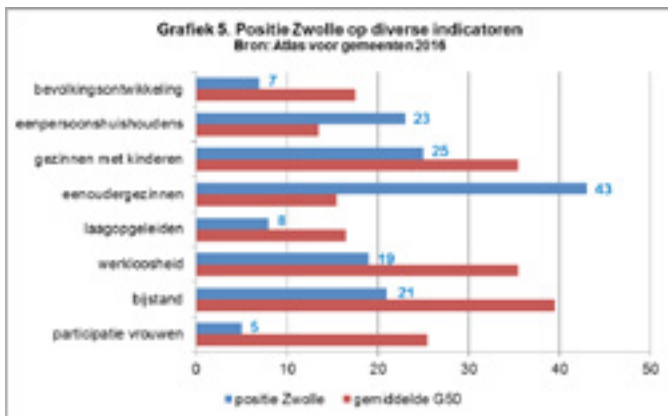

Bevolking

De bevolkingstoename in Zwolle blijft sterk, op de ranglijst bezet Zwolle de 7^e plaats op de indicator 'ontwikkeling aantal inwoners'. De potentiële beroepsbevolking is het afgelopen jaar sterker toegenomen dan de jaren ervoor. Op de ranglijst heeft Zwolle de 8^e positie.

En het 'percentage laagopgeleiden' (t.o.v. totale bevolking) is in Zwolle sterker gedaald dan gemiddeld bij de G50 het geval is en staan we op de 8^e plaats. Zie grafiek 5 diverse factoren.

Bevolkingskenmerken van Zwolle binnen de 50 grootste gemeenten van Nederland:

- De bevolkingstoename in Zwolle blijft sterk: op de ranglijst bezet Zwolle de 7^e plaats op de indicator 'ontwikkeling aantal inwoners' in de periode 2006-2016. In 2015 kende Zwolle een 5^e plaats, maar Almere en Amersfoort zijn Zwolle op dit vlak 'voorbijgegaan'.
- De potentiële beroepsbevolking is het afgelopen jaar sterker toegenomen dan de jaren ervoor. Op de ranglijst heeft Zwolle de 8^e positie.
- Het 'percentage laagopgeleiden' (t.o.v. totale bevolking) is in Zwolle sterker gedaald dan gemiddeld bij de G50 het geval is. Zwolle heeft een 8^e plaats op de ranglijst (ruim boven het gemiddelde).
- Ten opzichte van het gemiddelde van de G50 heeft Zwolle meer gezinnen met kinderen, minder eenpersoonshuishoudens en minder eenoudergezinnen.
- De participatie van vrouwen (het percentage werkende vrouwen t.o.v. de vrouwelijke beroepsbevolking) is relatief minder gestegen dan gemiddeld geldt voor de G50. Zwolle staat met een 5^e positie wel hoog op de ranglijst.
- De 'werkloosheid' laat in Zwolle nog een lichte toename zien, waar de G50 gemiddeld een daling vertonen. Op de ranglijst is Zwolle door deze toename

gedaald van de 16^e naar de 19^e plaats, nog wel ruim boven het gemiddelde; het werkloosheidspercentage is in Zwolle lager dan gemiddeld bij de G50.

- Het aantal banen in Zwolle is ten opzichte van vorig jaar min of meer gelijk gebleven, waar het gemiddelde van de G50 een toename laat zien. Qua werkgelegenheid staat Zwolle 14^e op de ranglijst.

Water

Heden ten dage ligt ruim een derde van ons land in een gebied onder zeeniveau en daardoor met een overstromingsrisico. In welke mate houden Nederlanders rekening met (de gevolgen van) mogelijke toekomstige overstromingen, bijvoorbeeld bij het kopen van een huis? Het kent twee hoofdonderwerpen: 'wonen onder water' en 'wonen aan het water'.

Wonen onder water

In Nederland bevindt 28% van de woningvoorraad zich onder zeeniveau. Ongeveer 37% van alle woningen ligt op een plek met overstromingsrisico. In Lelystad, Zwolle en Almere leeft meer dan 95% van de bevolking op een plek met overstromingsrisico. Op plaatsen met een dergelijk risico wordt in Nederland desondanks volop gebouwd aan nieuwe woningen. Het aandeel inwoners dat op een plek met overstromingsrisico woont, neemt daardoor toe. In de ranglijst van de 50 grootste gemeenten staat Zwolle op positie 2 wat betreft aandeel gebouwde woningen op plekken met overstromingsrisico (grafiek 1). Ook wanneer het uitsluitend om nieuwbouwwoningen gaat, bezet Zwolle de tweede positie.

Wonen aan het water

Wonen aan het water wordt daarentegen positief gewaardeerd. De factoren 'ligging aan het water', 'water in de wijk' en de 'nabijheid van water' zijn allen (in meer of mindere mate) van invloed op de hoogte van de prijs die men bereid is te betalen voor een woning. Voor woningen die dichtbij water liggen, is men over het algemeen bereid meer te betalen dan voor woningen die verder van water vandaan gelegen zijn.

Wij staan in de ranglijst op positie 10 wat betreft nabijheid van groot water, op positie 22 als het gaat om nabijheid van meren en overig water en op positie 8 op de indicator water in de wijk (grafiek 1).

Over het algemeen is men bereid om te betalen voor wonen aan het water, maar men verlangt ook een kleine compensatie voor het overstromingsrisico dat daarmee samenhangt.

De lusten zijn daarbij over het algemeen groter dan de lasten. Hoe lusten en lasten zich tot elkaar verhouden, is afhankelijk van de locatie.

2.2. Buurt-voor-buurt onderzoek 2016

Sinds 1995 wordt elke twee jaar een onderzoek onder een groot aantal inwoners (ca 10.000 in 2016) naar onder andere leefbaarheid, veiligheid, gezondheid en inzet in de buurt gehouden. Het geeft inzicht in de meningen van Zwollenaren op thema's als wonen, werken, gezondheid, sociale participatie en vrije tijd.

Zowel de **leefbaarheidsindex**, de **veiligheidsindex** en de **sociale index** geven aan dat we op hoofdlijnen stabiel zijn gebleven. De **fysieke index** is in 2016 voor het eerst uitgebracht en geeft als basisjaar vooral de verschillen tussen de Zwolse wijken weer.

- In de [hoofdrapportage](#) staan de uitkomsten van Zwolle als geheel.
- De [gebiedsrapportages](#) tonen de uitkomsten van de stadsdelen, wijken en buurten.

Highlights indexen Buurt-voor-Buurt 2016

Wanneer we de ontwikkeling van Zwolle op de **leefbaarheidsindex** bekijken, zien we dat Zwolle ten opzichte van voorgaande jaren stabiel is gebleven. Binnen het aspect 'sociaal klimaat' zijn twee gunstige ontwikkelingen zichtbaar ten opzichte van 2014 en 2012. De actieve inzet van inwoners is in vergelijking met 2014 toegenomen: meer inwoners zetten zich in om de leefbaarheid in hun buurt te verbeteren. In Kamperpoort is de vooruitgang op dit vlak ten opzichte van andere wijken het grootst. Daarnaast is het informele bewonerstoezicht (vooral deelname van inwoners aan buurtpreventieprojecten) t.o.v. 2012 gestegen. Deze toename is het sterkst zichtbaar in de wijken Kamperpoort en Ittersum. Wat betreft het aspect 'bevolking' is een licht negatieve ontwikkeling waar te nemen. Sociaal-economisch gezien is de bevolking minder evenwichtig geworden, wat met name wordt veroorzaakt door een toename van het aantal werkzoekenden.

Op hoofdniveau is Zwolle op de **veiligheidsindex** gelijk gebleven de afgelopen jaren, al zien we een lichte stijging van de indexscore ten opzichte van 2014. Binnen de veiligheidsindex zijn een aantal gunstige ontwikkelingen zichtbaar. De waardering voor het functioneren van de gemeente is de afgelopen jaren toegenomen. Dat geldt voor de meeste wijken en het sterkst in Spoolde. Alleen in Berkum en Buitengebied-Noord (Haerst en Tolhuislanden) is deze waardering in 2016 ten opzichte van 2014 juist gedaald. Een andere positieve verandering is dat het aantal (geregistreerde) inbraken in Zwolle is gedaald. De grootste daling hiervan is zichtbaar in Spoolde, Berkum en Holtenbroek. Ook is de perceptie van vandalisme in Zwolle gedaald, wat het meest geldt voor de Binnenstad. Verder is de bewonersinzet in het kader van veiligheid gestegen, vooral vergeleken met 2012. In Kamperpoort is deze inzet het meest toegenomen.

Zwolle is op de **sociale index** ten opzichte van 2014 en 2012 op hoofdlijnen stabiel gebleven. Wel is te zien dat het vertrouwen van de inwoners in de eigen buurt is toegenomen. Dat komt vooral door een toename in de tevredenheid over het functioneren van de gemeente. De enige wijken waar een ontwikkeling op de totaalscore van de sociale index zichtbaar is, zijn Kamperpoort en Indische buurt. Beide wijken laten een vooruitgang zien (ten opzichte van 2014 respectievelijk 2012). De ontwikkeling van de totale index en de onderliggende aspecten nader beijkend, zien we overal een lichte stijging. Wat betreft participatie is te zien dat de afname die zich in 2014 ten opzichte van 2012 voordeed, weer deels is rechtgetrokken. Dit komt met name doordat in 2016 vergeleken met 2014 meer inwoners deelnemen aan maatschappelijke en sociale activiteiten en meer inwoners een betaalde baan hebben.

De **fysieke index** is in 2016 voor het eerst uitgebracht door de gemeente Zwolle. Het is nog niet mogelijk een ontwikkeling van Zwolle op deze index inzichtelijk te maken. Het jaar 2016 is het basisjaar. Ten opzichte van Zwolle als geheel zien we dat de wijken Schelle, Oldeneel en Ittersum gunstig scoren op de fysieke index. Ongunstige scores zien we bij Buitengebied-Noord (Haerst en Tolhuislanden) en -Oost (Herfte en Wijthmen), Binnenstad, Dieze-Oost, Indische buurt, Kamperpoort en Spoolde. In de Buitengebieden en Spoolde vinden de minder gunstige scores hun oorzaak vooral in voorzieningen en mobiliteit. In de wijken Dieze-Oost, Indische buurt en Kamperpoort ligt de kwaliteit van woningen hier grotendeels aan ten grondslag.

Bijlage 3 Prognoses

Vergrijzing en ontgroening

Zwolle is een van de meest jonge steden van het land. Zwolle is relatief jong: 85% (106.526) van de inwoners is op 1 januari 2016 jonger dan 65 jaar en 22% (27.405) jonger dan 18 jaar. Zwolle ontgroent weinig: het aantal kinderen en jongeren groeit nog steeds. Dat is positief voor een levendige en toekomstbestendige stad als Zwolle is en wil blijven. Zwolle vergrijst wel: ruim 18.000 (18.367) senioren zijn op 1 januari 2016 ouder dan 65 jaar. In 2030 zijn 26.4001 tot 26.8882 ouder dan 65 jaar. Dat betekent een toename van het aantal 65 plussers in 2030 met 44% in vergelijking met 2016. De vergrijzing en het langer zelfstandig wonen vergt de komende jaren aandacht van inwoners en overheid. En het betekent het nodige voor de inrichting van de fysieke leefomgeving.

Bevolkingsprognose

Tabel 1 brengt de af- of toename van het aantal inwoners in de prognoses van CBS en Primos in vergelijking van resp. 2017 en 2015 tot het jaar 2030. Er is verschil tussen de CBS en Primos prognose, omdat zij de prognose anders berekenen. CBS baseert de prognose op het aantal levendgeborenen (geboorte), het aantal overledenen (sterfte), de buitenlandse migratie (migratiesaldo: immigratie en emigratie), het totaal vruchtbaarheidscijfer per vrouw en de periodelevensverwachting bij geboorte. De prognose verschijnt iedere drie jaar.³ Primos baseert de prognose op dezelfde variabelen als CBS plus de binnenlandse migratie door de woningmarktontwikkeling, de arbeidsmarkt ontwikkeling en effect van hoger onderwijs. Ook voorspellen ze veranderingen in het huishoudmodel: hoeveel jonge mensen zullen het ouderlijk huis verlaten, hoeveel mensen gaan samenwonen of gaan scheiden?⁴ De Primos prognose komt jaarlijks uit en is over het jaar 2016 voor Zwolle lager dan andere jaren. Dat komt o.a. door de maatregelen van studiefinanciering waardoor meer studenten thuis blijven wonen. Dat merkt Zwolle als studentenstad waarin vele MBO en HBO instellingen gevestigd zijn. Monitoring van deze ontwikkeling is van groot belang.

1 CBS 2016

2 Primos 2016

3 Bron: CBS, Prognose bevolking kerncijfers, 2014-2060 – december 2014

4 Bron: ABF Research, Primos, transparantie in cijfers – december 2010

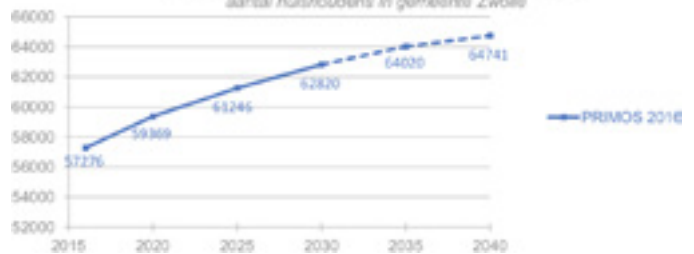
Bevolkingsprognose
aantal inwoners in gemeente Zwolle

Tabel 1 Bevolkingsontwikkeling. Bron CBS en Primos 2016, bewerking gemeente Zwolle

Het aantal huishoudens in Zwolle neemt jaarlijks toe: van 57.276 in 2016 tot 64.741 huishoudens in 2040.⁵ Dat betekent een toename met 7.465 huishoudens in 2040. Omdat Primos per jaar sterk varieert gaan we voor de afspraken over aantal te bouwen woningen met de provincie, en de woonvisie, uit van circa aantallen. We gaan uit van een huishoudenstoename tot 2040 van een kleine 10.000 (waarvan de eerste 10 jaar circa 6.000).

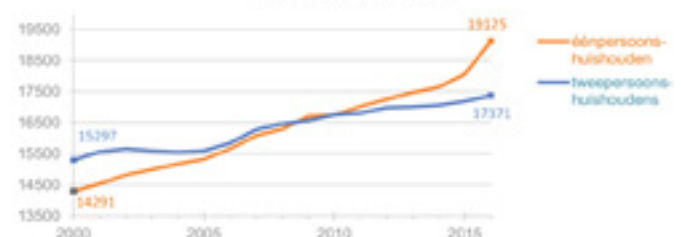
Huishoudontwikkeling prognose
aantal huishoudens in gemeente Zwolle

Tabel 2 Huishoudontwikkeling Zwolle 2016 – 2040. Bron: Primos 2016, bewerking gemeente Zwolle

In tabel 3 is de sterke toename van het aantal een- en tweepersoonshuishoudens zichtbaar in de periode 2000 – 2016.

Eén- & tweepersoonshuishouden
in gemeente Zwolle (GBA)

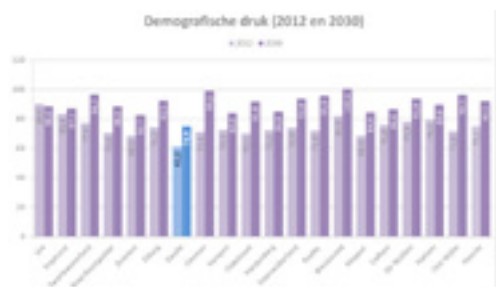
Tabel 3 Ontwikkeling 1 en 2 persoonshuishoudens. Bron: GBA, bewerking gemeente Zwolle

5 Primos prognose ontwikkeling huishoudens 2016 – 2040

Toenemende regionale verschillen

Vanuit het gegeven van groei van de stad Zwolle, is het interessant hoe de gemeenten in de regio Zwolle zich zullen ontwikkelen. Krimp heeft niet alleen te maken met een daling van de bevolking, maar ook met een veranderende samenstelling, doordat juist bepaalde groepen wegtrekken. In de gemeenten rondom Zwolle zal de komende jaren steeds meer sprake zijn van demografische druk. Daarover hieronder meer.

Tabel 4. Af- en toename bevolking regio Zwolle. Bron: CBS 2016 en Primos 2016, bewerking gemeente Zwolle.

Tabel 4 brengt de af-of toename van het aantal inwoners in de prognoses van CBS⁶ en Primos⁷ in vergelijking van resp. 2017 en 2015 tot het jaar 2030 in de regio Zwolle. Het verschil van het anders berekenen van de prognose tussen het CBS en Primos is goed zichtbaar. Zwolle is in blauw aangegeven. Afhankelijk van de prognose zal het inwoneraantal in het jaar 2030 in een aantal gemeenten in vergelijking met nu krimpen. Steenwijkerland, Hardenberg, Raalte, Zwartewaterland, Heerde en De Wolden zullen in het jaar 2030 in vergelijking met nu dalen. Westerveld krimpt in beide prognoses.

De betekenis van de vergrijzing wordt het best zichtbaar door te kijken naar de ontwikkeling van de demografische druk. Demografische druk is de som van het aantal personen van 0 tot 20 jaar (groene druk) en aantal 65 jaar of ouder (grijze druk) in verhouding tot de personen van 20 tot 65 jaar. Anders gezegd, het

6 De bevolkingsprognose van het CBS is gebaseerd op:

- het aantal levendgeborenen, (Geboorte)
- het aantal overledenen en (Sterfte)
- de buitenlandse migratie. (immigratie en emigratie (migratiesaldo) buitenland)
- het totaal vruchtbaarheidscijfer per vrouw en
- de periode-levensverwachting bij geboorte

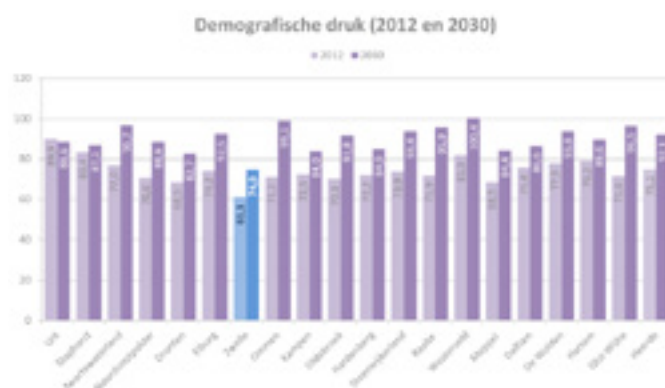
Bron: CBS, Prognose bevolking kerncijfers, 2014-2060 – december 2014

7 Primos is gebaseerd op:

- Dezelfde variabelen als die door het CBS worden toegepast plus
- De binnenlandse migratie door woningmarktontwikkeling, de arbeidsmarkt ontwikkeling en hoger onderwijs effect.
- Ze voorspellen veranderingen in het huishoudmodel: hoeveel jonge mensen zullen het ouderlijk huis verlaten, hoeveel mensen gaan samenwonen of gaan scheiden?

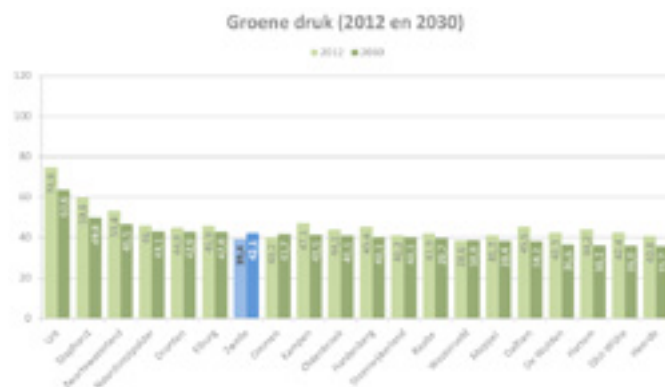
Bron: ABF Research, Primos, transparantie in cijfers – december 2010

geeft inzicht in de verhouding van het niet-werkende deel van de bevolking tot het werkende deel van de bevolking. De demografische druk neemt over het algemeen in Nederland toe: van 68,6 in 2016 naar 82,2 in 2030⁸. In onderstaande tabel ziet u de prognose van de ontwikkeling van de demografische druk in de regio Zwolle. De demografische druk in 2012 en de prognose van de ontwikkeling van de demografische druk tot 2030 is in Zwolle lager dan die van andere gemeenten in regio Zwolle.

Tabel 5, demografische druk regio Zwolle. Bron: CBS, bewerking gemeente Zwolle

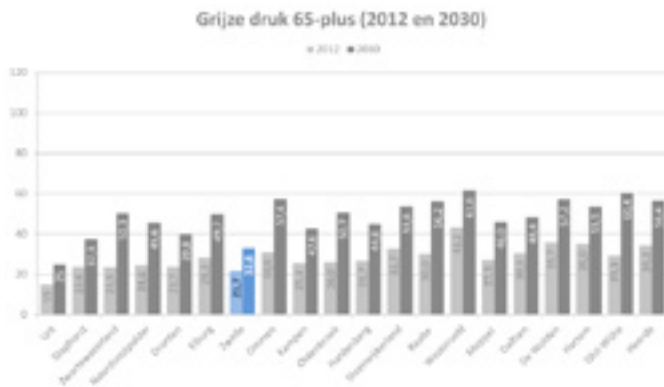
Wanneer we kijken naar de ontwikkeling van de groene en grijze druk in 2012 en 2030 zien we dat de groene druk bij de meeste gemeenten in regio Zwolle zoals voorzien in 2030 (licht) af neemt. In Zwolle en ook Ommen wordt voorzien dat de groene druk in 2030 wat stijgt. Een stijging van de groene druk is op zich positief: Een relatief groot deel van de bevolking zal toestromen naar het werkend deel van de bevolking.

Tabel 6: Groene druk: inwoners in de leeftijd van 0 tot en met 19 jaar als percentage van de inwoners in de leeftijd van 20 tot en met 64 jaar op 1 januari.

Bron: CBS, bewerking gemeente Zwolle.

8 (bron CBS Prognose bevolking kerncijfers, 2014-2060)

Tabel 7: Grijze druk: inwoners in de leeftijd van 65 jaar en ouder als percentage van de inwoners in de leeftijd van 20 tot en met 64 jaar op 1 januari. Bron: CBS, bewerking gemeente Zwolle.

Zoals eerder gesteld vergrijst Zwolle net als de andere gemeenten van Nederland. De regiogemeenten vergrijzen over het algemeen sterker dan Zwolle.

Buitengebied

Twee derde van het grondgebied van de gemeente Zwolle is buitengebied, inclusief kernen als Wijthmen en Windesheim.

In het buitengebied van Zwolle wonen 3.492 mensen, 3% van het totaal aantal inwoners van Zwolle (zie onderstaande tabel).

	2005	2010	2015	2017
West	604	591	613	603
202 Spoolde	302	312	309	296
212 Vreugderijk	177	175	191	183
221 Mastenbroek	71	56	59	63
228 Stadsbroek	54	48	54	61
Noord	645	609	590	558
321 Langenholte	109	111	110	110
322 Haerst	349	316	296	268
405 Tolhuislanden	187	182	184	180
Zuid	1.011	1.041	1.070	1.077
507 Schelle-zuid en Oldeneel	168	177	193	179
520 Windesheim	329	349	401	398
521 Harculo en Hoogzuthem	514	515	476	500
Oost	1.217	1.260	1.242	1.254
402 Veldhoek	240	243	238	244
410 Herfte	383	430	383	388
412 Wijthmen	594	587	621	622
Buitengebied - totaal	3.477	3.501	3.515	3.492
Zwolle	111.962	119.057	123.856	125.525

De groene druk is in 2017 in het buitengebied (44%) net als in Zwolle als geheel (40%) hoger dan de grijze druk. Maar de grijze druk is in het buitengebied met 39% wel hoger dan in Zwolle als geheel (25%).

Twee procent van alle huishoudens in Zwolle bevinden zich in het buitengebied. Er zijn in het buitengebied relatief minder éénpersoonshuishoudens en meer huishoudens bestaand uit een paar zonder kinderen

of huishouden met kind. Het percentage 'Overige huishoudens' zoals studenten of broers en/of zussen is relatief gelijk aan Zwolle.

Huishoudens	paar zonder kind		Huishouden met kind		overige HH
	Totaal	1-pers. HH			
Buitengebied	1214	16%	39%	43%	2%
Zwolle	54388	35%	28%	34%	2%